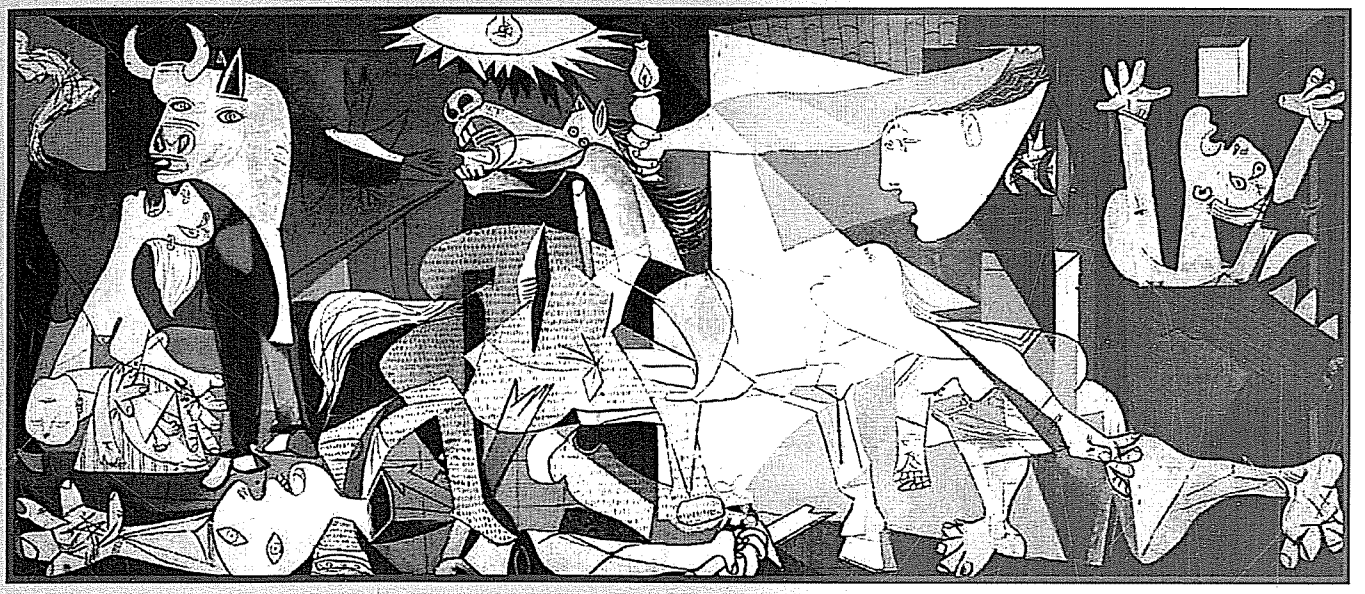
ASOSYOLOJİ

MSÜ SOSYOLOJİK ARAŞTIRMALAR KULÜBÜ

DOSYA:

KÜRESELLEŞME VE TERÖRİZM

Dionysos'ça Olanın Dionysos'ça İfadesi: 'Guernica'
AVANT-GARDE; İLK BAŞTA BİR SAVAŞ KAVRAMIYDI...
Zaman, Mekan ve Sosyoloji
Çokluk, Barbarlar, Göçebeler ve KOLLEKTİF AKSİYON
11 Eylül Tarihin Sonu mu? Başlangıcı mı? / Orhan Çelik
Rüzgar Eken Fırtına Biçer
Yerelden Küresel Teröre Geçiş ve Yeni Denge Teorileri
Küresel Sistem, Savaş ve Minör Politika
Dünyaya Açık Bir Mektup / Ramzy Baroud
Derrida'nın "ayıram"ları: Yapıbozumculuk Üzerinde Bazı Dikkatler
Tahayyül Alemine Dair Anekdotlar
Genç Bir Yazar Kendi İçinde Kaybolur...
Misafir
Hakan Koçak ile Söyleşi
8. Sosyoloji Öğrencileri Kongresine Doğru ve Kongre Programı

Sayı 3
Mayıs 2002

İÇİNDEKİLER

2
Başlarken / Efe Arık
3
Dionysos'ça Olanın Dionysos'ça İfadesi: 'Guernica' / Deniz Ekici
9
AVANT-GARDE; İLK BAŞTA BİR SAVAŞ KAVRAMIYDI... / Sezgin Boynik
14
Zaman, Mekan ve Sosyoloji / Burhan Özgen
20
Çokluk, Barbarlar, Göçebeler ve KOLLEKTİF AKSİYON / Ebru Aykut
26
11 Eylül Tarihin Sonu mu? Başlangıcı mı? / Orhan Çelik
31
Rüzgar Eken Fırtına Biçer / Özcan Yaren
38
Yerelden Küresel Teröre Geçiş ve Yeni Denge Teorileri / Aslı Vatansever
42
Küresel Sistem, Savaş ve Minör Politika / Engin Sustam
46
Dünyaya Açık Bir Mektup / Ramzy Baroud
48
Derrida'nın "ayıram"ları: Yapıbozumculuk Üzerinde Bazı Dikkatler / Esma Toksoy
51
Tahayyül Alemine Dair Anekdotlar / Salih Taştan
53
Genç Bir Yazar Kendi İçinde Kaybolur... / O.K. Çiçek
56
Misafir / Derya Aydoğdu
59
Hakan Koçak ile Söyleşi / Efe Arık
62
8. Sosyoloji Öğrencileri Kongresine Doğru ve Kongre Programı / Özlem Delikanlı

Sosyolojik Araştırmalar Kulübü Asosyoloji Dergi Grubu:
Begüm Çapa, Burçak Kara, Duygu Kılıç, Nuray Göl, Efe Arık
Asosyoloji Yayın Kurulu:
Efe Arık, Nuray Göl, Kıvanç Esen, Özlem Delikanlı
Görsel Tasarım: Tayfun Koçak
Baskı: Şefik Matbaası
Asosyoloji Dergisi, MSÜ Sosyolojik Araştırmalar Kulübü Yayınıdır.

YAPI KREDİ
KÜLTÜR SANAT
YAYINCILIK

BAŞLARKEN...

Asosyoloji dergisini yeniden canlandırmak için arkadaşlarla bir araya geldiğimizde yakın bir arkadaşımız, çok haklı olarak, bize dergi çıkartmak için bu yoğun uğraşımızın altında yatan sebeplerin neler olduğunu sordu. Umarız ki dergiye giriş niteliğinde yazılan bu yazı, üzerinde önemle durulması gereken bu soru için uygun bir cevap teşkil edecektir. Uğraşımız, bizlere verilen kurumsallaşmış eğitimin kemikleşmiş, edilgenleştiren kurallarının ve "uzman" sıfatıyla karşımıza dikilen, iktidarı hakim ideolojiler tarafından meşrulaştırılmış kurumların ürettiği ve dayattığı belirli ahlaki, estetik, politik ve düşünsel idealların ötesine geçebilmek, olan bitenin ardındaki asıl nedenleri anlayabilmek, kısacası gerçekleri olduğu gibi görebilmek içindir. Gördüklerimizi çevremizdeki insanlarla tartışmak ve paylaşmak içindir yazdıklarımız. Ve belki daha başka nedenleri vardır bu dergiye yazı verenlerin, emek ve destek verenlerin. Belki Roland Barthes'ın dediği gibi "tanınmak, ödüllendirilmek, sevilmek, itiraz edilmek, doğrulanmak için, ideolojik ya da ideoloji karşıtı görevleri yerine getirmek için, dostları memnun etmek, düşmanları kızdırmak için, toplumumuzun simgesel dizgesini kırmaya katkıda bulunmak için, yeni anlamlar, yani yeni güçler üretmek, şeyleri yeni bir biçimde ele geçirmek, anlamların buyuruculuğunu sarsmak ve değiştirmek için, düşünceyi, putu, Bricik Saptama'nın, Neden'in (nedensellik ve "haklı dava") fetişini başarısızlığa uğratmak için" dir yazdıklarımız ve bütün uğraşımız.

Arkadaşlarımızın Asosyoloji dergisiyle çaktığı ilk kıvılcımın üzerinden tam beş yıl geçti. Ve beş yıl geçti yine böyle bir önsözde "kıvılcımların çoğalarak ateşe dönüşmesi için daha bir çok elin gerekliliği"nin üzerinde durmalarından. Bu ateşi yakmak için bir araya geldik, ancak yakmaya çalışacağımız ateş ile çevremizi aydınlatacağımızı iddia etmek haddimiz değil bizim. Topluma dair, düne ve bugüne dair olana bakılırken, olayları, toplumsal sistem içerisindeki iktidar ağlarının farkında olarak, hakim olan perspektiflerin dışında, farklı açılardan görebilmek ve "doğru" olanın yanında ve tam zamanında taraf olabilmek için verilen uğraşların zincire dönüştüğü yerde mütevazı bir halka olmak, düşüncelerimizi yazıya dökerek mekansallaştırmak için kendi inisiyatifimizle kurduğumuz, kurallarının ve sınırlarının, bizden sonra gelecek olanların yaratıcılığıyla sürekli bir değişim içerisinde olması gerektiğine inandığımız esnek bir yapı kurmak için bütün çabamız. Ancak derginin farklı fakat paralel bir çizgide ilerleyen bu yeni yapısı içerisinde bulunan yazılara geçmeden önce ilk kıvılcımın çakıldığı gün ile bugün arasında kalan dönem hakkında kısa bir bilgi vermenin gerektiğini düşünüyoruz.

İlki 1997 yılında yayımlanan Asosyoloji dergisinin ikinci sayısı 1998 yılında yayımlanmış ancak hazırlıkları büyük ölçüde bitmiş olan üçüncü sayı teknik anlamda karşılaşılan bazı problemler nedeniyle basılamamıştır. Dergiyi hazırlayan kadronun mezun olması ve yeni bir kadronun oluşturulamaması nedeniyle de 1998 yılından bu yana dört yıl boyunca yeni bir sayısı çıkartılamayan Asosyoloji dergisinin yeniden canlandırılması için 2001-2002 öğrenim yılı içerisinde çalışmalara başlanmış ve yapılan iş bölümüyle bu çalışmaların iki koldan yürütülmesi sonucunda dosya konusu "kadın" olarak belirlenen 4. sayının hazırlanmasında da büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Bizden önceki arkadaşların, derginin yayımlanması ve sonrasındaki süreçlerde edindikleri deneyimlerden yararlanarak ve bu deneyimlerde karşılaşılan problemlerden dersler çıkartılarak sürdürülen dergi çalışmaları daha önce de belirttiğimiz gibi farklı fakat paralel bir çizgide yürütülmüştür.

Bu çizgide çalışmalarını yapmış olduğumuz yeni sayının ağırlıklı olarak bilimsel yazılardan oluşan içeriğinin yanında, toplumsal değişimi ve ilişkileri farklı bir üslupla yansıtan edebi yazıların da bulunmasının dergiye farklı bir renk katacağı inancıyla hareket ettik. Ve yine bu düşüncenin bir parçası olarak Hermann Hesse'nin öyküsünde bahsettiği, oturduğu sıraya haftalar boyunca gizli gizli uğraşarak adını kazıyan çocuğun edasıyla uğraşımızı noktalıyoruz ve aynı zamanda başlatıyoruz:

"Okulda harfler ve sözcükler çiziktiren küçük bir oğlan bunu kendi gönlüyle yapmaz, yazdıklarıyla da kimseye söylemek istediği bir şey yoktur; ayrıca yazısını erişilmez ve güçlü bir ideale yaklaştırmak için çaba harcar, bu ideal de öğretmenin akıl almaz, dehşet verici, ama görenlerde derin hayranlık uyandıran bir mükemmellikle yazı tahtasına hokus pokus kondurduğu o güzel, kusursuz, inci gibi harflerdir, "örnek yazı"dır adı, "kural"dır ve ahlaksal, estetik, düşünsel, politik türde varolan, uyulmalarıyla çiğnenmeleri arasında yaşam ve vicdanımızın etkinlik gösterip savaşımlara giriştiği.... kurallardan biridir.

Ama aynı öğrencinin kimse tarafından gözetlenmediğini hissettiği anlarda doğru dürüst bilenmemiş küçük çakısını çıkarıp oturduğu sıranın eskimiş gevrek tahtasına ismini kazımaya çalışması, haftalardır uygun bir fırsat ele geçirdi mi oyalanmadan duramadığı bu çetin, ama güzel uğraş, öğretmenlerce istenen yazma işinden apayrı nitelik taşır. Bunu gönüllü yapar öğrenci, bu ona haz verir, gizlice sürdürdüğü yasak bir iştir, ortada uyması gereken kurallar, yukarıdan geleceğinden korktuğu bir eleştiri bulunmaz; ayrıca, yapılan işin anlatmak istediği bir şey vardır, gerçek ve önemli bir şey söyleyecek, yani çocuğun varlık ve istemini açığa vurup bir daha kaybolmayacak gibi zapta geçecektir. Üstelik, bir savaştır yapılan şey; başarıya ulaşırsa zafere ve bayram sevincine dönüşecektir, tahta genelde serttir, daha da sert damarlar içerir kimi yerlerde, çakıysa olanca gücüyle diretir, güçlükler çıkarır oğlanın önüne, yapılan iş için doğrusu ideal bir araç değildir, şimdiden gevşemiş ağzı oynar, ucu çentik çentik olmuştur, ağız kenarı eski keskinliğini yitirmiştir... Bu inatçı savaşın sonunda ortaya çıkan eser, bir deftere zevk duyulmadan çiziktirilen harflerden örülmüş satırlara hiç benzemeyecektir. Yüzlerce kez yeni baştan seyredilecek, bir kıvanç, memnunluk ve gurur kaynağı oluşturacaktır. Silinip gitmeyerek varlığını sürdürecek, iler ki kuşaklara Friedrich ya da Emil isimli kişilerden haberler uçuracak, onların tahminler yürütmelerine, kafa yormalarına yol açacak, onlarda da benzeri girişimlerde bulunma hevesini uyandıracaktır."

Dergimizin üçüncü sayısının hazırlanmasında verdiği destek ile yanımızda olan hocamız Doç.Dr.Meral Özbek'e, ilk kıvılcımı çakarak bu dergiyi bizlere kazandıran ekipte yer alan tüm arkadaşlarımıza, bilgisi, deneyimi ve teknik ekipmanlarıyla dergimizin mizanpajını yapan arkadaşımız Tayfun Koçak'a ve derginin basımını üstlenen Yapı Kredi Yayınları'na ve Sn. Serhat Baysan'a teşekkür ederiz.

Dionysos'ça Olanın Dionysos'ça İfadesi:

'Guernica'

Deniz EKİCİ MSÜ Sanat Tarihi 4

"Gökyüzünün açık ve güneşli olduğu çok güzel bir bahar günüydü. Öğleden sonra tam beşe çeyrek kala arabamla Guernica pazar yerine geldim. Birden çanlar çalmaya, sirenler ötmeye başladı... İlk kez gökten düşen bombalar ve sayıları 18'i bulan savaş uçaklarını gördüm. Bombaların patlaması, anlatılması imkansız bir panik yarattı. İyice gizlendiğimiz bir yerden meydanda olup bitenleri, kadınların, erkeklerin, çocukların ve hatta hayvanların ne denli bir şaşkınlık ve korku içinde kaçıştıklarını dehşetle görebiliyorduk. Savaş uçakları hiç ara vermeden bir saatten fazla bir zaman boyunca Guernica'nın üzerinde uçtular ve her tarafı bombaladılar. Bunlar, şimdiye değin süren iç savaş buyunca hiç görmediğimiz bir yöntemle saldırıyorlardı. Böylesi bir vahşeti hiç yaşamamıştık. Uçaklar, pilotlar tek tek evlere, insanlara, hayvanlara, hareket eden her şeye saldırıyorlardı. Yıkılmış, yanmış evlerin dumanları, patlamaları bunlardan çıkan alevleri anlatmak olanaksızdı. Saat yediye doğru uçaklar gittiler. Fakat hemen yenileri geldi. Bu seferki saldırı dalgası çok daha büyüktü. Bu yeni saldırıda daha çok yangın bombası atıldı ve ortalama otuzbeş dakika içinde tüm kent ateş ocağına döndü. Güneşin batışından sonra da Guernica'dan çıkan alevler çok uzaktan görülebiliyordu..." Ertesi gün The Times'ın 27 Nisan 1937 tarihli sayısında şöyle bir haber geçiyordu: "Bask illerinin en eski kasabası, kültürel geleneklerin merkezi sayılan Guernica, dün öğleden sonra asilerin gerçekleştirdiği bir hava saldırısıyla yerle bir edildi. Alman uçak filosu, ağırlığı 500 kg'ı bulan bombalar bıraktılar. Bu arada alçaktan uçan uçaklar tarlalarda saklanmaya çalışan kasabalılara makineli tüfeklerle ateş açtı. Tüm Guernica kasabası kısa sürede alevler içinde kaldı."

1933 yılında, Almanya'da faşist Hitler yönetiminin iktidara gelmesinden en çok etkilenmiş devletlerden biri olan İspanyada, 19 Kasım 1933'teki seçimler sonucunda sağ koalisyon hükümeti iktidara gelmişti. Sağcı hükümetin uygulamaları karşısında büyük halk yığınları direnişe geçince, direnişlere karşı Franco 5000'den fazla kişiyi öldürtmüş, binlerce insanı da cezaevlerine koydurmuştu. Fakat tüm bu çabalar toplumsal muhalefeti bastırmaya yetmemiş, sağ koalisyon hükümetine karşı aydın, ilerici ve demokratik güçlerin ve emekçi halk yığınlarının birleşerek oluşturduğu Cumhuriyetçi Halk Cephesi 16 Şubat 1936'da yapılan seçimlerde yeniden iktidara gelmişti. Cumhuriyetçi Halk Cephesi Hükümeti'nin her alandaki köklü reform girişimlerine karşı Alman Nazi ajanları, büyük toprak sahipleri, İspanyol Katolik Partisi, Katolik kilise ve faşist militarist güçler anlaşarak Nasyonal Cephe'yi kurdu ve bundan sonra gerici güçlerin terör saldırıları başladı.

1936 Temmuzu'nda Alman, İngiliz, Fransız ve Birleşik Devletler burjuvazisinin büyük desteğiyle General Franco, kendisine bağlı garnizonlarda yasal cumhuriyetçi hükümete karşı isyan etmiş ve bu isyan kısa sürede tüm garnizonlara yayılmıştı. Bunun üzerine emekçi güçler de silahlı halk birlikleri kurarak faşistleri durdurmaya çalışmışlardı. Bundan sonra Halk Cephesi ve Francocu güçler arasında silahlı çatışmalar yaşanmaya başlanmış ve İspanya, büyük acılarla geçecek olan kanlı bir iç savaşa ve Guernica vahşetine doğru sürüklenmeye başlamıştı.

'GUERNİCA'

Sanayi Devrimiyle beraber modernleşen ülkeler ürettikleri malların tanıtımı için Londra'da 1851'den itibaren uluslararası fuarlar düzenlemeye başladılar. Bu fuarlarda sanayi ürünlerinin yanı sıra birtakım sanat eserleri de sergileniyordu. Fakat giderek sanatsal gösteri niteliği kazanan bu fuarlar bir süre sonra tümüyle sanat eserlerinin gösterildiği sergilere dönüştü. Paris'te düzenlenen benzer sergilerin 7.'si olan 1937 Uluslararası Sergisi'nde, İspanya pavyonu da yerini almıştı. Pavyonun girişinde anıtsal iki yontu ve Miro'nun bir resminin yanı sıra, girişin tam karşısında bir resim daha yer almıştı ve altında 'Guernica' yazılıydı.

İspanyol Halk Cephesi Hükümeti, Paris'te açılacak olan 1937 sergisi için Ocak 1937'de Picasso'dan bir duvar resmi yapmasını istedi. Picasso teklifi kabul ederek hazırlık çalışmalarına başladı. Daha sonra, 27 Nisan tarihli gazetelerden Guernica vahşetini öğrenince, konu olarak bu olayı işleme-

ye karar verdi.

Bu olay ülkesinden uzakta olan sanatçıyı derinden etkiledi. Picasso, Guernica saldırısını, Faşistlerin dünyayı yok etmek için giriştikleri bir kanlı savaş olarak alımladı. Bundan sonra sanatçı, 'Guernica' için beyaz kağıt üzerine kurşun kalemle ön çalışmalar yapmaya başladı. Picasso'nun bu tablo için yaptığı birçok eskizden sonra, son halini alan kompozisyon, 349.3x776,6 cm ebadında, tuval üzerine yağlıboya tekniğiyle yapılmış olup halen Madrid'de, Prado Müzesi'nde sergilenmektedir.

'Guernica', üç hayvan ve altı insandan oluşan, dokuz figürlü bir tablodur. Tabloda bir katliam sahnesi verilir. Savaşın sonuçları, tüm sıcaklığı ve dehşetiyle yansıtılmıştır. Resim yüzeyi, perdesi henüz açılmış bir tiyatro sahnesi gibidir; mekan, belirli bir yer değildir; bu ne bir evin içidir ne de dışarıda bir yerdir. Figürlerin üzerine düşmüş olan ölüm rengindeki çiğ ışığın da kaynağı tam olarak belirlenemez; bu, ne gün ışığıdır ne de tavandaki lambadan yansıyan ışıktır.

Resimde yer alan figürlerden boğa, dik durmuş bir halde sola ve ileriye bakmakta, tehditkar görünmektedir. Boğanın hemen altında yer alan ve yakarmakta olan anne figürü, kollarında bir çocuk cesedi taşımaktadır. Onun feryadı belli bir annenin feryadı değildir. Bu figür özelde annelik, geneldeyse insani acının evrensel bir simgesi gibidir. Bu haliyle, Serol Teber'in deyimiyle ' çağdaş bir pieta' gibidir. Yere sırtüstü düşmüş olan savaşçı ölmüştür. Elindeki kılıç kırılmış, ama hemen oracıkta bir çiçek bitivermiştir; bu, umudun ve söndürülemeyecek olan bir yaşama arzusunun ifadesidir. Kuş karanlıklara gömülmüş, çığlık çığlığa çırpınmaktadır. Kübizmin elverdiği bir bakış açısıyla, çeşitli perspektiflerden gösterilen atın böğrü parçalanmış, yuvasından fırlamış gözleri ve olabildiğince açılmış ağzıyla korkunç bir kişnemeyi duyurur gibidir. Pencereden elindeki lambayla içeri dalan temiz yüzlü kadın figürü, Delacroix'nın 1830'da yaptığı 'Halka Yol Gösteren Özgürlük' tablosunda, elindeki bayrakla ileri doğru atılmakta olan kadını anımsatır. Picasso'nun kadını bayrak değil, ama bir lamba tutmakta ve elindeki lambayla olan biteni aydınlatmaya çalışmakta, temiz yüzüyle güven vermektedir. Onun hemen altında, vücudu bir soru işareti gibi kıvrılmış olan kadın yorgun, yarı baygın bir halde kaçmaya çalışmaktadır. Ve nihayet, en sağda yanarak ölmekte olan kadın dehşet ve panik içinde kurtulmaya çalışmaktadır. İki köşede yer alan her iki kadın figürünün de gözlerinde yaş yoktur ama, bedendeki dayanılmaz acıyla gözlerin kendisi birer gözyaşı biçimine girmiş akmaktadır.

Picasso, kendi biçemini yaratırken, geleneksel resim tarihinin mirasını göz ardı etmez. Kaldı ki, onun sanatı, bir salt soyut sanat değildir. O hiçbir döneminde doğadan tam olarak kopmamış, doğa yasalarıyla plastik yasaları uzlaştırmış; bu sanatsal birikimleri eklektik bir tarzda değil, ama diyalektik bir süreklilik ve etkileşim ile alımlamıştır. Aslında modern bir ressam olan, görme biçimini değiştiren, alışılmış plastik değerleri ve kuralları altüst eden 'çağdaş', 'yenilikçi', 'devrimci' Picasso, özünde, bütün bir geleneğe bağlı olan, renk, çizgi ve biçim düzenlemeleriyle Antikite'den Rönesans'a, oradan modern akımlara kadar tüm sanat akım ve kuramlarını içeren, bunları özümseyen bir formasyona sahiptir. Nitekim, 'Guernica'da bu klasik unsurlar, tüm kompozisyonun kuruluşuna hakimdirler; öndeki figürlerin oluşturduğu anıtsal üçgen form, Rönesans resmindeki figür kuruluşunu anımsattığı gibi, Antik Yunan-Roma tapınak alınlıklarını ve alınlıklardaki frizlerde yer alan üçgen formlara da benzerlik gösterir. Bundan başka resimde, solda yer alan anne ve kucağında taşıdığı çocuk cesediyle pieta gibi ikonografik bir düzenleme tekrarlanmıştır. Hıristiyan ikonografisinin en temel konusu olan pietalar, İsa'nın yaşamındaki en vurucu pasiyon sahnelerinden biridir. Pietalarda İsa, Meryem'in kucağında cansız bir beden olarak tasvir edilmiştir. Bu sahneler Hıristiyanlar için oldukça dramatik, dini duyguları coşturan son derece etkileyici sahnelerdir. Picasso, resmin soluna yerleştirdiği bu figür grubunu da dini bir içerikle değil, fakat İsa'nın masumiyeti dolayımıyla tablodaki insanların masumiyetini vurgulamak, acıma gibi insani birtakım duyguları uyandırmak, bunları coşturmak amacıyla kullanmıştır.

Duyularla kavranan bir doğa anlayışı yerine düşünülerek ve kavramlarla varılan bir doğa anlayışı benimseyen kübist sanatçıya göre, dış gerçeklikteki objenin formu en yalın geometrik formlar olmalıdır. Kuşkusuz bu yalınlaştırmada ilkel Afrika sanatlarının da etkileri önemlidir. İlk kez 1905 yılında Derain'in atölyesinde karşılaştığı Afrika mask sanatı örneklerine büyük ilgi gösteren Picasso, özellikle yontulardaki sadelikten, yalın anlatımcı biçimlerden büyük ölçüde etkilenmiştir. Fakat sanatçıyı etkileyen sadece yalın biçem değil, aynı zamanda bu maskların yaban toplumlardaki işlevidir. Yaban toplumlarda, büyüyle yakın bir ilişki içinde gelişen sanat, plastik kaygılardan çok toplumsal bir işlevi karşılamak amacındadır. Sözgelimi bir mask ya da bir yontu, totem işlevi görür; avda bereket getirir, kötü ruhları kovar ya da klanı temsil eder vs. Picasso için söz konusu bir sanat eseri, toplumsal bir işlev görmesi açısından da önemlidir ve tablolarının böylesi bir toplumsal işleve sahip olmasını ister. 'Ağlayan Kadın'da. 'Franco'nun Rüyası ve Yalanı'nda, 'Barış Güvercinleri'nde ve 'Guernica'da Faşizmi deşifre etmeye, sonuçlarını teşhir etmeye ve toplumsal sorunların aşılmasını sağlamaya çalışır. Picasso için resim politik amaçlı bir eylemdir; renklerden, çizgilerden ve türlü düzenlemelerden yarattığı imgeler yoluyla, hem bir karşı duruş içindedir hem de bu imgelerle toplumsal bir eylem, olay yaratma çabasındadır.

Picasso bir büyücüdür. Yaban toplumlarda bir 'büyü objesi' kavramı vardır. James G. Frazer, Altın Dal adlı kitabında yaban toplumdaki büyü eylemlerinden söz eder; yaban toplumda, bir insan ya da doğanın kendisi büyülenmek istendiğinde, sanatçı-büyücü tarafından büyülenmek istenen kişiye benzeyen bir büyü objesi yaratılırdı ve yaratılan büyü objesi aracılığıyla istenen büyü sağlanırdı. Picasso'nun 'Guernica'sı belgesel bir resim değildir, epistemolojik bir değeri de yoktur. Guernica vahşeti tarihsel bir olay olarak alımlanmamış ve öyle sunulmamıştır. Resmin varlık sebebi verdiği mesajdır, yaratmak istediği etkidir, böylesi bir olay kar-

şısında, unutulmuş, duyarsızlaşmış olan insanlığımıza çağrıdır. En derin olan yanımıza, içgüdülerimize yöneltilmiş bir uyarıcı oktur. Onun 'büyü objesi' plastik değerlerin ve estetik özelliklerin ötesinde, bir değişim, dönüşüm sağlama çabasındadır. Amacı yarattığı büyü objesiyle, 'Guernica'yla tüm insanlığı büyüleyerek savaşa ve Faşizme ettiği lanete ortak etmektir.

Picasso, daha savaşın başından itibaren tavrını Cumhuriyetçilerden yana koyar. New York'ta yayınladığı bir bildiride politik duruşunu şöyle ifade eder: "İspanya savaşı, Faşistlerin halka karşı, özgürlüğe karşı açtığı bir savaştır. Benimse bütün sanat yaşamım gericiliğe karşı, sanatın ölüşüne karşı devamlı bir kavgadan başka bir şey olmamıştır."

Tabloda yer alan her unsur, yaşanan vahşeti kendi içinde tekrarlar. Kübist deformasyon bile acıya tanıklık eder; sanki savaş, geçici bir zaman için bir karışıklık değil ama, yaşamın karşısına çarpıtılmış, biçimsiz ve korkunç bir Karşı-Doğa koymuştur. Savaş, acının ve korkunun tüm biçimlerini bir araya toplamış, bu da figürleri insanlıktan çıkarmış gibidir. Kollar, ayaklar, başlar, göğüsler acının ve felaketin deforme ettiği vücudun paramparça olmuş, birbirinden ayrı organlarıdır. Birbirine karışmış olan canlı ve ölü bedenler buz gibi, ürperti veren bir renkle aydınlatılmıştır. Resimde kullanılan gri, beyaz, yeşil, kahverengi ve siyah, yaşanan bu dramatik sahneyi biraz daha vurgular. Bu anlamda biçim kadar renk unsuru da yaşanan vahşetin ürpertisini duyurur. Bombalar insanı ve doğayı yok ederken yaşamın tüm renklerini de havaya uçurmuş, geride ölgün bir kefen beyazlığı bırakmıştır, bir de gerilerdeki kahverengi ve siyahın karanlığını. Resimdeki tüm ögeler savaşın protestosudur. Bu protesto renkten, çizgiden, biçimden deforme olmuş ellerden, ayaklardan ve yüzlerden okunur. Tuvalde yerini almış olan her şey, bedenlerde olup bitenin, acının duyuluş biçiminin imgelemdeki izdüşümüdür. John Berger'in deyimiyle "Acı, bedenin protestosudur... Picasso bizim sağ kalma içgüdümüzden daha yüce bir şeye çağrıda bulunmaz."

Perspektif özellikleriyle Kübist resimden biraz daha farklıdır. Figürler siyah ve kahverengi bir zemin üzerine serpiştirilmiştir. Fakat her figürün kendi içinde perspektif özellikleri de bulunur. Yani her obje kendi alanının hacmini kendinde taşır, özellikle at figüründeki renk tonlamalarında bu barizdir.

Picasso'nun resminde Guernica vahşetinin ve bu resmin yapımının sebebi olan savaşa dair hiç bir öge yoktur. Resimde ne silahlar, ne üniformalar, ne de uçaklar vardır. Sadece görülmemiş bir şekilde, büyük bir işkence içinde acılar çeken, yanmakta olan, ölen kadın, erkek ve hayvan figürleri görülür. Tüm olanlar Faşist mantıksızlığı, yaşamın karanlık yönünü, içgüdüsel olan acının insana yaptıklarını vurgulamaktan başka bir şey değildir. Dionysos'ca olan Dionysos'ça ifade edilmiştir. Bu bağlamda onun Antik Çağ düşün ve sanatından aldığı etkiler Alman düşünür Friedrich Nietzsche'nin felsefesi dahilinde incelenebilir.

NİETZSCHE, PİCASSO ve 'GUERNİCA'

Şimdi 'Guernica'yı daha farklı bir açıdan değerlendirmeye, anlamlandırmaya çalışalım; Picasso'nun resimlerinde insan ve hayvan acısını işlemesi 19.yy Romantizmi ve Nietzsche felsefesiyle temellendirilebilir. Dolayısıyla Picasso için, 'Gerçeküstücü', 'Kübist' ya da 'Dışavurumcu' nitelemelerinin ötesinde, 'Romantik' nitelemesinin de kullanılması mümkündür.

Avrupa düşünce tarihi düz bir seyir izlemez, süreç içinde kendi karşıtlarını yaratarak devam eder. Bu anlamda Avrupa düşüncesi dialojiktir. Bir teleolojiden değil, ama bir dialojiden sözedilebilir. Avrupa'da Aydınlanma yüzyılı olan 18.yy. bu diyalektik süreklilik bağlamında, kendi karşıtı olan 19.yy. düşüncesini, yani Romantizm'i doğurdu. Bilindiği gibi 18. yy. Aydınlanma Düşüncesi akıl'ı temel alır. Bu anlamda Aydınlanma, rasyonalist gelenekle ilintilidir. 16-17. yy'larda, Galileo'yla başlayan bilim devrimiyle, doğa yasaları matematiksel formülasyonlarla ifade edilmeye başlandı. Aristotales'in nitelikler fiziğinin yerini nicelikler fiziği, inanç önermelerinin yerini de salt bilimsel olan önermeler aldı. 18. yy. Aydınlanmasının temellerini atan modern düşüncenin babası Descartes, insanın aklın buyruklarını hayata geçirmesi için kararlı olması, arzuların kışkırtıcılığına yenik düşmemesi gerektiğini söyler. Aydınlanma düşüncesini ilk kez sistemleştiren İmmanuel Kant, yazdığı 'Aydınlanma Nedir' adlı risalesinde şöyle der: "Aydınlanma, insanın kendisinin neden olduğu ergin olmayıştan kurtuluştur." İşaret edilen bu ergin olmayış durumu, başkasının kılavuzluğu olmadan kendi aklını kullanma olanaksızlığıdır. Kant'a göre ergin oluştan önceki yetke ve kılavuz dindir.

Romantizm, insan aklını öne çıkaran rasyonalist Aydınlanma Düşüncesi'ne karşı, irrasyonel ve içgüdüsel olanı savunur. O, insanı akılla tarif etmez ama, insanı içgüdüsel, duygusal bir varlık olarak tanımlar. Romantik akımın önde gelen ismi Nietzsche, Sokrat-Aristo-Platon akılcı düşünce sistemini sorgulamış ve 25 yüzyıl boyunca devam ederek Aydınlanma Düşüncesi'ne zemin hazırlayan bu sürece karşı çıkmıştır. Nietzsche, felsefesini temellendirmek için insan düşüncesinin mitos döneminden yola çıkar. İnsan varlığının temelini, bu varlığın bütün biçimleriyle öne çıktığı dönem olan Presokratik dönemde arar. Bu, tragedyalar dönemidir. Bu nedenle Yunanlıların trajik çağı olan Sokrates öncesi döneme giderek, Herakleitos, Thales gibi filozofların felsefe yapma biçimlerini temel alır ve mitolojik döneme ilişkin kişi adları ve kavramlarla sistemini isimlendirir.

Nietzsche'ye göre insanda iki temel içgüdü vardır, bunlar; Dionysos'ça olan ile Apollon'ca olandır. Bunlar neyi gösterir? Nietzsche, bu iki içgüdünün sentezinin tragedyalarda bulunduğunu söyler. Presokratik dönemde, rasyonel (usçu) olanla içgüdüsel olan birbirinden ayıt edilmezdi, insan hem bir akıl varlığı hem de bir içgüdü varlığıydı. İnsan varlığında bu ikisi bir bütündür. İşte Dionysos'ça olanla Apollon'ca olanın temelinde de bu yatar. Birincisi içgüdüsel olanı, üzüncü, coşkuyu, sevinci, heyecanı, esrimeyi karşılarken; ikincisi de insanın diğer yönünü, ölçülülüğü, dengeyi,

sağduyuyu yani akılcı olanı karşılar. Dionysos'ça olanla Apollon'ca olan harmonik bir yapıyla, Yunan tragedyalarında birlikte bulunur. 25 yüzyıllık akıl geleneği boyunca ise içgüdüsel olan lanetlenmiş ve kötü görülmüştür. Nietzsche'ye göre felsefenin görevi, insan varlığında şüpheli ve yabancı olanı, moral ve şimdiye kadar aforoz edilmiş olanı araştırmaktır. Nietzsche, insanı kuru bir us varlığı olarak alımlamaz. Ona göre, insan yaratmaları olan felsefe, şiir ve sanat aynı kaynaktan beslenir. Bu anlamda sanat felsefe, felsefe de sanattır. Bu yüzden Nietzsche, felsefesini, şiirsel metaforlarla yapar. Çünkü trajik çağda felsefi söylemle şiirsel söylem arasında kesin bir kopma yoktur; felsefenin söylemi şiirsel, şiirin söylemi de felsefidir.

Nietzsche'nin söylemiyle Alman filozof Schopenhauer'un söylemi arasında yakın bir ilgi vardır. Schopenhauer, insan-doğa ilişkisine bakarak bireyleşme kavramı üzerinde durur. Ona göre bu, diyalektik bir ilişkidir; insan –biyolojik yapısıyla- doğanın bir parçasıdır. Öte yandan bir kültür varlığı olmasıyla da doğadan ayrıdır. Bu doğa-kültür karşıtlığı (çelişmesi) bireyleşmeyle baş göstermiştir. Bireyleşmenin, doğadan kopmanın temelinde usçu Aydınlanma Düşüncesi vardır. Ancak Nietzsche, bu meseleyi çelişen değil, ama birbirini tamamlayan yapılar olarak ele alır. Ona göre bu bireyleşme, kişiyi doğadan ayırır. Ama doğa bireyi sürekli kendine çağırır. Kişi, birey ya da kendisi olmaktan çıkıp yeniden doğaya döner, bireyleşmenin yerine bütünleşme gelir. İşte insanı bu bütünleşmeye, doğaya geri götüren Dionysos'ça olan içgüdüdür. Bu noktada insan, tıpkı 25 yüzyıl öncesinde olduğu gibi varoluşunun bütünlüğüne yeniden ulaşır.

Picasso, bir çok resminde işte bu 'lanetlenmiş, şüpheli, yabancı ve kötü' görülmüş olan yönlerini, içgüdülerini bilinç üstüne çıkararak resimlemiştir. 'Guernica'da insanlar ve hayvanlar, ortak yönleri olan duygu bağlamında, çektikleri acıyla, acının dehşet ve ürpertisiyle bir arada, hatta birbirine karışmış olarak verilmiştir. İzleyiciye verdiği mesaj, yaratmak istediği etkinin temelinde bu vardır: Picasso, bizim en temel yanımıza; duygularımıza, içgüdülerimize, acıma duygumuza, merhametimize çağrıda bulunur. Dionysos'ça olana yaklaşmış, insanın en temel yanını yakalamış olan Picasso, doğa adına bizlere, içgüdüsel yanımıza çağrıda bulunur. Her savaş çevresel, ekonomik, yaşamsal, psikolojik vbg. yıkımlar getirir ve her birey, her kesim ya da her sınıf farklı bir açıdan olaya bakar; politik ya da sınıfsal duruşuna göre birini ya da ötekini haklı bulur. Fakat Picasso'nun 'Guernica'daki tavrı tüm bunların dışında, ötesindedir. İster komünist olun, ister sosyalist, ister demokrat olun ister faşist, politik duruşunuz, ideolojik tercihleriniz onu ilgilendirmez, bunlar sizin 'bireyleşmiş' yönlerinizdir. O, varoluşsal açıdan en eski, en ilkel olana, tercih edilmiş ya da öğrenilmiş olana değil, insan soyunun varoluşundan beri yapısında var olana, duygulara, acıma içgüdümüze nişan alır. İşte Picasso'yu –en azından konu ve tema bağlamında- Romantik kılan, onun olayları verirkenki coşkusu, hüznü, çektiği acıyı yansıtması ve bizi buna ortak etmesidir. Acı çeken 'bedenin protestosu' hem hayvan hem de insan figürlerinde yansıtılmıştır. Çünkü acı, insan ve hayvan varlığının en temel ortak yanıdır. Bu aynı zamanda bizi doğadan ayıran uygarlığa bir meydan okumadır.

Dönemin düşün ve felsefe ortamını, Picasso'nun bunlara yakınlığını göz önüne alırsak, tüm bunlar olasıdır. Ayrıca Picasso ve sanatçı arkadaşlarının Dört Kedi Kulübü'nde (Els Quatre Gats) Nietzsche okumaları yaptıklarını da biliyoruz. Dört Kedi Kulübü, Pere Romeo tarafından açılmış müzik dinleme, tiyatro oynama, yemek yeme salonlarının yer aldığı bir kültür merkezi gibidir. Romeo, Fransa'da kaldığı sıralarda gerici ve tutucu düşünce çevrelerine karşı, ilerici, entelektüel, demokrat aydınları, sanatçıları ve anarşistleri bir araya toplamayı düşünmüş ve Barcelona'ya dönünce, iç dekorasyonunu mimar Gaudi'nin yaptığı bu kulübü açmıştır. John Berger, sanatçının bu dönemiyle ilgili şöyle der: "Barselona bir sanayi kentidir, bu nedenle Picasso'nun içinde bulunduğu anarşizm farklıydı kuşkusuz. Yüzeysel olarak farklıydı aslında. Picasso, Nietzsche ve Strindberg'in yapıtlarını okuyordu. Picasso'nun içinde bulunduğu çevre, o günlerde aşağıdaki fin-de siécle bildirisini yayınlamış olan ressam ve eleştirmen Santiago Rusinol'un büyük ölçüde etkisindeydi :

Yaşamını anormal ve hiç işitilmemiş şeyler üzerine kur... en büyük ızdırabın ağıtını yak ve yeryüzündeki çarmıhları bul, trajiğe gizemli olanlar yoluyla ulaş; bilinmeyen içine doğsun."

Nietzsche'nin, felsefe yapma biçimindeki radikal değişmeler de Picasso'nun sanatıyla paralellik gösterir. Nietzsche'nin düşünce tarihine katkısı, Avrupa entelektüel tarihinin rasyonalizmi öne çıkaran görüşüne karşı çıkarak ciddi bir kopma sağlamasıdır. Sokrates'ten Hegel'e kadar, felsefe yapma biçimi sistemli, merkezli, rasyonel ve bütünseldir. Nietzsche, bunu reddederek sistemsiz merkezsiz ve fragmantal olan bir yapıyı savunur. Konunun dağılmaması açısından Nietzsche'nin felsefe yapma şekli üstüne fazla durmayacağız. Fakat sistemindeki desantralizasyon ve fragmantalizm, konumuz açısından önemlidir.

Yaşamı boyunca Picasso, bir çok farklı üsluplarda resimler yapmış bu yüzden de sanat yaşamı Mavi Dönem, Pembe Dönem ve Kübist Dönem gibi farklı dönemlere ayrılmıştır. Sanat tarihçileri Picasso'nun 'Guernica'sını genellikle bu dönemlerin herhangi birine dahil etmezler. Bu doğru olsa dahi 'Guernica'da Kübist geleneğin özelliklerini, bu dönemin birikimlerini açık bir şekilde görebiliriz; tabloda güçlü bir perspektifin olmayışı, figürlerin klasik resim geleneğinin kurallarına göre modle edilmemiş olması vbg. nitelikleriyle Kübist anlayışın biçem özelliklerini taşır. Resimden, Nietzsche'nin felsefe yapma biçimindeki fragmantal ve merkezsiz olma özellikleri nasıl çıkarsanabilir? Herşeyden önce konuyu aktarmakta kullanılan tema o güne kadar kullanılan tema anlayışından farklıdır; Picasso bize Guernica vahşetini aktarırken bütün bir kasabayı, kasaba halkını, düşman uçaklarını ya da silahları resme dahil etmemiştir. Kasabanın herhangi bir köşesindeki bir mekandan, bir grup insan arasından bütün olayı anlatma çabasındadır. Yüzlerce evdeki, binlerce insanın çektiği acıyı, işkenceyi, yani koca bir savaş alanında

olup bitenleri tek bir mekanda ve bir kaç figürle anlatmıştır. Hatta resmin konusu bilinmese, sadece bir evin, bir mekanın içindeki bir felaket yaşanıyor sanılırdı belki de. Bundan başka, yine Kübist bir özellik olan, eşzamanlı olarak birçok bakış açısının aynı anda verilmesiyle, yani farklı perspektiflerin bir arada kullanılmasıyla figürlerde bir deformasyon ve parçalanma yaratılmıştır. Söz konusu olan, merkezi bir bakış açısı değildir, merkezsiz bir şekilde, farklı bakış açılarının biraradalığıdır. Vücut fragmanlar halinde, her bir parçası başka bir bakış açısından verilmiştir. Yani 'merkezi' bir bakış açısı ve bundan kaynaklanan tek bakış açılı perspektif ve göz aldatmacaları kullanılmamıştır. Sanatçı doğa taklitçisi olmayıp doğayı 'Dolayım Kuramı'yla yeniden üretmektedir. İşte Picasso da savaşı, doğadaki karşılıklarıyla –uçak, top, tüfekle- değil ama, insan bedeninde yarattığı tahribatla, acıyla, ölümle yansıtmıştır. Bunlar biçim ve tema düzeyindeki merkezsizliktir. "Picasso'yla ilk kez geleneksel resim sanatının derinlik ve temel konu (merkezi tema) savları yadsınmış; konu, fon-figür ilişkisi içinde tüm yapıta yayılmış; bir anlamda desantralize edilmiş ya da daha doğru bir demeyle, tek tek figürler bir bütünün parçaları gibi gösterilip toplum-insan, uzay-zaman sürekliliği bulunmaya çalışılmış"

Picasso'nun resimlerinde çok sık kullandığı hayvan tasvirleri de ilginçtir. Hatta en ilginç olanı, bazı resimlerinde kullandığı mitolojik bir insan-hayvan olan Minotauros'tur* Yukarıda, Nietzsche'den alıntılayarak sözünü ettiğimiz tragedyalar döneminde, insan varlığındaki bütünlük (Dionysos'ça olanla Apollon'ca olan) burada da karşımıza çıkar. Picasso, insan varlığını bütün biçimleriyle ortaya çıkarır. Bu bütünlüğün bir parçası akıl, düzen, denge ise diğer parçası içgüdüsel temeldeki duygu, coşku ve esrimedir. "Minotauros, neredeyse insan biçiminde, tutsak edilmiş bir hayvanı temsil eder; bunun yanı sıra (Güzel ve Hayvan fablında olduğu gibi) itici, yani ehlileştirilmemiş, uygarlaştırılmamış bir bedende bulundukları için reddedilen esin ve duyarlılığın yarattığı acıyı temsil eder. Her iki yaklaşımda da Minotauros, ilk durumda kendisini engelleyen, ikincisinde kendisini hiçe sayan uygarlığın eleştirisini akla getirir. Ancak, hayvanın tersine Minotauros, acınacak bir yaratık değildir. Kraldır. Kendi iktidarı vardır, bu iktidar fiziksel gücünden, içgüdülerini tanımasından, onlardan korkmamasından kaynaklanır." Guernica'nın sol üst köşesinde yer alan boğa figüründeki gözler de bir boğanın gözlerinden çok, dehşetle açılmış bir insan gözüdür. İnsanı, insan gözleriyle bir hayvanın içine yerleştirmiş, böylelikle de içgüdü-akıl birlikteliğini yeniden tekrarlamıştır.

Tıpkı diğer bir çok çalışması gibi 'Guernica' da sekiz yaşındaki bir çocuğun elinden çıkmış bir resim gibidir. Eskizlerindeki 'acemilik', çizgilerindeki çocuksulukla, resme konu edilmiş olan tüm olayları bir çocuk saflığıyla alımladığını ifade eder gibidir. Ya da yaban toplumda yaşayan bir mağara adamının, mağara duvarına çizdiği primitif figürleri çağrıştırır bize. Picasso'ya göre 'Sanatta ilginç olan ne varsa hep ta başta olur. Başlangıcı geçtiniz mi, sona varmış olursunuz.' Picasso, henüz uygarlaşmamış, bireyleşmemiş, ola ki doğadan henüz kopmamış yanını öne çıkararak, bizleri de bunu yapmaya çağırır.

Bir çok psikolog Picasso'nun resimlerine ruhbilimsel açıklamalar da getirmişlerdir. Bunlardan, psikolog ve sanat tarihçisi olan Mary Matthews Gedo'nun 'Guernica'ya ilişkin psikolojik analizleri ilginçtir. Psikolog ve sanat tarihçisi Taluy Özdeş "Picasso'nun 'Guernica'sı ve Malaga Depremi" başlıklı makalesinde Gedo'dan da alıntılar yaparak, kendi deyimiyle 'Picasso'nun geçmişine doğru bir yolculuğa' çıkmaktadır; " 'Guernica', 1930'lu yılların ortalarında, sanatçının geçirdiği kişisel ve sanatsal derin bir krizin hemen sonrasında oluşmaya başlar. Aylarca Picasso'yu sanatsal açıdan felce uğratan kriz, metresi Marie Thérésé Walter ve karısı Olga Kuklova arasında bir türlü seçim yapamamasından kaynaklanmaktadır. Gedo'ya göre sanatçının bu duygusal krizi ve İspanya'nın içinde bulunduğu kaotik ortam, sanatçının kendi geçmişi ve içinde bulunduğu psikolojik çelişkinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. (...) Gedo 'Guernica'yı yorumlarken, sanatçının bombalanan şehrin fotoğraflarından etkilenmiş olabileceğini söylemekte, ancak bu çeşit imgelerin, sanatçının ruhunun derinliklerinden, Guernica benzeri bir felaketle paralellik kurarak ortaya çıkmış olabileceğini de eklemekte. Gedo'ya göre bu felaket, sanatçı üç yaşındayken, 25 Aralık 1884 tarihinde gerçekleşen Malaga depremidir. (...) Bu kargaşanın içinde Picasso'nun bir de kız kardeşi dünyaya gelmiştir. (...) Gedo'ya göre 'Guernica' bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde, resimde yer alan feryatlar, tahribat, alevler, içeriden dışarıya doğru çıkışlarla, sanatçının Malaga'da yaşadığı deprem gecesiyle olan ilişkisinin ortaya çıkması söz konusudur. 1937'de yaşanan bombardıman trajedisi ile, 1884'teki deprem trajedisi arasındaki ilişki özellikle eskizlerde göze çarpmaktadır. (...) Ancak sanatçı resmi yaparken, belki de olayları yine üç yaşındaymış gibi yaşamıştır." Picasso'nun 'Guernica'yı yapmadan önce, bombalanan Guernica kasabasının fotoğraflarından etkilenmiş olabileceğini, fakat resmi tam yorumlayabilmek için bunun yetmeyeceğini, sanatçının geçmiş yaşantılarında karşılaştığı olayların da resmin yapılışında önemli bir yere sahip olabileceğini söylüyor Gedo. Geçmiş yaşantıların, insan hayatındaki etkileyici, hatta kimi zaman belirleyici gücü kuşku götürmez bir gerçekliktir. Sanat tarihi bilimi açısından önemli olan, ortaya konan eserin temelindeki psikolojik süreçlerden çok, tüm bu yaşantıların sonucunda meydana getirilen sanat eserinin kendisi olsa da bu tür bir psikolojik yorum bizi, Picasso'nun tablosunu Nietzsche felsefesiyle temellendirme noktasında olumlar. Çünkü psikolojik açıdan bunun kaynağı Freud'un 'bilinçdışı' başlığı altında sözünü ettiği 'örgütsüz içgüdüsel eğilimler'dir. Picasso'nun özellikle 30'lu yıllardan itibaren girdiği içine kapanıklık durumuyla, kişisel, ruhsal bunalımları sık sık resimlerine konu olmuştur. "Bundan ('Guernica'dan) üç yıl önce Picasso imgeleri açısından 'Guernica'ya çok benzeyen 'Boğa, At ve Kadın Matador' adlı bir eskiz yapmıştır. Ama burada matador Marie-Thérésé'dir ve sahnenin anlamı 'bütünüyle cinsel arzuyu bir an önce doyurma isteği ile şiddet, teslim olma ile kurbanlaşma, zevk ile acı arasındaki oynak sınırda yoğunlaşmıştır'. 'Guernica'yı yaparken Picasso, zaten kafasında bulunan ve görünüşte çok

farklı olan bir temada uygulayageldiği özel imgeleri kullandı. Ama bunlar ancak görünüşte –ya da yalnızca yüzeyde- farklıydı. Çünkü 'Guernica', Picasso'nun acı çekmeyi nasıl imgelediği hakkındaki bir resimdir. 'Guernica'da Picasso, kendi ülkesinden gelen haberleri dinlerken kendi çektiği acıları resmetmektedir."

Sanatçı kişisel dehşetini, olayı yaşamışcasına acının bedeni esir alması ve onu paramparça ederek biçimden biçime sokması dolayımıyla anlatmıştır. Kübizmin formu parçalayan ve farklı bakış açılarını bir araya toplayan biçim özelliklerini de kullanarak acının deforme ettiği vücudu, insanı dehşete sokan, ölümü en çok çağrıştıran beyaz, gri, yeşil ve kahverenginin tonlarıyla yansıtmıştır. Olayın toplumsal niteliğine rağmen Picasso, kendi geçmişindeki olaylardan, acılarından, düşünce ve duygularından, kendi bilinç altından ve içgüdülerinden yola çıkmış ve savaşa karşı insan acısını bunlarla resmetmiştir. 'Guernica', özelde Faşizmin, genelde modern savaşın acımasızlığına karşı bir protestodur. Fakat bu, yoğun olarak genel insansal anlamıyla savaşa karşı bir protestodur; Faşizm karşıtı olma niteliği sonradan atfedilmiştir. Picasso, Guernica vahşetinden sonra uluslararası fuardaki İspanya pavyonu için resmi alelacele yetiştirmiştir ve Guernica kasabası, Faşizmin bombaladığı ilk şehirdir. Bu olayı takip eden üç yıl içinde Faşizm sadece Avrupa'yı değil, tüm dünyayı korkudan titretmiş, benzer katliamlarını yaygınlaştırmıştır. Fakat bu katliamların ilki olan Guernica ve Picasso'nun bu konudaki kişisel dehşeti, protestosu ve yarattığı eser, tüm dünyada bombalar yağdıran savaş uçaklarının yarattığı vahşetin lanetlenmesinin simgesi haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

Apollinaire, Guillaume. Kübist ReFFssamlar. Yapı Kredi Yay. İstanbul.1996

Art Book. Picasso, Sanata Adanan Bir Yaşam. Dost Kitabevi. İstanbul. 2001.

Ashton, Dore. Picasso Konuşuyor. Ütopya Yay. Ankara. 2001

Berger, John. Picasso'nun Başarısı ve Başarısızlığı. Metis Yay. İstanbul. 1986

Bourdieu, Pierre. Sanatın Kuralları. Yapı Kredi Yay. İstanbul. 1999

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi. Yem Yay. İstanbul. 1997

Fıscher, Ernest. Sanatın Gerekliliği. Payel Yayınevi. İstanbul. 1995.

Frazer, James G. Altın Dal. Payel Yay. İstanbul. 1991

Garaudy, Roger. Picasso-Saint John Perse-Kafka. Payel Yayınları. İstanbul. 1991.

Germaner, Semra. 18.yy. Avrupa Resmi. Kabalcı Yay. İstanbul. 1996

Hadjinicolaou, Nicos. Sanat Tarihi ve Sınıf Mücadelesi. Kaynak Yayınları. İstanbul. 1998.

İpşiroğlu, N.M. Sanatın Tarihi. Cem Yay. İstanbul. 1983

Memedoğlu, Avni. Politika-Sanat-Estetik Yolunda. Sorun Yay. İstanbul.1999

Nietzsche, Frederic. İşte İnsan. Yapı Kredi Yay. İstanbul 1999

Özdeş, Taluy. Picasso'nun 'Guernica'sı ve Malaga Depremi. Artimento Dergisi. İstanbul, 2000, Sayı5, s. 10-14

Teber, Serol. Picasso. Kavram Yayınları. İstanbul. 1999.

Tunalı,İsmail. Felsefenin Işığında Modern Resim.Remzi Kitabevi İstanbul 1996

Walther, İngo F. Öncü Ressamlar: Picasso. ABC Kitabevi. İstanbul. 1997

Yavuz, Hilmi. Yazın, Dil ve Sanat. Boyut Yayıncılık. İstanbul. 1996

AVANT-GARDE

İLK BAŞTA BİR SAVAŞ KAVRAMIYDI...

Sezgin BOYNİK MSÜ Sosyoloji YL

1. FAŞİZM Geliyorum DER ve Gelir

"Böylesine barıştan yana bir insanı tüm bedeniyle ve tüm ruhuyla savaştan yana bir yazara dönüştüren bu isimsiz ve güçlü kuvvet ne olabilir."

(Ernst Jünger, Savaş ve Savaşçı)

Walter Benjamin, Ernst Jünger'in derlediği "Savaş ve Savaşçı" kitabı üzerine yazdığı "Alman Faşizm Kuramları" isimli makalesinde kendi politik tavrını en açık dille ortaya koyar. Jünger'in bu kitabı I. Dünya Savaşı'na katılmış Alman askerlerin (ki kendisi de onlardan biridir) anılarından ve deneyimlerinden oluşur. Kitaptaki yazarlar savaşın irrasyonelliğini kabul eder ve burada bir güzellik bulup, savaşın yeniden kült bir duruma gelmesini isterler. Konu, sürekli savaştaki ve dolayısıyla ölümdeki belirsiz bir çelişki etrafında döner. Poetize edilmiş savaşın artık ekonomiyle, ideolojiyle, modernlikle, teknolojiyle ve de devletle ilişkisi görülmeyip tam bir duygusal dışavurum olarak algılanır.

Benjamin, Jünger'in bu kitabında Alman faşizminin temel görünümlerini bulup, onların analizine girişir.

Bu idealistçe yaklaşımda Benjamin temel bir çelişki üzerine gider; savaş yine cemaatçi (volkisch) bir ruh ile kült duruma yükseltmek isteyen nasyonal-sosyalistler teknoloji konusunda kararsızdırlar. Savaşın iyi bir teknolojiyle yapılabileceğinin farkında olsalar da, teknolojinin romantik-volkisch ruhun doğallığını kirlettiğini de bilirler.

"Başka bir deyişle, insanın, insani değerlere göre biçimlendirebilme olanağı bulduğu bir dünyada teknoloji dolayımı ile doğanın sınırlarına ışık tutmak ve onlardan insanın yararına değerler elde etmek yerine, bu yeni milliyetçilerin metafizik savaş soyutlamaları, idealistçe bir tarzda algılanan doğanın gizlerini insana malum kılmak için, mistik ve dolayımsız bir teknoloji kullanımına yönelmiştir." (Benjamin, 1995: 121)

Benjamin'in analizindeki derinlik bu çelişkiyi sanatsal akımlarla ilişki içinde değerlendirirken ortaya çıkar. Savaşın estetize edilmesinin köklerini Bejamin "l'art pour l'art" (sanat sanat içindir) inancında bulur: "Günümüzde karşı karşıya bulunduğumuz bu yeni dekadan savaş kuramı "l'art pour l'art" ilkesinin, sınır tanımaz bir biçimde, savaş deneyimine aktarılmasından başka bir şey değildir." (Benjamin, 1995:107)

Sanatı sanat için gören iki (avant-garde) sanat akımını Benjamin faşizmin estetik olarak öncesi kabul eder. Birincisi, yüzyılın başında gelişen "art nouveau"dur ki bunlar, teknolojik-modern objeleri süslemekle ilgili zanaatsal bir sanattır. Metro girişleri, kapılar, evler, merdivenler, lambalar çeşitli arabeskimsi (genel anlamda) veya barokumsu kıvrımlarla süslenerek "teknoloji tutuklanmak" istenir. Zanaatçılık gibi kült bir şeyi yeniden uyandırmak, teknolojinin yeni açılımlarına kapanmak anlamına gelir. Böylece "regressive"(gerileyen), nostaljik ve doğal olarak muhafazakar bir naif teknoloji (modernlik) algısını rasyonalize eder. (Hillach, 1995:83)

En kaba anlamıyla bu, ülkücülerin, sürdükleri Mercedeslerin aynalarını tespihle süslemeleri gibi bir şeydir.

"Batının çöküşünden söz eden bir yığın yargıya temel olma işlevini yükleyen bu tutum; yani, isterik yüceltimler aracılığı ile yenilginin batıni (içsel) bir yenilgiye dönüştürülmesi tutumu, büyük bir sadakatle, ifadeci (Expressionist) avant-garde sanat akımlarının gerçekleştirdiği Alman "devrimini" yansıtmaktaydı." (Benjamin, 1995:110)

Evet ikinci proto-faşist sanat akımı Benjamin'e göre dışavurumculuktu. (Ünsal Oskay'ın bunu niye "ifadeci" olarak çevirdiğini anlamak zor) Dışavurumculuk'un Nazi döneminde yasaklanmış ve lanetlenmiş bir sanat akımı olduğunu düşünürsek Benjamin'in bu yorumu abartılmış gibi gelebilir.

Dışavurumcularda, analitik olmadan ortaya çıkarılan sanat eseri estetik olduğu için her an muhafazakar bir hal alması da mümkündür. (Bunun en iyi örneği Otto Dix'tir. İlk başta savaş konulu ekspresyonist eserler yapan Dix, daha sonra nasyonal-sosyalist Almanya'da sanat profesörü olabilmiştir)Ayrıca konu olan Ernst Jünger de dışavurumcu yazarlardan sayılmaktaydı. Dört yıl önce 1998'de 103 yaşında ölen Jünger'in bütün hayatı bir dışavurumdu. Ulus Baker'in

dediği gibi "çelişkili" ve "belirsiz" yaşantıların büyük deneycisi Ernst Jünger (Baker, 1993:50) gençliğinde Fransız Lejyonu askeri , I. Dünya Savaşçısı, nasyonel-sosyalist hayranı, II. Dünya Savaşçısı, moralist, apokaliptik, hippilerin gurusu Abbie Hoffmann ile LSD gibi halusinojenleri denemiş ve üzerine kitap yazmış biri. Modernliğini tamamlayamamış bir başka Alman Carl Gustav Jung gibi biri: serüvenci, sanatçı, biraz (dan fazla) ulusçu, heyecanlı, nasihat verici, estetik kabiliyetli ve kafası karışık bilge. (bir anda Türkiye'de bunlardan ne kadar fazla olduğunu düşündüm)

Dışavurumcular politik tavırların eleştirel olduğunu düşünmekteydiler. 1920'li yıllarda United Artist Film Şirketi'nin çektiği ve bugün de klasik olan bir sürü filmde-Robert Wiene "Das Kabinett des Dr. Caligari (1922), F.W. Murnau "Nosferatu (1922)" ve Fritz Lang "Metropolis (1927)" ilk akla gelenler- sistemin totaliter ve faşizan baskıları eleştirilmektedir. Örneğin "Dr. Caligari'nin Muayenehanesi"ni ele alırsak bunu görebiliriz. Film, sosyalist Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'in öldürülmesinden bir yıl sonra çekilmiş ve gizlice cinayet işleyen bir deli-doktorun öyküsünü işlemektedir ki bu onun politikliğini gösterir. Fakat filme dikkatle baktığımızda abartılı, dramatik, estetik ve performativ oyunculuk sergileyen ve normal insanlar gibi "ortalama" oynayan iki grup oyuncu olduğunu görürüz. Birinci gruptakiler (dramatikler/estetikler) doktor, katil, sevgili, somnanbulist, yazardır; oysa normal/estetiksizler memurlar, polis, halk, doktor asistanlarıdır. Wiene bu filimde bir şeyi çözümlemeyi çalışırken, başka bir şeyi aşırı estetik kültleştirmeyle gizler. Benjamin "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı" (1936) makalesinde dediği gibi aura'nın yok olmasıyla birlikte kült olan her şey ölmüştür. 1936'da, Leni Riefenstahl'ın Hitler için sanatsal "Olimpiad" belgeselini çektiği yıl yazılan bu makalenin son lafları hala bir uyarı gibi durmaktadır: "Faşizmin politikayı estetikleştirmesine karşın, devrimci tavır sanatın politikleştirmesidir." (Benjamin, 1993:79)

2. SAVAŞIN ÖNCÜ-BİRLİKLERİ

"Savaş güzeldir, çünkü çiçekler açan bir çayırı mitralyözlerin ateşten orkideleriyle zenginleştirir."

(Filippo Tommasa Marinetti,
Etiyopya savaşıyla ilgili manifesto'dan)

Fütürizm XX.y.y.'ın ilk tarihsel-avant-garde hareketi olarak yorumlanabilir. 1909 yılında Paris 'Le Figaro' gazetesinde manifestoları yayınlanınca fütürizm doğmuş oldu. Sadece yazın, resim ve heykelde yeniliklerle kalmayıp, mobilya, giyim-kuşam, yiyecek, müzik, fotoğraf ve daha bir sürü alanda manifesto yayımlamışlardır.

Fütüristler gündelik hayatı total olarak değiştirmek isteyen ilk avant-garde'lardı; hayatın hiçbir alanı görmezden gelinmeyecekti. "İlk başta müzeleri yakmakla" işe başlanmalıydı ve bütün burjuvanın "kokuşmuş geçmişinden" kurtulmak, gelenekten tamamen kopmak ve hayatı yeniden kodlamaktı amaçları.

Marinetti'nin 1913'te yazdığı "Kuraldan Sıyrılmış İmgelem ve Özgürlüğe Kavuşmuş Sözcükler" manifestosu şiirde tümden değişimi amaçlıyordu:Tipografik devrim, Onomatope olarak adlandırılan şiirde matematik göstergelerin kullanımı, özgürlüğe kavuşmuş sözcüklerin telegrafik kullanımı v.s. (Marinetti, 1997:75-81)

Müzikteki bütün armoni ve tonaliteyi yıkmayı amaçlayan fütüristler, Luigi Russolo'nun 1913'te yazdığı "Gürültüler Sanatı" manifestosuyla "gürültü-ses" kavramını ortaya attılar. Intonarumori denen gürültü çıkaran aletlerle (gürlemeler, hırlamalar, homurtular, gıcırdamalar, metal, taş gibi vurmalı çalgıların çıkardığı gürültüler, hayvan sesleri, çığlıklar, gülüşler gibi sesler çıkaran fosil-sampler aleti) verdikleri konserlerle skandal yaratmışlardır. (Russolo, 1997:89-94)

Fütüristler İtalya'nın arkeolojik ve romantik egzotikliğinden bıkmış ve onun için yeni-modern bir hayat kurmaya çalışıyorlardı. Teknolojiye ve hıza dayanan bir hayat. Bütün devrimler bu hayatın gelişini kolaylaştırmak için yapılmalı; müzik, teknolojinin müziği (gürültü: bugün Napalm Death'ten Merzbow' a kadar bir sürü grubu etkileyen tarz), şiir telegrafik, matematiksel veya trafik lambası (semaforsal) gibi olmalı; resim dinamik, parçalı ve iç içe geçmiş, giyim kuşam da bu hayata uygun olarak dizayn edilmeli; basit, tek renk ve gösterişten uzak.

Gerçekten fütüristler ilk avant-garde'lardır ve Dadaizm ve Gerçeküstücülük, Rus Konstrüktivizm, Fluxus gibi diğer akımları etkilemişlerdir.

Gündelik hayatı iyice hızlandırmak isteyen fütüristler, nihai emellerinin savaşta gerçekleşeceğine inanıyorlardı. Bir taraftan yeni İtalya kurma planları, diğer taraftan teknoloji ve hız estetiği hayranlığı onları "en güzel fütürist şiir" olan I.Dünya

Savaşına gönüllü katılmalarına neden olmuştur. Savaştan sonra politik bilinci artan fütüristler, 1918'in şubatında "Fütürist Politik Parti"yi kurdular. Programlarında sosyalizmi çağrıştıran kolektif üretim isteği ve faşizme benzeyen aşırı ulusal ve hijyenik çözümler bir arada bulunmaktaydı. Anarko-sendikalizm'den sosyalizme ve oradan da faşizme kayan Mussolini, 1919'da Fasci di Combattimento'yu kurunca Marinetti dahil diğer fütüristler de üyeler arasındaydı. İlk başta Mussolini'nin partisi, fütüristlerin politik programından etkilenmekteydi. 1920'de İkinci Faşist Kongresi'nde, fütüristler ve faşistler anlaşamayıp ayrılınca Marinetti yavaş yavaş politikadan ayrılıp, daha bireysel, yorumlara açık eserler üretmiştir. 1924'teki "Faşizm ve Fütürizm" isimli eserinde bunu daha net açıklamıştır. "Faşizm politika ile ilgilenirken... Fütürizm hayal dünyasının sonsuz imkanlarıyla ilgilenir". "İnanılmaz sezgiye sahip, çocuk ruhlu... gerçek fütürist mizaç" olarak tanıttığı Mussolini'yi, Marinetti daha 1915'ten beri tanıyordu ve I. Dünya Savaşı onları iyice yakınlaştırmıştı. (Falasca-Zamponi, 1996:39-58; Tisdall & Bozolla, 1977:200-209)

Walter Benjamin'in politikanın estetikleştirilmesi hakkında söylediği sözler aslında fütüristlere karşı bir uyarıdır. Sanatta yaptıkları teknik devrimlerin yanı sıra fütüristlerin hız, teknoloji ve geçmişi ezen ilerlemeye tapınmaları; onları

sonuçta savaşı yüceltmeye ve faşizme yaklaştırmıştır.

Politikanın estetikleştirilmesinin varabileceği son durak olarak düşünebileceğimiz fütürizm "tüfek ateşini, top atışlarını, ateşin kesildiği anları, parfüm ve çürüme kokularını tek bir senfoni halinde birleştirir."

3. KIYAMETİN MİMARI: PAUL VIRILIO

"Ben İsa'nın huzuruna inanıyorum."

(Virilio, Pure War)

Paul Virilio 60'lardan beri mimari, teknoloji, savaş, hız, sinema, siber-dünya üzerine yazmış Fransız post modern düşünürdür. Türkçe'de sadece "Hız ve Politika" kitabı bulunan Virilio, kuramını Dromoloji olarak adlandırıyor. Hız bilim anlamına gelen dromoloji öğretisine göre; şehirleşme, toplumsallaşma, enformasyon, politik akımlar v.s., hız seviyeleriyle açıklanabilir. Modernleşen-endüstrileşen dünyada, doğru orantılı olarak hız da artmaktadır. İlerlemeyi, gelişmeyi Virilio savaş teknolojisiyle açıklıyor. Ona göre savaş ve onunla birlikte hızlanan teknoloji "görme biçimimizi endüstrileştirmiş", sinemayı silahlandırmış, "dünyayı Brown Hareketi misali homojenleştirmiştir", bedenleri proleterleştirmiştir. Foucault, Deleuze, Baudrillard'ı hatırlatsa da Virilio onlardan temel bir farkla ayrıldığını söyler. Gönüllü işçi-rahipler hareketine mensup bir eski katolik olarak insancıldır ve teknolojinin bizden götürdüğünü geri ister. Douglas Kellner'in dediği gibi Virilio'nun teknoloji eleştirisi hayatı ve insanı olduğu gibi korumayı amaçlayan bir çeşit muhafazakarlıktır ve teknolojiyi şeytanlaştırıp karşı gelir. (Kellner, 1999:114)

Virilio'nun teknolojisinde gerçekten apokaliptik bir durum var ki hem Hıristiyanlığı çağrıştırır hem de estetik bir olgu olarak algılanır.

Virilio, entelektüel kariyerine 1958'de Fransa'nın batı sahilinde, II. Dünya Savaşı sırasında yapılan binlerce sığınağı inceleyerek başlamıştır. Fotoğrafını çektiği, belgelediği 15000 tane sığınak Virilio için çok etkileyici olmuştur. 1963-68 'e kadar Virilio, Claude Parent ile kurduğu "Architecture Principe" mimari akımındayken bu fikirleri uygulamıştır. Sığınaklardaki eğiklik (obligue), Virilio için çok etkileyiciydi ve düz açılı olmayan mimarinin kurulmasında yardımcı olabilirdi. Parent ile birlikte Virilio Nevers'te yapılan sığınak tarzı kilise Saint-Bernadette'nin dizaynını çizip, sığınaklar hakkında sanatsal bir sergi hazırlayıp ve en sonunda "Sığınak Mimarisi" (Bunker Archeology) adlı resimli bir kitap yazdığında olayın estetik boyutuna verdiği önemi göstermektedir. Virilio aslında Le Courbiser'in modernist beton brut yapıtlarından etkileniyordu ve sığınakların bu modernist yapılara kazandıracağı eğik açılım alternatiflerini düşünmekteydi. Militarist yapılarda bulduğu bu estetik, daha sonra Virilio'yu hayatın tüm alanını militarize etmesine neden olacaktı. 1966'da Virilio, Parent ile birlikte Folkstone'daki mimari konferansında "Sığınak Mimarisi" konusunu sunduktan sonra dinleyiciyi Hitlerci selamla selamlamışlardı. (Leach, 1999:71-84; Gane, 1999:85-102)

Virilio kesinlikle savaşı yüceltmiyordu, fakat ondan büyüleniyordu; onun pan-teknolojik militarizmi soyut olarak algılanır ve hiçbir diyalektik-gelişme göstermeyen kuramı içinde kült bir duruma getirilir. Fütürüstler savaşa ve hıza tapıyorlardı ve onun açıklanamayan çekiciliğine kapılıyorlardı; Virilio da çekiciliğine kapılmış gibi gözükse de savaştan nefret ediyordu. Savaş sığınaklarından büyülenmek, Sarajevo haberlerini görüp estetik haz almaya benzer. (Lebbeus Woods, Sarajevo'yu görüp coşku içinde "Savaş mimaridir, mimari savaştır" diyenler arasındadır.)

Birçok yerde Benjamin'den alıntı yapsa da ve açık açık onun fragman tarzı "alıntı ormanı" yazım şeklinden etkilense de ondan temelde ayrılır. Benjamin, teknolojinin kurtarıcı ve diyalektik işlevinden bahsederken, Virilio teknolojiden korkar ve aynı zamanda onu ikonlaştırıp, akıl hocasının "Tüm politikayı estetikleştirme çabaları tek bir yere varır: Savaşa" uyarısını unutur.

4. STALİN, STALİN'İN OĞLU, BOKTAN NEDENLER, KITSCH VE POLİTİZE EDİLEN KOMÜNİST İKONOGRAFYA

"Nereye dönersen dön kıçın her zaman arkada kalır."

(Mao Tze Tung)

Politikanın estetikleştirilmesi her zaman faşizmle veya sağ düşünce ile beraber olmamıştır; Rusya'da sanat politikası diğer sosyalist ülkelerde olduğu gibi çok önemliydi. Ekim Devrimi'ne katılanlar ve devrimden sonra yeni kurulan devletle bayağı iç içe olan önemli bir akımın temsilcileri konstrüktivistlerdir. Fütürizmden etkilenen ve yeniden kültürü (bu sefer Rusya) inşa etmek isteyen konstrüktivistler, Marinetti'den çok etkilenmişlerdir ve fütürizmin lideri Moskova'yı ziyaret edince onu coşkuyla karşılayanlardan ve çevirmenlik yapanlardan biri Mayakovskidir. (Unutmayalım ki Nazım Hikmet'in de fütürist etkili şiirleri vardır.) Tiyatro, bale, resim, şiir, dizayn gibi alanlarda bir sürü eser veren Rus avant-garde'ları, yaşadıkları modernizasyon sürecinden olsa gerek, nihai eserlerini Malevich'in "siyah üzerine siyah" ın nihilizmi ile sonuçlandırmışlardır.

Devrimden sonra agit-prop hareketi ile, konstrüktivistler kolektif bilinçli inşaya yönelik bir sürü fütürist etkili kamusal eser üretmişlerdir. Tatlin'in konstrüksiyonları, Lissiztsky'nin fotoğrafları, Dziga Vertov'un filmleri, Meyerhold'un tiyatroları bunlara örnektir.

Sanatın politikleştirilmesi gibi gözüken bu eserler devrimden birkaç yıl sonra 1922'de kurulan AkhRR (Devrimci Rusya Sanatçılar Birliği) ile eleştirilmeye başlamıştır. Sosyalist realist olduklarını söyleyen AkhRR üyeleri artık "Kızıl Ordu'nun, işçilerin, köylülerin, devrimcilerin ve işçi kahramanların resimlerini" çizmek istiyorlardı. (AkhRR, 1992:384)

İki yıl sonra yaptıkları diğer bir sergide (Devrim, Hayat ve Emek), bu sefer bütün avant-garde ressamlarını anlaşılmaz, küçük burjuva, dejenere ve devrim öncesi diye eleşti-

rip, artık kendilerinin koyduğu estetik kriterlere göre resimler seçilecekti. (AkhRR, 1992:385) Bu estetiğin de tek bir kriteri vardı; politik olması...

1925'te Komünist Partinin merkez komitesinin aldığı resmi kararlarla artık sanat sitili "milyonlara uygun" olacak şekilde yaratılmalıydı.

1920'lerin sonlarında ve 30'ların başlarında Rusya'da ve Almanya'da senkronize bir şekilde avant-garde sanatın lanetlenmesi başlamıştır. Ruslar, sosyal-realist tarzı seçerken Hitler'in Almanya'sı resmi sanat olarak neo-klasik ve romantik sanatı seçmiştir.

Avant-garde lanetlenmesi doruk noktasına temmuz 1937'de Münich'te açılan "Enstartet Kunst" (Dejenere Sanat) sergisiyle ulaşmıştır. (Barron, 1991:25-33)

Sergide; Klee, Kokoscka, Max Beckmann, Chagall, George Grosz, Roul Hausmann, Kandinsky, gibi avant-garde sanatçıların eserleri Alman ırkına bulaşan dejenerasyon olarak, aleme ibret olacak pislik şeyler olarak sergilenmişlerdir. Aynı yıl Moskova'da Treitakov Galerisinde avant-garde sanatını lanetleyen bir sergi açılması çok ilginçtir.

Artık resmi bir söylem olan sosyal-realist sanat, Stalin'in ikonografyasını yapan kitsch bir estetik olmaktan ileri gidememiştir.

Sosyal-realist sanat, kitsch ve ikonografyayı, en iyi, Milan Kundera meşhur kitabı olan "Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği"nde ironik bir dille anlatır.

"Stalin'in oğlu Yakov'un nasıl öldüğünü ancak 1980 yılında Sunday Times gazetesinde okuyabildik. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlara tutsak düşen Yakov, bir grup İngiliz subayı ile birlikte bir kampa konulmuştu. Aynı kenefi paylaşıyorlardı. Stalin'in oğlu kenefi leş gibi bırakıp çıkma alışkanlığındaydı. İngiliz subaylar dünyanın en güçlü adamının boku da olsa keneflerin boka bulanmasına içerliyorlardı. Yakov'un dikkatine sundular konuyu. Yakov alındı. Tekrar tekrar dikkatini çekip kenefi temizlemesini sağlamaya çalıştılar. Öfkelendi, tartışma çıkardı, kavga etti. Sonunda kamp komutanı ile bir görüşme istedi. Ama kibirli Alman, bok konusu konuşmayı reddetti. Stalin'in oğlu içine düştüğü yüz kızartıcı duruma dayanamadı. En korkunç Rusça küfürler haykırarak kampı çevreleyen elektrikli dikenli tellere attı kendini. Hedefi vurmuştu. İngilizlerin kenefini artık bir daha hiç boka bulamayacak olan bedeni tele çakılıp kalmıştı." (Kundera,1983:**)

Milan Kundera kitsch'i böyle açıklıyor. Çünkü kitsch "bokun reddedildiği ve herkesin bok yokmuş gibi davrandığı bir estetik ülkü dünyasıdır." (Kundera,1983:**)

Komünist kitsch'in en iyi örneği bir Mayıs denen törendir. Her yer temizlenmiş, çiçeklerle süslenmiş, posterler ve sıra halinde giden tankların oluşturdukları estetik armoni o kadar güçlü olur ki, onunla politika bile yapabilir hale gelirsiniz.

5. KİM DAHA ZENCİ

"Çok iyi hatırlıyorum ilk kez okuduğumda Jazz sözcüğünü, dehşet içinde kalmıştım. Tuhaftır, sözcüğün bendeki olumsuz çağrışımı Almancadaki Hatz (köpek sürüsü) sözcüğünden ileri geliyordu; kovaladığı hayvandan daha hızlı koşabilen ve avının kokusundan iz sürebilen parçalayıcı bir köpek gelmişti gözlerimin önüne"
(Theodor Adorno)

1960'larda Martin Luther King, Siyah Panterler, Muhammed Ali, funk ve jazz müziği çok popüler olmuşlardı ve zencilerin politik ve tarihsel bilincini arttırmışlardı. Politika, spor ve müzik sonuçta beyazların elinde olduğu için bütün bu zenci ikonografyanın estetikten başka bir şey olmadığını en baştan söylemek istiyorum.

Karşı kültür hareketi içinde, 1960'larda, zenciler, Kızılderililer ve Hindistanlılar gibi ötekiliğin simgeleriydi. Hintliler mistik boyutun, Kızılderililer otantik Amerikanın ve vahşiliğin, zenciler de özgürlüğün, tensel hazzın ve erkeksiliğin simgeleri olmuştur. Paradoksal bir şekilde bu estetik simgeler, emperyalizmin fiziksel olarak uzun süre sömürdüğü halkları ruhsal açıdan sömürmekti. Zenciler, ahlaksız, tembel, IQ ları düşük (hatta 90'larda yapılan bazı sosyolojik araştırmalar bile hala bunu ispatlama çabasındadırlar) fakat aynı zamanda eğlenceli, bugünü bugün için yaşayan, sex, drugs and rock'n roll'un ataları. Boris Vian'ın "mezarlarınıza tüküreceğim"i Norman Mailer'in "Beyaz Zenci"si, Detroit'teki "Kara Panterler", Jack Kerouac'ın "Yolda"sı ve daha bir sürü zenci yanlısı esere göre zenciler doğallığın, bedenselliğin tarafındadırlar.

İngiliz sinema ve sanat eleştirmeni Kobena Mercer bunu en iyi şekilde göstermiştir. Mercer, zenci saç modelleriyle ifade edilen politik tutumu incelerken alışılmışın aksine bir yorum yapıyor. 70'lerde ve 60'larda "siyah güzeldir" sloganını ortaya atan kültürel hareketi yaratan radikal siyahların yaygın saç modeli olan "afro" ile 30'lu ve 40'lı yıllarda şehirli zencilerin yarattığı saç modeli "conk"u karşılaştırır.

Afro, yukarı doğru kabaran saç modelidir ve doğallığı ve Afrika'yı simgelediği için otantik (gerçek) zenci saç modeli gibi algılanmıştır. Oysa Mercer, Afrika yerlilerinin saç modellerinin hiç böyle olmadığını ve ayrıca afro modelin düzgün olabilmesi için özel bir çember yardımıyla kesilip taranması gerektiğini tespit ettikten sonra hiç de doğal bir model olmadığını fark etmiştir. Bu şekilde, egemen beyaz kültür, afro'yu kendi anlamlarına –ve kendi karşı –kültürel anlamlarına –katmıştır.

Afro model her zaman "conk"un tersi gibi algılanmıştır. Conk model, Mercer'in "vahşi teknoloji" dediği bir yöntemle, saçlar düzleştirilip kırmızı-turuncu bir parıltı verecek bir işlemden geçirildikten sonra olabilir. Malcolm X'in saçları tipik conk modeldir. Conk, zencilerin beyaz gibi olmasını simgeler; şehirli, züppe ve doğallığın tam zıddı, bu abartılı ve yapay ifadeyle mümkündür. Mercer'e göre bu, sonuna kadar zenci bir ifade olduğu için, en azından, afro kadar aldatıcı değildir. (Willis, 1993:135-137)

Zenci olmakla gurur duyan James Brown bu geçişin en temiz örneğidir. 40'ların sonu ve 50'lerin başında org ve piyano çalan Brown'un saç modeli conk'tu ve şehirli bir beyaz züppe gibi giyiniyordu. 60'larda sahnenin önüne showman ve solist olarak çıkınca seksileşmiş, vahşileşmiş ve saçları da afro olmuştu.

Bu gözle bakıldığında Adorno'nun jazz hakkında yazdıkları abartılı gelmez. Adorno'ya göre jazzdaki başkaldırıcı öğeler, zencileri özgürleştirmek yerine onları daha da fazla etki altına almaktadır. Jazzdaki bu özgürleştirici söylem ona göre, sözde demokratiktir ve zencileri kurtarmaz (psikolojik bir kavram kullanır burada); onların, sadomazoşist bir şekilde, köleleşmelerini hüzünlendirir. Doğaya dönülüyormuş hissi veren jazzın toplumsal ideolojik işlevi vardır: Yabancılaşmayı güçlendiren tam anlamıyla bir metadır. (Jay, 1989:269-270)

Adorno, kötü jazz dinleyip bu görüşlere kapıldığı için eleştirilmiştir. Bu doğrudur; Adorno'nun free jazz gibi atonal ve deneysel jazzdan haberi yoktu, dinlediği jazz sulandırılmış Tin Pan Alley tarzı şeylerdi. Ne de olsa, sanırım, avant-garde jazz için de Adorno'nun yaptığı yorum geçerlidir. Çünkü her çeşit meta müzikte (jazzdan punka kadar bu böyledir) bir şey var –jazzda bu saksofonun gümüş parlaklığı ve zencilerin deri rengidir.

1968'de Meksiko City olimpiyatlarında siyah panterler grubuna mensup iki zenci, Tommy Smith ve John Carlos koşuda ilk iki yeri kazandıklarında, ödül verilirken ve Amerika milli marşı okunurken siyah panterlerin simgesi olan siyah eldivenlerle, milyonların onları izlediği bir zamanda, Amerika'nın zencilere karşı yaptığı baskıyı sessizce protesto etmişlerdir.

Bu, bilinen bir olaydır ve fotoğrafı o kadar estetize edilmiştir ki, artık plak kapaklarını, posterleri, dergileri süsleyen bir meta olmuştur.

6. STRAVİNSKY'DEN HİTLER'E

"Ulusal, ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri, söyleşileri toplamak, onları bir an önce genel son musiki kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu düzeyde ulusal Türk musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir."

(Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1934: T.B.M.M. açılış konuşması)

Atonal müziğin iki bestecisi Arnold Schröenberg ve İgor Sravinsky, Adorno'yu düşünsel olarak en fazla etkileyen sanatçılardır. Felsefedeki özdeşsizlik ilkesini Adorno atonal müziğin açılımlarından etkilenerek temellendirmiştir.

1938'de Nazi Almanya'sında açılan Enstartete Musik (Dejenere Müzik) sergisinde atonal müzisyenler, jazz ve Weill propaganda müziği lanetlemesine rağmen, Adorno yukarıda değindiğimiz gibi jazzda ve Weill'in müziğinde fetiş karakter bularak eleştirmiştir.

Asıl ilginç olan Adorno'nun avant-garde besteci Stravinsky hakkında yaptığı yorumla onu proto-faşist olarak eleştirmesidir.

Stravinsky'nin eski ilkel ritimleri müzikte kullanması müziği, Adorno'ya göre, tarih öncesine, müziğin ritüel ve büyü olduğu fizyolojik boyuta götürür. Müziğin ifade yönü kalmamıştır artık.

Arkaik-ilkel tınıları kullanarak müziğe verilmek istenen doğallık ile burjuva öncesine dönülmek istenir. Bu geriye dönüşte Adorno, Nazilerin volkisch romantizmine benzeyen, dehuman ve yabancılaşmayı arttıran bir muhafazakarlık bulur. Stravinsky'den etkilenen Paul Hindemith, daha naif bir şekilde ve yabancılaşmayı daha fazla örtbas eden bir ılımlılıkla, Alman halk müziklerini inceleyerek ve müziğinde kullanarak volkisch tutumu daha ileri götürmektedir.

Bu durum doruk noktasına, Hindemith'in öğrencisi Carl Orff'un Hitler için Carmina Burana'yı bestelemesiyle ulaşmıştır.

Böylece Stravinsky'den Hitler'e, fashion dünyanın meşhur parçası, Carmina Burana'nın fetiş-faşist yoluyla ulaşılmış olur.

KAYNAKÇA

AkhRR ; Declaration (1922)from ART in Theory 1900-1990.Edited by Charles Harrison and Paul Wood. Blackwell,1992

Baker,Ulus : Faşizim ve Totaliter Diller(1993).Birikim sayı 56.aralık 1993

Benjamin ,Walter : Alman Faşizim Kuramları. Estetize Edilmiş Yaşam İçinde.Çev: Ünsal Oskay.İstanbul Der Yayınları(1995)

Benjamin Walter : Pasajlar(1993) Çev: Ahmet Cemal.YKY.İstanbul

Barron,Stephanie-Modern Art and Politics in Prewar Germany. .in "Degenerate Art".Los Angelas Country Museum of Art(1991)

Falasca-Zamponi,Simonetta : The Artist to Power? Futurism,Fascism and Avant-Garde. Theory, Culture & Society.1996.Vol.13(2):39-58

Gane,Mike : Paul Virilios Bunker Theorizing.Theory Culture & Society.1999.Vol.16(5-6)85-102.

Special issue on Paul Virilio

Hillach,Ansgar : Siyaset Estetiği : Walter Benjamin'in "Alman Faşizm Kuramları." Estetize Edilmiş yaşam içinde .Çev:Ünsal Oskay.İstanbul Der Yay.(1995)

Jay,Martin : Diyalektik İmgelem, çeviren: Ünsal Oskay.ara yayıncılık,İstanbul,1989.

Kellner Douglas : Virilio,War and Technology.Theory,Culture & Society.Vol 16(5-6):103-125 special issue on Paul Virilio.

Kundera,Milan : Varolmanın Dyanılmaz Hafifliği

****

Leach,Neil : Virilio and Architecture 1999.Vol. 16(5-6): 71-84. Theory,Culture & Suciety. Special issue on Paul Virilio

Marinetti,Tomasso Philippo : Kuraldan Sıyrılmış İmgeler ve Özgürlüğe Kavuşmuş Sözcükler.Modernizmin Serüveni.Hazırlayan : Enis Batur.YKY. İstanbul.1997

Russolo,Luigi : Gürültüler Sanatı: Fütürist Manifesto.Modernizmin Serüveni.Hazırlayan: Enis Batur.YKY.İstanbul.1997

Tisdall,Caroline & Bozzolla ,Angelo : Futurism.Thames and Hudson , London.1997

Willis, Susan : Gündelik Hayat kılavuzu, Çev: Aksu Bora - Asuman Emre ,Ayrıntı,İstanbul,1993

ZAMAN, MEKAN VE SOSYOLOJİ

Burhan ÖZGEN MSÜ Sosyoloji YL

Mekan sosyolojisini veya analizini genellikle kent sosyolojisi, kent kültürü vb. gibi alanların bir alt başlığı olarak değerlendirmek bir gelenek halini almış gibidir. Bu bir bakıma hem tekil olarak mekanların ve hem de kamusal mekanların üzerine çekilmiş bir örtüdür. Oysa bu örtüyü kaldırıp mekana sadece bir fenomen olarak bakıldığında oldukça geniş bir sahayla karşılaşılmaktadır. Mekanların, insan deneyimleri ve tarihsel, toplumsal olanla bağlantıları yakalandığındaysa bu saha daha da zenginleşmektedir. Bir zaman W. Benjamin'in Paris pasajlarında yapmaya çalıştığı gibi; geleneğin izlerinin tarihsel mekanlarda aranması ve geleneğin ağırlığının, bu izlerin yakalanmasıyla parçalanmaya çalışılması bu anlamda ilginç bir örnektir. Kuşku yok ki Benjamin'in sunduğu oldukça önemli bir yöntemdi. Yine yüzyılın başında Simmel'in yapmış olduğu kent çalışmaları dikkate değerdir. Simmel kente çok genelleşmiş bir çerçeveden bakmak yerine insan ruhuyla ve aklıyla metropol yaşamı arasındaki dengeyi ya da dengesizlikleri; uyum ve uyumsuzluğu veya anlamları irdeleyerek modern ve hatta erken metinler oluşturmuştur. Ancak Simmel ya da Benjamin'in yaptığı çalışmalara benzer çalışmalar çok az yapılmıştır. Bu bakımdan da mekanlarla ilgili olarak kuramsal ve ampirik çalışmalar yapmak zorunlu gibi görünmektedir.

Özellikle son yüzyıldaki sosyoloji tarihine bakıldığında sosyolojinin "zaman" ve "mekan" kavramları üzerine pek düşünmemiş olduğu görülmektedir. Dahası bir dizi teknolojik gelişme de sosyolojiye yansımamış, toplumsal kuramsallaştırmalar daha çok tarihselci bir çizgide oluşturularak, toplumsal yapılar üzerinde durulmuştur. Tarihselci yaklaşımın bir sonucu olarak da mekanların toplumsal dönüşümüne ve dönüştürücü etkisine ve zaman kavramına pek yer verilmemiştir. Ancak mekanın zamanla olan ilişkisinin yanı sıra sosyolojinin zaman kavramına yaklaşımı ve toplumsal yapılara, ilişkilere ne tür bir zaman algılayışıyla baktığı büyük önem taşımaktadır.

Hem tek tek insanların hem de toplumların mutlaka belli bir zaman kavrayışı vardır. Gündelik yaşam içinde zaman kavramı genellikle sorgulanmaz. Bu adeta apiriori bir bilgi gibi yerleşik bir bilgi türüne dönüşür. Augistunus'un zamanla ilgili sözleri hatırlandığında durum daha da açıklık kazanmaktadır; yaklaşık olarak şöyle demişti: "ne olduğunu çok iyi bildiğim ama sorulduğunda bilmediğim şey: zaman" Dolayısıyla da insan dünyaya, topluma, diğer insanlara bakarken, arka planda kendini hissettirmeyen ama oldukça belirleyici bir güce sahip olan "zaman algılayışı" her vakit varlığını sürdürür.

Fransız filozof Gaston Bachelard şöyle demektedir: "Mekan peteklerinin binlerce gözünde zamanı sıkışmış olarak tutar. Mekan bu işe yarar." Bachelard burada zaman-mekan ilişkisinin dinamiğini vurgulamaktadır. Anlaşılan o ki, mekan söz konusu edildiğinde zaman göz ardı edilememektedir. Dolayısıyla da bu yazıda mekan ve sosyoloji ilişkisi ele alınırken zamanla ilgili bazı kuramlar ve zamanın mekanla ilişkisi irdelenmektedir.

İlkin Gaston Bachelard'ın "Mekanın Poetikası" adlı eserinde mekan çözümlemelerine ve mekanı bir fenomen olarak ele alış biçimine değinilmektedir. Bachelard mekanı şiirsel imgeyle ilişkilendirerek, bir ilk mekan olarak "ev" imgesinin insan ruhundaki etkilerini oldukça kapsamlı bir şekilde incelemektedir.

Bu yazıda ele alınan bir diğer metin John Urry'nin "Mekanları Tüketmek" adlı eseridir. Urry bu kitabında; mekanın toplumsal anlamları, zamanla ilişkisi, sosyolojideki yeri ve mekanların nasıl bir tüketim nesnesine dönüştüğünü, tüketim ideolojisi ve kapitalist ilişkiler bağlamında sorunsallaştırmaktadır. Urry'ye göre mekanlar tüketim alanları olarak yeniden yapılanmakta, hem görsel açıdan ve hem de kelimenin gerçek anlamıyla tüketilmektedir. Bu bağlamda günümüz açısından mekanlardaki kimlik tüketimi, başka bir deyişle kimliksizleşme süreçleri de mekanların tüketimi ile ilişkili gibi görünmektedir.

Çok geniş yansımaları olmakla birlikte mekan çözümlemeleri bu yazıda, fenomen olarak mekanın anlamları, zamanla olan ilişkisi ve son olarak sosyolojik yansımaları çerçevesinde ele alınmaktadır.

I-GASTON BACHELARD'IN MEKAN ÇÖZÜMLEMELERİ

I.a - Şiir Fenomenolojisi

Gaston Bachelard bir tür şiir fenomenolojisi yapmaktadır. Bu yüzden imgenin oluşumları üzerinde uzun uzadıya ve derinlikli bir boyutta durur. Aslında, bir bakıma Bachelard, filozofun tavrıyla şairin tavrını birleştirir. Ya da başka bir deyişle filozofun deneyimleriyle şiirin olanaklarını iç içe geçirir. Bachelard'a göre bir filozof şiirsel imgelem sorununu ele alırken, o güne kadar öğrendiği bütün pozitif bilgileri bir kenara bırakmalıdır. İlkin şiirsel imgede tespit edilen nokta, bu imgede, bilimin en temel ilkelerinden biri olan nedensellik ilişkisinin olmamasıdır. Şiirsel imgede nedensellik yoktur. İmge bir itkinin etkisinde kalmaz. Bunun tersi doğrudur. Burada Bachelard, Eugéne Minkowski'den ödünç aldığı "yankılanma" kavramını kullanır. Yankılanmada nedenselliğin tersi vardır. Bir imgenin varlığını belirleyebilmek için onun yankılanmasını algılamak gerekmektedir. İmge uzak geçmişle birlikte ortaya çıkmaz, tam tersine bir imgenin parlamasıyla uzak geçmiş titreşir, yankılanır. "Bir ruhtan bir başka ruha geçiş olgusu içinde ele alındığında bir şiirsel imgenin nedensellik araştırmalarından kaçtığını görürüz. Şiirselliğin varlıkbilimini, ruhbilim gibi belirli ölçüde nedenselliğe sahip öğretiler hiçbir zaman belirleyemez: Şiirsel imgeyi hazırlayan hiçbir şey yoktur. İmgeyi hazırlayan şey, -yazınsal kipte- özellikle kültür olmadığı gibi, -ruhsal kipte- algılama hiç değildir." Bachelard'ın nedensellik yerine yankılanma metaforunu kullanması oldukça önem taşımaktadır. Ona göre ancak yankılanmayla geçmişteki anılar duyumsanabilir. Ne ki imge ilkin, yüzeyden önce derinlikleri yakalar. Derinliklerde yankılanarak yüzeye doğru titreşir. Bachelard'ın fenomenolojisinde bir imajın görsel etkisine dayanılarak ele alınması yoktur. Daha çok işitsel öğeler üzerinde durulur. Yankı metaforu da bu yüzden kullanılır.

Bachelard şiirsel imgeyi bir tür dolaysız varlıkbilim olarak düşünür ve kendisinin bu varlıkbilimi incelediğini söyler. Şiirsel imgeyi de bir logos olarak düşünmek gerekmektedir. Bachelard logos'u özellikle vurguluyor. Dilden önce gelen bir alanda akıl yürütmenin yapılamayacağı düşüncesinin her ne kadar varlıkbilimsel derinlikten yoksun olduğunu kabul etse de, Bachelard şiirsel imgelem alanı için bu düşüncenin doğru olduğunu düşünür. Aslında Bachelard bu düşünceyi, şiirsel imgeyi bir nesne olarak kabul eden yaklaşıma karşı savunmaktadır. Bir diğer nokta da şiirsel imgenin ikili bir derinleşmeyi gerçekleştiriyor olmasıdır. Bachelard bir şiirin ruhsal etkisini ortaya çıkarabilmek için, fenomenolojik iki çözümleme çizgisinin izlenmesi gerektiğini ifade eder: Bunlardan biri zihnin derinliklerine, ötekiyse ruhun derinliklerine giden çizgidir. Buradan da anlaşılacağı gibi Bachelard, şiirsel imge için zihinsel ve ruhsal etkinliğin gücünü birlikte ele almaktadır.

I.b- İlk Mekan Olarak Ev

Bachelard Mekanın Poetikası'nda özgül olarak "ev"i ele alır. Ancak evi fiziksel bir nesne olarak ele almaz. Bir tür zamanla ve anı izleriyle dolu olarak ele alır. Bu yüzden mekanlar sadece verili değildir. Mekan zorunlu olarak zamana nitelik kazandırır. Mekan anıyı olası kılacak biçimde dönüştürür. Bu bakımdan "ev" özellikle anı oluşumunda önemli bir rol oynar. Ev hayal kurmayı barındırır.

Bachelard, eve tamamen metaforik bir anlam yükleyerek, cisimleşmiş bir bellek nosyonu sunar. "Evler kişinin bedeni ve anıları aracılığıyla yaşanırlar. Ev bize hem dağınık imgeler, hem de bir imgeler bütünü sağlar."

Bachelard, bir fenomenologun görevinin evleri anlatmak, evlerin manzaralarının ayrıntılarını anlatmak vs.. olmadığını söyler. Önemli olan mekanın özünü yakalamaktır. İlk kozayı oluşturan özü yakalamak gerekmektedir. Bu yüzden ev, varlığın ilk mekanıdır. "Evimiz bizim dünya köşemizdir. Bizim –sık sık yinelendiği gibi- ilk evrenimizdir. Ev gerçek bir kozmostur. Sözcüğü tam anlamlarıyla kapsayan bir kozmos. İçtenlikle bakıldığında en yalın ev bile güzel değil midir? "Yalın ev"leri betimleyen yazarlar, mekanın poetikasına ilişkin bu öğeye sık sık değinir. Ne var ki bu değinmenin üzerinde gereğinden çok daha az dururlar. Bu yazarlar, anlatacak pek bir şey bulamadıklarından yalın bir evde hiç oyalanmazlar. Yalın evi, ilksel yalınlığını gerçekten yaşamadan, güncelliği içinde niteler –ki bu ilksellik, zengin olsun, yoksul olsun düş kurmayı kabullenen herkesindir."

Evin ele alınışı tekil imgesellikler taşır ancak ev, bir temel yapı gibi insan ruhunun çözümlenme aracı olarak görünmektedir. "..bu aracın yardımıyla basit evimizde düşler kurarken kendi içimizde mağara avuntularını yeniden bulmayacak mıyız? ....Yalnızca anılarımız değil unuttuklarımız da içimizde barındırılmıştır. Bilinçsizliğimiz barındırılmıştır. Ruhumuz bir oturma yeridir. Ve evleri, odaları sürekli anımsayarak kendi içimizde oturmayı öğreniriz." Bachelard'ın yapmaya çalıştığı mekan olarak "ev"in çözümlemesini gerçekleştirebilmektir. Ancak evin çok geniş ve derin anlamları vardır. Ev bir varlık olarak ele alınmaktadır. Ev varlığın ilk mekanıdır. Hatta daha da ileri gidilip, varlığın kendisini oluşturandır da denebilir. Dolayısıyla mekan (Bachelard'a göre ev) belleğin, zamanın, alışkanlıkların, yaşam tarzlarının oluşumunu yansıtan bir örüntüye sahiptir. Ev Bachelard'da mekan çözümlemeleri için bir temeldir: " İçinde gerçek anlamda oturulan her mekan, ev kavramının özünü kendi içinde barındırır."

Bachelard amacının, evin insanın düşünceleri, anıları ve düşleri için en büyük birleştirici güçlerden biri olduğunu kanıtlamak olduğunu söyler. " Bu birleştirmede bağlayıcı ilke düş kurmadır. Geçmiş, bugün ve gelecek, eve farklı dinamizmler kazandırır; çoğu zaman birbirinin içine giren, kimi zaman birbirine zıt düşen, kimi zaman da birbirini uyaran dinamizmler. Ev, insan yaşamında, kazanılmış şeylerin korunmasını sağlar, bunları sürekli kılar. Ev olmasaydı, insan dağılıp giderdi. Ev, insanı gökten inen fırtınalara karşı olduğu gibi, yaşamında yaşadığı fırtınalara karşı da ayakta tutar.

Aynı zamanda hem beden, hem ruhtur. İnsan varlığının ilk evrenidir. Üstünkörü metafiziklerin öğrettiği gibi insan "dünyanın ortasına bırakılmadan önce", evin beşiğine yatırılır. Kurduğumuz düşlerde evi her zaman bir büyük beşik olarak düşünürüz. Somut bir metafizik öğreti bu olguyu, bu basit olguyu bir kenara atamaz; öyle ki, bu olgu bir değerdir; düş kurmalarımızda dönüp dönüp geldiğimiz önemli bir değer. Varlık, hemen bir değer niteliği kazanır. Yaşam güzel başlar; evin kucağında kapalı, korunmuş, sıcacık."

Bu anlamda varlık, evi her zaman içinde taşır. Bunun tersi de doğrudur. Ancak burada sözü edilen ilk evlerdir; varlığın doğup, büyüdüğü, oturma işlevlerinin kazanıldığı mekanlar olarak. Daha sonra oturulan diğer evler o ilk evin belirleyiciliği altındadır. "Daha sonra art arda içinde yaşadığımız evler, hareketlerimizi kuşkusuz sıradanlaştırmıştır. Ama başımızdan bir sürü serüven geçtikten, uzun süre uzakta kaldıktan sonra o eski eve yeniden girecek olursak, en incelikli hareketlerin, o ilk hareketlerin içimizde capcanlı, hiç değişmeden kaldığını görmek bizi çok şaşırtır. Sonuçta doğduğumuz ev içimize, çeşitli oturma işlevlerinin hiyerarşisini kazımıştır. Biz, o evin oturma işlevlerinin diyagramıyızdır ve öteki bütün evler, bir ana izleğin çeşitlemelerinden başka bir şey değildir. Alışkanlık sözcüğü, o unutulmaz evi hiç unutmayan bedenimizin bu tutkulu bağlılığını ifade edemeyecek kadar yıpranmış bir sözcüktür."

Söz konusu olan fiziksel mekanın taşıdığı önem değildir. Varlığın doğduğu ev, onu barındıran çatı olmaktan çok, düşleri barındıran bir çatıdır. Bu bakımdan ev bellektir, bilinçaltıdır, düştür. Mekan olarak ev, Bachelard'da varlığı oluşturan katmanların toplamı gibidir.

I.c - Mekan Çözümlemesi

Bachelard kendisini bir mekansever olarak değerlendirir ve amacının mekanların insansal değerini belirlemek olduğunu söyler. Mekan yalnızca olgusallığıyla değerlendirilmez, oldukça önemli bir başka yönü de mekanın imgelem düzeyinde yaşantılanmış olmasıdır. Bachelard'a göre imgelem durmadan imge üretir ve yeni imgelerle zenginleşir. Bachelard'ın yapmaya çalıştığı da bu imgelem zenginliğinin boyutlarını araştırmaktır. Aslında, neden mekanlar? gibi bir soru sorunun cevabını Bachelard şu paragrafta vermektedir:

"Nasıl oluyor da gizli odalar, ortadan kalkmış odalar, unutulmayan bir geçmişi barındıran barınaklar haline geliyor? Dinginlik nerede ve nasıl ayrıcalıklı durumlar bulabiliyor? Geçici barınaklar ve rastlantısal sığınaklar, özel düşlerimizde kimi zaman nasıl hiçbir temeli olmayan değerler kazanıyor? Ev imgesiyle gerçek bir birleştirici ruhbilim ilkesine dayanıyoruz. Betimlemeli ruhbilim, derinlikler ruhbilimi, ruhçözümleme ve fenomenoloji, söz konusu ev olgusuyla, mekan çözümleme adını verdiğimiz bu öğretiler bütününü oluşturabilir. En farklı kurumsal ufuklar çerçevesinde incelendiğinde öyle görülüyor ki, ev imgesi, öz varlığımızın topoğrafyasına dönüşüyor."

Bachelard ruhbilim, ruhçözümleme ve fenomenoloji gibi disiplinlerin çeşitli yöntemlerini kullanarak mekan çözümleme modelini geliştirmeye çalışmıştır.

Bachelard, tıpkı psikanaliz yönteminde olduğu gibi mekan çözümleme yönteminde de belirgin sorular oluşturur.

"Bu yalnızlıklar karşısında mekan-çözümleme sorar: Oda büyük müydü? Tavan arası dolu muydu? Köşe sıcak mıydı? Peki, ışık nereden vuruyordu? Bu mekanlarda sessizlik nasıl yakalanıyordu? Yalnız başına düşün kurmanın çeşitli sığınaklarının sessizliklerinin nasıl tadına varıyordu?"

Bu, Freud'un divana yatmış hastasına serbest çağrışım metodunu uygulayarak sormuş olduğu soruları çağrıştırmaktadır. Bachelard özel yaşamın bilinebilmesinin, yaşanılan mekanların çözümlenmesinden geçtiğini ileri sürer. Hatta Bachelard için mekan çözümlemesi birçok bakımdan yaşam öyküsü ve tarihsel çözümlemeden daha öncelikli bir yere sahiptir:

"Uzun yalnızlıklar sonunda somutlaşmış süre fosillerini mekan sayesinde, mekanın içinde buluruz. Bilinçdışı oturur odada. Anılar devinimsizdir; her biri, yerleştiği ölçüde sağlamca tutunur yerine. Bir anıyı zaman içinde yerine oturtmak, yalnızca yaşamöyküsü yazarlarının kaygısıdır ve bir tür dış tarih yaratma, dışımızdaki tarih tarafından kullanılma, başkalarına iletme gereksemesine karşılar yalnızca. Konusunu yaşamöyküsünden daha derinliğine inceleyen yorumbilimin (hermeneutigue), tarihi zamansal, bağlayıcı, yazgımız üstünde etkisiz dokusundan kurtararak yazgı odakları belirlemesi gerekir. İç yaşamın bilinmesi açısından, özel yaşamımıza ilişkin mekanların saptanması, tarihlerin belirlenmesinden daha önceliklidir."

Burada ortaya çıkan önemli bir sonuç, mekanı Bachelard açısından "her şey" olmasıdır. Bergsoncu süre eleştirilir, daha doğrusu aşılmaya çalışılır. Bachelard, Bergsoncu süre kavramında yıkılıp gitmiş olan somut sürenin yeniden yaşanmasının zor olduğunu, bunun yaşanmaktan çok ancak "düşünülebileceğini" ifade eder. Çünkü zaman belleği artık canlandıramaz. Bunu yapsa yapsa mekan yapabilir ancak. "Uzun yalnızlıklar sonunda somutlaşmış süre fosillerini mekan sayesinde, mekanın içinde buluruz."

Bachelard'ın mekana verdiği değer, kendi yöntemi açısından anlaşılır gibi görünmektedir. Mekana büyük bir tutkuyla yaklaşır. Geçmiş, anılar, yalnızlık, bellek gibi insan ruhunun yapıcı öğelerinin izlerini mekanlarda ve özellikle de ilk mekanlarda, evin yapısında bulmaya çalışır. Geçmiş, gelecek, şimdi, bir varlığın mekanında (kabuğunda) aranır. Çünkü anılar, bellek, zamanda kaydedilmiş olarak durmaktadır. Mekan çözümlemeci bu kayıtları da deşifre etmek için çabalar.

II. JOHN URRY VE MEKANLARIN TÜKETİMİ

Urry'nin mekanları ve mekan sosyolojisi ele alışı tüketim kavramı bağlamındadır. Mekanların bir tüketim alanı olarak, nasıl yeniden yapılandığı, görsel açıdan tüketim ve kimliklerin tüketimi gibi konular Urry'nin üzerinde durmuş olduğu alanlardır. Ancak Urry, mekanların sosyolojideki yeri

ve sosyolojinin mekan dolayımıyla zamana yaklaşımı konusuna da yer verir. Urry'e göre 20.yüzyılda toplumsal kuram tarihi, zaman ve mekanın yokluğunun tarihi olmuştur. Denilebilir ki, zaman kavramıyla 20.yüzyılda daha çok felsefe uğraşmıştır. "Zaman ve mekan, asıl olarak zaman-dışı ve mekan-dışı bir sosyoloji kurmaya hizmet eden ayrımlar çevresinde biçimlenmiş, önceden var olan nosyonları parçalayarak gelişti. Toplumlar, genellikle içeriden büyüyen, kendi zaman ve mekan-dışı yapılarına sahip kendilikler olarak ele alındılar. Bunun yanı sıra toplumlar birbirlerinden ayrı olarak görüldüğü; normatif konsensüs, yapısal çatışma ve stratejik davranış süreçlerinin çoğu, sınırları ulus-devlet ile çakışan her toplum için içsel olarak kavramlaştırıldı. Kent ve kır sosyolojisi dışında, mekan boyunca gerçekleşen içsel farklılaşma süreçleri ancak sınırlı biçimde kabul edildi. Bu nedenle 20. yüzyıldaki çok sayıda sosyoloji akımının araştırma konusu, toplumsal yapıları üzerinde kuruldukları mekanla tutarlı olarak ele alan, birbirinden bağımsız toplumlar sistemi olmuştur, bu sosyolojide farklı toplumsal zamanlara ya da bu yerler ve örgütlenmelerin önemli açılardan zamana bağlı olduklarına ilişkin çok az çalışma yapılmıştır."

Urry, aynı şekilde Soja'nın işaret ettiği bir gerçeğin altını çizer; bu da 20. yüzyılın başındaki birçok teknolojik gelişmenin (telgraf, telefon, bisiklet, sinema, uçak, pasaport, gökdelen...vb. gibi) o dönemdeki toplumsal kurama yansımadığı gerçeğidir. Bir bakıma, tarihsel bilinç toplumsal kuram içine öylesine yerleşmiş ki, tarihsel imgelem mekansal olanı yok etmiştir.

II.a- ZAMAN VE MEKANIN KISA TARİHİ

Zamanın Tarihi

Urry, kitabında mekanın ve zamanın kısa tarihine değinmiştir. Bu bölümde Urry'e dayanılarak, özetle zaman ve mekanın tarihçesi ele alınmaktadır.

Durkheim'da zaman, toplumsal bir kurum olarak ele alınmaktadır. Kişisellik dışıdır ve toplumun içinde üretilir. Nesnel olarak verili bir düşünce kategorisidir. Modern toplumlarda zaman, toplumsal etkinliklerden çok, saat-zaman olarak belirlenmiştir. Bu tür toplumlar, zamanın ve mekanın boşaltılması ve zamanın soyut, bölünebilir ve evrensel olarak ölçülebilir bir şekilde hesaplanmasının gelişimi çerçevesinde yapılanmışlardır. Durkheim, bu yapıyı düşünerek zamanı toplumsal bir kurum olarak görür.

Marks ise emek-zamanın düzenlenmesinin ve kullanımının, kapitalizmin merkezi özelliği olduğunu göstermiştir. Metaların değiş-tokuşu, gerçekte emek-zamanın değiş tokuşudur. Marks: "İnsan hiçtir olsa olsa zamanın enkazıdır," demektedir. Zaten Marksist düşüncede burjuva ve proleter arasındaki bir çelişki de zaman çelişkisidir. Burjuva, her zaman daha çok çalıştırmak ister; proleterya ise daha az iş zamanı için mücadele verir.

Modern toplumlardaki süreçler, insanları hem zamana doğru yönelim gösteren hem de zaman tarafından disipline edilen zamansal öğelere dönüştürmüştür.

Weber'in yaklaşımı ise "Protestan Ahlakı" kuramına uygundur. Biriktirmeyi ve çalışmayı esas alan bu düşünce, boş zamanı "günah" olarak kabul eder. "Bu nedenle zamanın boşa harcanması ilke bakımından en ölümcül ve ilk günahtır. İnsanın yaşam süresi, kendi seçiminden emin olamayacağı denli kısa ve değerlidir. Dostluklarla, aylak konuşmayla, lüks hayatla ve hatta gereğinden çok uykuyla zaman yitimi... mutlak ahlaksal kınamayı hak eder.

Benjamin Frankl'in gündelik dile de yayın bir biçimde yerleşmiş bulunan "vakit nakittir" sözü hatırlandığında, Kapitalizmin ruhu açısından zaman büyük değer taşır. Çünkü zaman para demektir. "bu nedenle insanlar, zaman açısından tutumlu olmanın, zamanı boşa harcamamanın, tümünü kullanmanın, kendi ve başkalarının zamanlarını büyük bir titizlikle yönetmenin görevleri olduğu nosyonunu üstlenmişlerdir. Sadece çalışma değil, boş zaman bile çoğu kez benzer bir tarzda örgütlenir. Boş zaman planlanır, hesaplanabilir, bölümlere ayrılabilir ve çaba gerektirir; bir başka değişle boş zaman, "rasyonel dinlence"dir.

Bu rasyonelleştirmenin yanı başında ve aynı dönemlerde, "Varlık ve Zaman"adlı eseri yazan Heidegger, daha fenomenolojik bir yaklaşım geliştirmiştir. Heidegger felsefenin, batılı zihnin epistemolojisiyle uğraşırken "Varlık" sorununu gözden kaçırdığını öne sürer. "Buna (varlık) geri dönmek zorundayız," demektedir.

Heidegger'e göre insanlar asıl olarak zamansaldırlar ve insan varoluşunun zamansal karakterinde anlamlarını bulurlar. Özellikle ölüme doğru hareket vardır. Varlık ölüm ile doğum arasındaki uzantıyı işaret eder. Ayrıca Heidegger'e göre zamanın ve mekanın doğası, ölçülebilir zaman nosyonuyla karşılaştırılmaktadır.

Bergson ise zamanı somut olarak ele alır. Bu noktada mekan soyuttur. Bergson'a göre insanlar zamanı ayrıksı bir şekilde düşünmezler, onu yaşarlar. Bu yüzden Bergson belleğin bir ambar ya da çekmece olarak ele alınmasını eleştirir. Bu zamanı mekansal olarak kavramsallaştırmayı doğurur. Bergson bun karşı çıkar. Bergson'da bellek, geçmişin geçmiş üzerine yığılması olarak, her öğenin birbiri üzerine yerleşerek birikmesi olarak ele alınır, Bergson'da süre kavramı soyut olarak uzayı dışına çıkılarak kavranabilir. "Süre nedir? Süreyi en iyi kendimizi tam vererek bir melodiyi yaşarken anlarız: Gözlerimizi kapatalım ve kendimizi musiki yaşantısına bırakalım. Tek tek sesler , notalar artık parçalanmayacak; dakika ve saniyeler yoktur artık, her uzay parçası yok olmuştur. Bir nota sonra gelen notanın içinde kaybolur ve devinim sürekli bir akış halini alır. Bu yaşantıda maddeyi yeniyoruz, uzayın sınırlarının üstüne çıkıyoruz ve salt bir süreyi yaşıyoruz. Bütün benliğimizle kendimizi bir işe verdiğimizde de aynı şeyi duyarız.Geçmiş sürekli olarak bugüne akıyor ve geleceğe doğru. Böyle bir tam kendini verişte zaman ortadan kalkar, süre başlar. Süreyi yaşayabilmemizin koşulu bellektir. Bellek zaman aralıklarını yener, geçmiş şimdi olarak yeniden yaşanır. Bellekte uzay ve zamanı bırakıyoruz."

Bu açıdan Bachelard'ın süre kavramını ele alışı daha mekansal bir boyut kazanmıştır. Oysa Bergson'da zaman niteliksel, mekan nicelikseldir.

Bir başka yaklaşım ise Mead'ın "Şimdinin Felsefesi" olarak kavramsallaştırdığı yaklaşımdır. Buna göre, zamanın olaylar ve roller içine gömülü olduğunu ve zamanın soyut olarak ele alınmaması gerektiğini söyler. Saatler ve zamanlar bir tür "konuşma tarzı"dır. Gerçek olan şimdidir. Geçmiş ya da gelecek, şimdi içinde bellek yoluyla kökenlenir. Dolayısıyla şimdinin dışında başka bir durum yoktur. Geçmiş yada gelecek kavrayışsal ya da temsilidir.

Mekanın Tarihi

Marks ve Engels kapitalist sanayileşmenin, endüstriyel kasaba ve kentlerin aşırı hızlı büyümesine nasıl yol açtığıyla ilgilenmişlerdi. Ayrıca, Marks'a göre kapitalist birikim, mekanın zaman tarafından yok edilmesine dayanır.

Durkheim ise iki tip toplum olduğunu düşünür. Bilindiği gibi biri mekanik (geleneksel), diğeri organik (modern) toplum tipleridir. Uzmanlaşmayla, farklılıklar artmış, mekanik toplumdan organik topluma geçilmiştir. Bunun sonucu olarak iş bölümü artmıştır; farklı mekansallaşmalar oluşmuştur. Durkheim, mekanların toplumda herkesi benzer biçimde temsil ettiğini ifade eder, bundan dolayı mekanın kökeni toplumsaldır.

Weber ise ilginç bir şekilde mekanlardan nerdeyse hiç bahsetmemiştir. Mekan çözümlemelerini göz ardı etmiştir.

Yüzyılın başında özellikle kent üzerine yazmış olduğu özgün metinlerle Simmel mekan kuramsallaştırmaları açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Simmel boş bir mekana anlam kazandıran toplumsal etkileşimdeki mekansal biçimlerin beş özelliğini tespit eder:

1. Bir mekanın eşsiz ya da biricik niteliği.

2. Bir mekanın mekansal olarak çerçevelenmiş parça ve etkinliklere bölüne bilme biçimleri.

3. Toplumsal etkileşimlerin mekan içine yerleştirilebilme düzeyi.

4. Kentteki uzaklık-yakınlık derecesi ve "gözün rolü".

5. Konumların değişimi, "yabancının" gelişinin etkisi.

Simmel'de kent insanı bir tür çekingenlik ve kayıtsızlığın zorunluluğunu yaşar. Metropolde yaşayan kimse, uyaran zenginliği ve nüfus yoğunluğuyla baş edebilmek için kayıtsız olmak zorundadır. Ama aynı zamanda kent, bireylere farklı bir özgürlük verir. Simmel, bireylere benzersiz olarak gelişme imkanı sağlayan şeyin kentin mekansal biçimi olduğunu belirtir. Duygu ve tavrı aynı düzeye indiren şey paradır. Paranın etkisiyle kentte yaşam niceliksel olarak düzenlenmiştir.

Önemli bir nokta da, Simmel'in açmış olduğu alanda önemnli çalışmalar yapılmamış olmasıdır. Daha çok, kır-kent karşıtlığında Kent Sosyolojisi, Kır Sosyolojisi vb.. yapılmıştır. Mekansal dönüşümler üzerinde pek de durulmamıştır.

II.b- Walter Benjamin'de Mekan

Benjamin de insanların kenti nasıl okuduklarına ilişkin olarak yaptığı çözümlemelerinde benzer izlekler üzerinde durur. Bu, entelektüel ya da pozitivist gözlem konusu olmaktan çok, fanteziyi, arzu süreçlerini ve düşleri kapsar. Kent, insanlara ait anıların ve geçmişin ambarıdır. Ayrıca kültürel simgeler deposu olarak da değerlendirilir. Bu anılar, mimarları tarafından amaçlandığından çok farklı bir anlam kazanabilen yapılarda cisimleştirilirler. Ancak bu, bireysel bir yorumdan uzaktır. Çünkü yapılar kolektif söylenceleri gösterirler. Bu söylenceleri anlamak, mevcut yorum ve geleneklerin çözülmesini ya da zayıflatılmasını ve çatışan öğelerin bir arada, yan yana konulmasını gerektirir. Bu anlamda metruk binalar bile izler bırakabilir, geçmiş dönemlere ilişkin anıları, düşleri açığa çıkartabilir.

Diğer taraftan Benjamin sanatsal algı ile kentsel metnin okunması arasındaki benzerliklerle de ilgilenmiştir. Sanatsal algı dalgınlık aracılığıyla ele geçirilir. Benjamin, insanların genellikle bir yerden bir yere giderken, bir dalgınlık halinde yapıların farkına vardıklarını öne sürer. Bu durum, galeride bir resmi izlemekle karşıtlık oluşturur. Bu dalgın algılama, tutucu kültürel geleneklerin kesintiye uğramasına yardım eder.

Benjamin bu yüzden flaneur'ün rolünü inceler. Kentsel olan ile karşılaşmanın dalgın doğası, geçmişe ait anıların, bazı güncel olaylar tarafından canlandırılabileceği anlamına gelir. Geçmiş ve şimdiyi bağlayan bu tür rastlantılar sadece dalgın algı ile gerçekleşebilir.

II.c- H. Lefebvre ve Mekanın Üretimi

Lefebvre, mekanın edilgin ve yansız bir geometri olmadığını, mekanın üretildiğini, yeniden üretildiğini, bu nedenle de bir mücadele alanı olduğunu söyler. Lefebvre, birbirine benzer mekansallaşmaların diyalektik bir yapısının olduğunu düşünür. Bu yüzden mekanlar farklı görüngülerle ayrıştırılmış da olsalar, bir yapı içinde ele alınmalılar.

Lefebvre, özellikle kapitalist sistem koşullarındaki mekanların üretimiyle ilgilenmektedir. Zaman içinde farklı mekan biçimleri birbirini izlemektedir. Doğal mekandan, mutlak ve soyut mekana doğru ardışıklık vardır. Soyut mekanlar oldukça olağanüstü "yaratılmış mekanlar"a yol açan kapitalist ilişkilerin yüksek noktasıdır. Sonuçta doğa giderek toplumsal olandan kovulmaktadır. Lefebvre'nin asıl ilgisi mekanın kendisine yönelik değildir. Daha çok mekan pratiklerinin üretim süreçleriyle ilgilenir.

SONUÇ

Toplumbilimde genellikle, doğal olmayan bir zaman kavramıyla iş görülmüştür. Bu zaman anlayışı Newtoncu zaman anlayışı olarak tanımlanmaktadır. Buna göre zaman hiçbir şeyle ilişkili olmadan, mutlak bir şekilde akar. Mutlak zaman akışı değişime bağlı değildir. Bu anlayış, mekanlara

bakış açısını da belirlemiştir. E. P. Thompson'un da vurguladığı gibi, zamanın aslında sosyolojik bir tarihi vardır. Bu tarih, batıda, özellikle 16. yüzyıldan sonra belirgin bir biçimde başlamıştır. Kapitalize olan yaşam tarzlarının gelişmesiyle birlikte, zaman anlayışı saat-zaman olarak belirginleşmiştir. Bu zaman anlayışı doğadan yola çıkılarak geliştirilen bir zaman kavrayışı değildir. Fakat saat-zaman, bir yanılsamayla doğal olarak kabul edilmiştir. Sosyoloji kuramları da bu zaman anlayışını doğadan alınmış gibi kabul etmiş, bunu pek sorgulamamıştır.

Grenwich zaman diliminin kabul edilmesi, zamanın toplumsal etkinliklerden tümüyle sökülmesinin ilk adımıydı. O günden, bu güne hızlı bir teknolojik değişim yaşanmıştır. Başta kentler arasında, daha sonra küresel olarak hızlı bir iletişim teknolojisinin yaygınlaşması, mekanlarda da köklü bir değişimi beraberinde getirmiştir. Kapitalizm, bu dönüşümlere, her dönemde farklı mekan-zaman düzenlemeleri yaparak ayak uydurmuştur. Bu anlamda, kapitalist ilişkiler, bu dönüşümleri hem belirlemiş hem de bu süreçlerden etkilenmiştir. Bu, iç içe geçen ve birbirini besleyen bir ilişki olarak değerlendirilmelidir.

Bachelard'ın mekan çözümlemeleri ise özgün bir yöntem olarak, mekanın insan ruhu ve toplumsal ilişkiler üzerindeki derin izlerini göstermeye çalışmıştır. Mekanı yalnızca olgusallığıyla ele almaması, imgelemin bütün olanaklarıyla birlikte değerlendirmesi, önceki yaklaşımlardan oldukça farklı bir açılımdır.

Mekansal pratiklerin bir başka yansıması da çağdaş özneye yapmış olduğu etkilerdir. Özellikle seyahat ve turizm modern ve post modern özneyi değiştirmiştir. Modern özne kaçınılmaz olarak zamanın çoğunu, "rasyonel dinlence" (boş zaman) ve turist pratikleri denilen şeyle geçirir. Tüketim alanlarının da hızlı bir biçimde artışı, mekanlarda olağanüstü bir değişimi gerçekleştirmiştir. Postmodernitede ise toplumsal ve kültürel yaşamın çoğu alanı ayırımsızlaşmıştır. Zaman ve mekanın ortadan kalkması bir kabus olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu mekanın tümden ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Yeni mekan alanları oluşturulmuştur. Mesela internet ortamı da bir tür mekansız mekensallaşmadır. Tüketim ideolojisi her zaman, kendisine tüketim alanı olabilecek mekanlar oluşturur. Bu bağlamda mekan çözümlemelerine girişmek ve mekanlar üzerine düşünmek, günümüz için daha da önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA:

Gaston BACHELARD, Mekânın Poetikası, çev. Aykut DERMAN, Kesit yay. İstanbul, 1996

John URRY, Mekânları Tüketmek, Çev. Rahmi G. Öğdül, Ayrıntı yay. İstanbul, 1999

Bedia AKARSU, Çağdaş Felsefe, İnkılap yay. 4. Baskı. İstanbul 1998.

Richard SENNET, Gözün Vicdanı, çev. Süha SERTABİBOĞLU-Can KURULTAY. Ayrıntı yay. İstanbul. 1999

ÇOKLUK, BARBARLAR, GÖÇEBELER VE KOLLEKTİF AKSİYON

"Gerçekte, can çekişen uygarlık yüzünden acı çeken bir dünyayı gençleştirmeye, yalnızca barbarlar yeteneklidir."

(Friedrich Engels, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni)

Ebru AYKUT MSÜ Sösyoloji YL

Komünist Manifesto'nun birinci kısmı şu ibareyle başlar: "Şimdiye kadar varolan tüm toplumların tarihi, sınıf savaşımları tarihidir."[1] Yani tarihin motoru sınıf savaşımıdır. Sınıflı bir toplumda sömürülen kitleler sömürücülerine karşı birleşerek ve eyleyerek tarihi devindirirler. Tarih, çıkarları birbirine zıt olan bu öznelerin savaşımları ve uzlaşmalarının sonucunda şekil alır. Kapitalist sistemde ezilen sınıfı temsil eden proletaryaya[2] eyleme gücünü veren, onun bedenine içkin olan ve kapitalist toplumsal formasyonun (makinenin) egemenliği ile birlikte yersizyurtsuzlaşan emek gücüdür.[3]

Negri ve Hardt'ın "kapitalist işçi militanlığının ilk safhası" olarak tanımladığı bu süreç, endüstriyel işçi sınıfının hiyerarşik olarak örgütlenmiş yapısı içinde gerçekleşmekteydi.[4] Marx'ın Kapital'de analiz ettiği ve eleştirdiği kapitalist üretim biçiminin bu ilk evresi, feodal sistemin çözülmesi sonucu iki temel unsurun, emeğini satmak zorunda olan çıplak ve özgür işçinin (emeğin) ve de sermayeye dönüşen paranın yersizyurtsuzlaşmasıyla, kodunun çözülmesiyle (decoding) ilişkilidir. Bu yersizyurtsuzlaşma Deleuze ve Guattari tarafından Anti-Oedipus'te

"Özgür işçi için: toprağın özelleştirilerek yersizyurtsuzlaştırılması, el koyma yoluyla üretim araçlarının kodunun çözülmesi, ailenin ve korporasyonun (loncanın) çözülmesiyle birlikte tüketim aygıtlarının yok olması, ve iş uğruna işçinin kodunun çözülmesi... Ve sermaye için: ticari sermaye yoluyla üretim akışının kodunun çözülmesi, finansal sermaye ve kamu borçları yoluyla devletlerin kodunun çözülmesi, sanayi sermayesinin kuruluşu yoluyla üretim aygıtlarının kodunun çözülmesi vb."[5]

şeklinde dile getirilir. Aslında emeğin ve paranın yersizyurtsuzlaşması, Marx'ın ilkel birikim süreci olarak adlandırdığı döneme işaret etmektedir. İlkel birikim sürecinde İngiltere'de köylülerin "çevirme hareketi" (enclousure movement)[6] sonucu topraktan süpürülüp atılması ve yeni sanayi kentlerinde çalışmaya başlamaları onları iki anlamda üretim aygıtlarından ve topraktan özgürleştirmiştir:Artık serf olmaktan çıkarak üretim araçlarının bir uzantısı [7] şeklinde düşünülemeyecekler; hem de hiçbir şekilde üretim araçlarına sahip olamayacaklardır. Bu tam da bir yersizyurtsuzlaşma sürecidir.[8] Emeğin yersizyurtsuzlaşması yanında, paranın diğer tüm değerlerin yerine geçen bir ölçü birimi olarak kurulması ve yersizyurtsuzlaşması ise, Marx'ın Alman İdeolojisi'nde belirttiği gibi tüm doğal ilişkilerin para ilişkisi haline getirilmek üzere bozulup dağıtılması anlamına gelmektedir. [9]

Kapitalizmin ilk safhasında emeğin ve paranın geçirdiği bu dönüşüm, yersizyurtsuzlaşma ve yerini yurdunu bulma (reterritorialization) süreci, Negri ve Hardt'ın kapitalizmin ikinci safhasını temsil eden kitlesel işçi figürüyle tanımladığı Fordist ve Taylorist üretim rejimlerinde[10] tamamen yerini yurdunu bulma biçimini alır. Hardt'ın dediği gibi kapitalizm bir yandan yersizyurtsuzlaştırırken, diğer yandan da yerini yurduna geri döndürmektedir.[11] İlk evredeki işçi figürü yeni üretim süreçleri içinde yerini yurdunu bulmuş, bant sistemine dahil olarak seri üretim zincirinin bir halkasına dönüşmüştür. David Harvey'in de belirttiği gibi fordist modernite kitle üretiminde sabit sermayeden istikrarlı, standartlaşmış,

1. "The history of all hitherto existing society is the history of class struggles." Karl Marx ve Friedrich Engels, Manifesto of the Communist Party, Revolutionary Program and Strategy içinde. Yayın yılı ve yeri belli değil. s.473.
2. "Proletarya kelimesi, eski Roma'da orduya katılabilecek kadar mülkü olmayan, dolayısıyla topluma tek katkısı çocuk doğurup nüfusu arttırmaktan ibaret olan proletarii'den gelir." Karl Marx, Grundrisse, İstanbul: Birikim Yayınları, 1979, s.63, 33 no'lu dipnot.
3. İşçinin emek gücü, "özgür" emektir. Şöyle ki, "...sadece mülksüzlükleri nedeniyle çalışmaya ve emeklerini satmaya mecbur edilmiş" (bkz. Karl Marx, age., s.570) bu ücretli işçiler, emeklerini satmakta veya satmamakta alabildiğince özgürdürler.
4. Antonio Negri ve Michael Hardt, İmparatorluk, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000, s.408.
5. Gilles Deleuze ve Felix Guattari, Anti-Oedipus-Capitalism and Schizophrenia, London: The Athlone Press, 1983, s.225. (çeviri bana aittir)
6. Çevirme hareketi İngiltere'de lordların artan yün fiyatları karşısında topraklarını çiftlikten koyun otlağına döndürme hareketidir. Topraktan daha fazla para kazanmak uğruna yapılan çevirme, toprakta çalışan çiftçilerin işlerini kaybetmelerine yol açarak, onları topraktan özgürleştirmiş, yersizyurtsuzlaştırmıştır. (bkz. Leo Huberman, Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla, Ankara: Dost Yayınları, 1982, s.111).
7. Feodal üretim biçiminde serfler toprakla birlikte alınıp satılırlardı. Yani serf, topraktan ayrı düşünülmezdi. Bu da onu toprağın yani üretim aracının ve biçiminin bir uzantısı haline getiriyordu. Sanırım M. Hardt'ın da kastettiği bu olmalı. " They were no longer considered part of the means of production as were serfs or slaves..."
8. Michael Hardt, Notes on Reading Anti-Oedipus, http://www.duke.edu/~hardt/ao3.htm.
9. Karl Marx ve Friedrich Engels, Alman İdeolojisi, Ankara: Sol Yayınları, 1987, s.87.
10. Antonio Negri ve Michael Hardt, age., s.409.
11. Michael Hardt, agm.

türdeş pazarlara kadar göreli bir *sabitlik* ve *kalıcılık* içeren pek çok öğeden oluşur.[12] Yani fordist rejimin emekçi refah devleti anayasası ekseninde stabilize olmuş, "ulusal burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki kurucu anlaşma"ya[13] ve uzlaşmaya dayanan yapısı, emek gücünün ve paranın yersizyurtsuzlaşmasıyla kodu çözülmüş bir üretim biçiminin değil; disiplinci toplumun kodlayıcı, özneler ve öznellikler yaratıcı üretim ve yönetim biçiminin üzerinde yükselmektedir.[14]

Global geliri sınıflar arasında paylaştıran bir liberal-demokratik sistem, sendika ve partilerde örgütlü olmasına karşın devrimden feragat etmiş bir işçi sınıfı ve faşizmden feragat etmiş bir ulusal burjuvazi tarafından temsil edilen fordist anayasal sistemin 1960'larla birlikte krize girmesiyle kurucu anlaşma bozulur ve 1989'da iki kutuplu dünyanın sona ermesiyle tamamen çöker.[15] Kurucu anlaşmanın bozulması, yeni bir paradigmaya işaret etmektedir. Bu üretici paradigmadaki değişim disiplin toplumundan kontrol toplumuna, fordist üretim biçiminden post-fordist üretim biçimine, modernleşmeden postmodernleşmeye geçişle tanımlanır.[16] Negri ve Hardt'ın toplumsal işçi/post-fordist proletarya olarak adlandırdığı yeni entelektüel proletaryanın ortaya çıkışı, tamamen üretim biçimlerindeki dönüşümün, yani emeğin endüstriden hizmet alanına göçünün, enformasyon ekonomisinin, somut emekten maddi olmayan-soyut emeğe doğru göçün bir yansımasıdır [17] Yani hem üretim biçimi, hem de özneler değişmiştir. Yeni özneler çokuluslu ve finans merkezli burjuvazi ile toplumsallaşmış ve entelektüel proletaryadır artık. Deleuz'un "*Postscript on Control Societies*" isimli makalesinde Foucault'dan yola çıkarak tanımladığı disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçiş paradigmasında da kapitalizm eskisinden farklı olarak, fabrika ile değil *kapitalizmin ruhu* olarak tanımlanan "corporation" yani şirket ile özdeşleştirilmiştir. Sınav ve denetleme yerini sürekli kontrole, okul yerini sürekli eğitime bırakmıştır. Fabrikanın işçileri bir araya getirerek kitleleştiren yapısının yerini, şirketin bireyleri birbirinden ayıran ve birbirine rakip kılan yapısı almıştır.[18] Komuta mekanizması ise disiplin toplumundan farklı olarak toplumsal alana gitgide daha içkin hale gelmiş, böylece iktidar insanların bilinci ve bedenleri üzerinden işleyen biyopolitik bir hal almıştır.[19]

İktidarın kontrol toplumu ve post-fordist üretim biçimiyle birlikte modern disiplinci toplumun kapatılma mekanlarından (fabrika, okul, hastane, hapishane, vb.) özgürleşmesi, yani kurumları terk ederek yersizyurtsuzlaşması, gündelik hayata, insan bedeni ve bilincine içkinleşmesi; bir bakıma kapitalizmin ilk evresindeki emek gücünün ve paranın yersizyurtsuzlaşmasıyla benzerlik göstermektedir. Bir olumlama şeklinde düşünebileceğimiz bu yersizyurtsuzlaşma, post-fordizmin esnek, gerçek zamanlı ve tam zamanında (real time ve just in time), iletişimsel, duygulanımsal, maddi olmayan emeğe dayanan işleyişi ve bilgisayarlaşma/otomasyon dolayısıyla, emeği sabit bir çalışma mekanından ayırmakta, işyeri ve mesai saatleri her yer ve her zaman şeklinde yayılmaktadır.[20] Emek gücünün çalışma mekanından kısmen ya da tamamen kopmasının yanında paranın, daha doğrusu sermayenin üretimden kopuklaşarak finans ve hizmet alanına kayması da bir tür yersizyurtsuzlaşma olarak değerlendirilebilir. Sermayenin üretmeden spekülatif karlarla büyümesi, enformatikleşme ve bilgisayarlaşma sonucu paranın bir yerden başka yere sınır tanımaksızın hareket edebilmesi, ulusal sınırların paranın akışkanlığı düşünüldüğünde hiçbir anlamının kalmaması; yani bir bakıma Deleuz'un belirttiği gibi disiplin toplumunda Bretton Woods sisteminin altın standardına dayalı köstebeğimsi parasının (monetary mole) yerini, kontrol toplumunun standart para birimlerine göre ayarlanmış dalgalı kur sistemine dayalı yılansı paranın (serpent) alması,[21] paranın yersizyurtsuzlaşmasına işarettir.

Kapitalizmin serbest rekabetçi sanayi kapitalizmine denk düşen birinci evresini, emperyalizm çağına denk düşen ikinci evresi ve onu da yeni küresel düzen ve onun egemenlik biçimi izlemiştir. Emperyalist dönemde sınıf savaşımının öznelerini egemen, kolonyalist kapitalist devletlerle birlikte mali-oligarşi (finans-kapital) oluşturuyorken,[22] yeni küresel düzenin politik özneleri "İmparatorluk" ve "Çokluk"tur. Bu diyalektik varoluş, yani antagonistik sınıfların ekonomik-siyasi çıkarlarının sürekli bir çatışma ve uzlaşma ilişkisi içinde varoluşu tarihin motoru, devindirici gücüdür demiştik.

12. David Harvey, Postmodernliğin Durumu, İstanbul: Metis Yayınları, 1999, s.373.

13. Antonio Negri, "Kurucu Cumhuriyet", Birikim, Sayı 79, Kasım 1995.

14. Michel Foucault disiplin toplumunun 18. yüzyıldan itibaren oluşmaya başladığından bahseder. (bkz. "İktidarın Halkaları", Özne ve İktidar-Seçme Yazılar.2, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994, s.151-153) Buna göre, yukarıda bahsettiğimiz kapitalizmin yersizyurtsuzlaştıran ilk safhası da, biyo-iktidarın ve biyo-siyasetin ortaya çıktığı, yani yaşamın kendisinin bir iktidar nesnesi haline geldiği disiplin toplumuyla aynı sürece denk düşer. Fakat yine de fordist rejim disiplin toplumunun en üst aşaması olarak görülebilir. Negri ve Hardt, disiplinci toplumla tüm toplumun devletin ve sermayenin komuta sistemine sokulması ve toplumun yavaş yavaş sadece kapitalist üretimin kriterlerine göre yönetilmeye başlamasını kastetmektedirler (bkz. İmparatorluk, s.257).

15. Antonio Negri, agm.

16. Antonio Negri ve Michael Hardt, age., s.289.

17. age., s.298.

18. Gilles Deleuze, "Postscript on Control Societies", October, Sayı 59, 1992.

19. "Kontrol toplumu ve biyoiktidar kavramlarının ikisi de İmparatorluk kavramının merkezi özelliklerini betimler." (bkz. Antonio Negri ve Michael Hardt, age., s.47-50).

20. Eisenhard ve Sull, Yahoo'nun başarısının stratejik açıdan ne ifade ettiğini analiz etmeye çalışırken bir örnek olaydan bahsederler. Yahoo çalışanlarından biri bir gece yarısı evinde Avrupa soccer şampiyonası ile ilgili yeni bir spor sayfası hazırlamaya karar verir ve bunu gerçekleştirir. Bu sayfa 48 saat içinde Yahoo'nun en sık ziyaret edilen sayfası haline gelir ve Yahoo'ya milyonlarca dolar kazandırır. Bu olay tam da işyeri ve mesai saatlerinin esnek ve enformatik üretim içinde genişlemesine, yayılmasına iyi bir örnektir. (bkz. K.M.Eisenhard ve D.N.Sull, "Strategy as Simple Rules", Harvard Business Review, Sayı 79 (1), Ocak 2001, s.110).

21. Gilles Deleuze, agm.

22. V. Illich Lenin, Emperyalizm-Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, Ankara: Sol Yayınları, 1989.

Fakat yeni küresel düzenin özneleri açısından imparatorluk-çokluk diyalektiği diye bir şey artık söz konusu değildir. Çünkü Negri'nin "*Kurucu Cumhuriyet*" makalesinde belirttiği gibi post-fordist/entelektüel proletaryanın çok-uluslu, asalak finansal sermayeyle uzlaşmasına gerek yoktur. İktidarın ikiliği ve bu anlamda sınıflar diyalektiği sona ermiştir.[23] Bugün yeni üretim süreçleri içindeki konumu nedeniyle işverenlerden ve diğer yönetenlerden daha donanımlı olan entelektüel proletarya, yani çokluk, kendi başına bir kurucu güçtür. Çokluğun ortaya çıkışının nedeni imparatorluk değildir, imparatorluk çokluk güçlerinin doğuşunun sonucudur.[24] Yani Negri ve Hardt'ın tabiriyle "*çokluk imparatorluğu varolmaya çağırmıştır*".[25] Dolayısıyla kölenin ve efendinin, kapitalistin ve işçinin varolmak için birbirine muhtaç olmalarına rağmen, imparatorluk ve çokluk arasındaki ilişki bu karşılıklı bağımlılık ekseninde gelişmez. Çokluğun gücü varolmak için "öteki"ne ihtiyaç duymaz. Şunu belirtmek gerekir ki, çokluğun gücü Spinoza'nın *potentia* (güç, kudret, yaratıcı faaliyet) ve *potestas* (otorite, kumanda, egemenlik) şeklinde ayırdığı kavramlardan *potentia*'ya denk düşmektedir. *Potentia*, Tanrı'nın kendinde kudretidir. *Potestas* ise Tanrı'nın egemenliği ve iktidarıdır. Deleuze "*possest*" kelimesinin tam da kudretle edimin, yani *potentia* ile *potestas*'ın özdeşliği olduğunu söyler. Fakat hemen ardından herhangi bir şeyi özüyle değil, edimde neler yapabileceğiyle yani kudretiyle, eyleme gücüyle tanımlayacağını belirtir.[26] Bu aynı zamanda Negri ve Hardt'ın "İmparatorluk"ta bahsettiği *posse* yani güce sahip olma, çokluğun üre(t)me ve olma tarzıdır.[27] Egemenlerin potestas'ı yani iktidarı, halkın/çokluğun potentia'sıdır. [28]

Negri ve Hardt, Deleuze ve Guattari'den esinlenerek çokluğu "*yeni barbarlar*" olarak adlandırırlar. "*Olumlu bir şiddetle yıkan ve kendi maddi varoluş koşullarına giden hayat yollarını döşeyen*"[29] yeni barbarlar; hareketlilik, göç, terk, karşı-olma istenci ve özgürlük arzusuyla yersizyurtsuzdurlar. Bu yeni üretici güçler hem yersizyurtsuz, hem de her yerdedirler çünkü İmparatorluk dünya üretiminin yok-yeridir ve emek bu yok-yerde sömürülür. Yani artık sömürü ilişkileri fabrikayla sınırlı değildir. Üretimin, sömürünün, iktidarın ve egemenliğin sınırları kalkmış, tüm toplumsal alanı işgal etmiştir.[30] Foucault'nun iktidarın bir sınıf tarafından kazanılmış mülkiyetten, bir devlet aygıtından, herhangi bir üretim biçimi ya da altyapıdan, yönetenler ve yönetilenler arasındaki egemenlik ilişkisinden veya herhangi bir ideolojiden veya kaba kuvvetten kaynaklanmadığını, tersine iktidarın tamamen operasyonel olduğunu ve bir özü bulunmadığını söylemesi,[31] iktidarın bu yeni biçimini yani biyoiktidarın heryerdeliğini iyi açıklamaktadır. Böylesine yersizyurtsuz, her yerde olan ve hiçbir yerde olmayan bir iktidara karşı ancak barbarların beklenmedik olumlu yıkıcı kudreti etkili olabilir.

Barbarlık, Engels'in Morgan'ın "*Eski Toplum*" adlı eserinden alıntılayarak "*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*"nde insanlığın tarih öncesi dönemini sınıflandırırken başvurduğu bir kavramdır.[32] İnsanlığın geçtiği ilk aşama olan yabanıllıktan sonra gelen barbarlık hayvanların evcilleştirilmesi, yetiştirilmesi ve ilk bitki ekimi ile tanımlanmaktadır. Bu kavram Engels'in kullandığı biçimiyle Dr. Hikmet Kıvılcımlı tarafından da kullanılmıştır. Kıvılcımlı barbarlara devrimci bir misyon yükleyerek ve onları antika medeniyetlerin yıkılış/kuruluş kanunlarıyla ilişkilendirerek bu kavramdan yararlanmıştır.

Kıvılcımlı, kadim medeniyetlerin beşiği olan Doğu toplumlarının bugün hangi sebeplerden ötürü *geri kaldığını*,[33] Marx ve Engels'in "Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri" çalışmasından yola çıkarak [34] fakat farklı bir üretici güçler teorisi geliştirerek açıklamaya çalışır. Tarihin motoru olan üretici güçler Kıvılcımlı'ya göre dört tanedir: Teknik, coğrafya, tarih (gelenek-görenekler) ve insan (kollektif aksiyon) üretici gücü. Teknik, modern toplumları açıklamak için anlamlı ve yeterlidir ama kadim tarihi kavramak için diğer üç üretici güç, özellikle de kollektif aksiyon üretici gücü dikkate alınmak zorundadır:

"*Tümüyle insanlığa, dört başlı üretici güçler içinde teknik en son duruşmada ağır basmıştır. Ama, antika tarihte her belirli medeniyet için: Kollektif aksiyon üretici gücü azaldığı zaman, coğrafya üretici gücü durmuş, görenek ve geleneğin üretici gücü dağılmış, teknik gerilemiştir. Böyle bir medeniyet karşısında tekniği güçlü olmasa bile, yeni bir coğrafya üretici gücünü temsil eden gelenek-görenek ve kollektif aksiyon güçleri daha üstün olan geri bir barbar toplum, kolayca zafer kazanmıştır.*" [35]

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, barbar toplum Morgan'ın sınıflandırması takip edilerek medeniyetten önceki insanlığın geçirdiği hayat biçimi olarak; barbarlar ise ilkel sosyalist geleneklere sahip, kollektif aksiyon ve gelenek-gö-

23. Antonio Negri, agm.
24. Antonio Negri ve Michael Hardt, age., s.396.
25. age., s.68.
26. Gilles Deleuze, Spinoza Üzerine On Bir Ders, Ankara: Öteki Yayınevi, 2000, s.98.
27. Antonio Negri ve Michael Hardt, age., s.407-408.
28. Malcolm Bull, "You can't Build a New Society With a Stanley Knife", Music in Cuba, Vol.23, No.19, 4 Ekim 2001, www.antonionegri.com.
29. Antonio Negri ve Michael Hardt, age., s.228.
30. age., s.223.
31. Gilles Deleuze, "A New Cartographer", Foucault, London: University of Minnesota Press, 1986, s.23-29.
32. Bkz. Friedrich Engels, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Ankara: Sol Yayınları, 1992, s.27-33.
33. Burada "geri kalmışlığın" aslında "kime göre geri kalmışlık" sorusunu beraberinde getirdiğinin ve sorunlu olduğunun farkındayız. Fakat konumuzla ilgisi olmadığından, bu yapısalcı tartışmaya girmeyeceğiz.
34. Kıvılcımlı, Marx ve Engels'in bu çalışmasına ilaveten, Engels'in Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni adlı eserinden de yararlanmıştır. Engels'ten aktararak Morgan'ın tarih öncesi uygarlık aşamalarını yabanıllık-barbarlık ve uygarlık şeklinde sınıflandırmasını aynen benimsemiştir.
35. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih Tezi, İstanbul: Diyalektik Yayınları, 1996a, s.34.

renek üretici gücü henüz taze ve bu vesileyle çürümüş medeniyeti altüst edecek güce sahip insanlar olarak tanımlanmaktadır. Kıvılcımlı'ya göre antika tarihin devindirici gücü medeniyetle barbarlar arasındaki bu bilek güreşidir ve bu güreşin adı da "*tarihsel devrim*"dir. Eskimiş medeniyetin üretici güçlerini boğan üretim ilişkilerini kökünden kazıyacak barbar yığınlarının akınıyla eskimiş medeniyet yıkılır. Bu tarihsel devrimi gerçekleştiren barbarlar yukarı barbarlık konağına yükselmiş barbarlar[36] ise yıktıkları medeniyetin yerine yepyeni bir "*orijinal medeniyet*" kurarlar. Eğer henüz orta barbarlık konağından çıkamamış çoban/göçebe barbarlarsa[37], yıktıkları medeniyetin yerine yeni bir medeniyet kuramazlar. Yalnızca eskimiş üretim ilişkilerinin boğduğu üretici güçleri serbest bırakarak çürümüş medeniyeti diriltirler. Yani eski medeniyeti *rönesansa* uğratırlar.[38] Barbar akınlarıyla çürüyen medeniyetlerin yok olup gitmesi veya tekrar dirilmesiyle bata çıka ilerleyen antika tarihin hakim üretici gücü olan kollektif aksiyon; yani soysuzlaşmamış, medeniyetin özel mülkiyet batağına bulaşmamış insan gücü ve savaşkanlığının devrimciliği, tamamen soyut ve anti-Marksist bir değerlendirme olmaktan çıkarak kadim tarihin motor gücü olur, tarihsel devrimlere[39] yol açar.

Negri ve Hardt'ın yeni barbarların yani çokluğun olumlu yıkıcılığından bahsetmesi, Kıvılcımlı'nın sınıfsız toplumların ilerleyişini çürümüş medeniyetler üzerine yapılan barbar akınların olumlu yıkıcılığıyla açıklamasıyla oldukça benzeşmektedir. Negri ve Hardt bu benzetmelerinde Deleuze ve Guattari'den esinlenmişlerdir. Deleuze ve Guattari ise büyük ölçüde İbn Haldun'dan etkilenmişlerdir. Nitekim "*Bin Yayla*"nın "*Treatise on Nomadology-The War Machine*" başlıklı 12. bölümünde ve aynı bölümün 31 no'lu dipnotunda İbni Haldun'dan, göçebelikle yerleşik hayatın karşılaştırılmasından bahsetmekte[40] ve özellikle İbni Haldun'un "*yakınlık bağı (el asabiyye)*"[41] olarak adlandırdığı "*esprit de corps*"a, bir grup ya da aile içindeki sadakat ve dayanışmaya vurgu yapmaktadırlar. Kıvılcımlı'nın referanslarına bakıldığında da aynı isimle karşılaşırız. Tarih Tezi'ni geliştirirken Kıvılcımlı büyük ölçüde İbni Haldun'dan yararlanmıştır. Özellikle barbarların kollektif aksiyon gücüne verdiği önem tamamen İbni Haldun'un "asabiyet" vurgusundan beslenmektedir. Asabiyet yani yakınlık, Kıvılcımlı'nın barbarlar topluluklarda "kan anayasası" olarak gördüğü şeydir: "*Ortak mülkiyete dayanan...Barbar insanlar, eşit kan kardeşleri olarak, ölesiye dayanışmalı, taze, esen güçtüler.*"[42] Kollektif aksiyon üretici gücü tamamen kan anayasasından, asabiyetten kaynaklanır.

İbni Haldun, öte yandan, göçebeleri yerleşik toplumla karşılaştırarak, göçebeliğin kentsel yaşam için bir temel durumunda olduğunu belirtir. Çünkü insanoğlunun istemleri öncelikle "zorunlu olan"a dönüktür ve göçebeler de "zorunlu" gereksinmelerini sağlamaya bakarlar. Bu bakımdan göçebelik, tarımcı göçebelik ve kırsallık, kentsel yaşamdan önce gelir. "Çöl" ve "kır" uygarlığın başlangıç yeri, "kent"lerse ömrünü uzatan gücüdür.[43] Kıvılcımlı'nın barbarların ahlaki özelliklerini güzellemesi gibi, İbni Haldun da göçebelerin iyi alışkanlıklar edinmeye kentlilerden daha yatkın olduklarını, kentli halktan daha yürekli olduklarını anlatır. [44]

"*Kentliler, kendilerini rahatlık ve kaygısızlığın döşeğine salıvermişler, mutluluk ve bolluğa gömülmüşler(dir)...Alabildiğine iyimserdirler ve kendilerini güvenlik içinde bulurlar. Bu nedenle silahlarını bırakmışlardır...Çöl ve kırsal kesimin insanlarıysa,..kendilerini koruma işini kendi üzerlerine alırlar, başkalarına bırakmazlar, başkalarına güvenmezler bu konuda. Onun için silahları her zaman üzerlerinde bulunur...Kendilerine güvenirler. Sıkıntılı, güçlüklerle dolu yaşam, onlar için doğal bir huy; yüreklilik, bir karakter, bir temel yapı oluvermiştir...Kentliler, çöle, kıra çıktıklarında...birer çoluk çocuk gibi onlara bağlanmak zorunda kalırlar...*" [45]

Barbarların, sınıf çelişkilerini içinde barındıran yerleşik topluluklar, medeniyetler karşısındaki taze üretici güçleri, yersizyurtsuz bir hareketlilik ve göçerlik içindedir. Bu yersizyurtsuzluk bir süreklilik taşır ve asla yeniden yerini yurduna döndürmez. Kıvılcımlı'nın rönesans ve orijinal medeniyet kurarak yerleşikleşen barbarları her ne kadar göçebeliklerinden sıyrılarak bir yer yurt edinseler ve yeniden kodlansalar da, onların kurulduğu andan itibaren çürümeye yazgılı

36. Yukarı barbarlar yeni coğrafya ve teknik üretici güçlerine gebe bir ülkede yaşayan ve kentten çıkma barbarlardır (age., s. 35). Engels'in Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nde ise yukarı barbar toplum, demir sabanın kullanıldığı ve tarım yapılan toplum olarak tanımlanır. Bu aşama, üretimde zengin bir gelişmeye tekabül etmektedir (F. Engels, age., s.32). Kıvılcımlı'ya göre yukarı barbarlar yıktıkları medeniyetinkinden çok daha ileri üretim ilişkilerine sahip oldukları için, o medeniyetin kurum ve kuralları yerine kendi kentlerinin kurum ve kurallarını dayatırlar ve bambaşka bir orijinal medeniyet yaratmış olurlar (s. 36).

37. Orta barbarlık konağındaki göçebe barbarlar, yeni üretici güçler sağlayamazlar. İçinden geldikleri toplum henüz tarım ekonomisine ulaşamamıştır. Kendi göçebe kurum ve kuralları da içine girdikleri çökkün medeniyetinkinden daha üstün değildir. Bu yüzden yıktıkları medeniyetin üstyapı kurum ve kurallarını olduğu gibi benimsemek zorunda kalırlar ve orijinal bir medeniyet kuramayarak o medeniyeti rönesansa uğratırlar (Dr. H. Kıvılcımlı, age., s.36-37).

38. age., s.36-37.

39. Kıvılcımlı Tarih, Devrim, Sosyalizm'de ilk Iraklı Sümer medeniyetinde "Tufan", İslam medeniyetinde "Kıyamet" kopması, Greklerde "Kaos" olarak bilinen tasvirlerin hep barbar akınlarının masallaştırılması olduğunu söyler. Kıyamet veya tufan belirli bir medeniyetin sonudur aslında. "Tarih zemberreğini yayından boşandıran 'vurucu güç'..." barbarların medeniyeti sonlandırmasıdır. (Bkz. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, age., İstanbul: Diyalektik Yayınları, 1996b, s. 226-227). Kıvılcımlı aynı kitabında (s.181) Sümer Medeniyeti'nin yıkılışının Gılgamış Destanı'nda nasıl anlatıldığının altını çizer: " 'Bütün bentlerin kazıkları çekildi. Büyük havuzun suları boşandırıldı' tasviri, o yaman saldırışların tabii sonuçlarından başka şey olamaz. Tufanın anlatıldığı tarihte Sümer kentlerine ardarda Elam ve Semit saldırıları tarih ve arkeolojice artık ispat edilmiştir."

40. Gilles Deleuze ve Felix Guattari, A Thousand Plateaus-Capitalism and Schizophrenia, London: University of Minnesota Press, 1987, s.366 ve 555.

41. İbni Haldun, Mukaddime 1, Ankara: Onur Yayınları, 1977, s.309.

42. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, age., 1996a, s.21.

43. İbni Haldun, age., s.297.

medeniyetini de yıkacak başka barbarlar, göçebeler mutlaka çıkacaktır. Nerede bir medeniyet varsa, onun hemen yanı başında bir yerde barbarlar hazır beklemektedir.

"Tarihte medeniyetler kendiliklerinden, tabii ölümleriyle ölmüyorlar. Söz yerindeyse: Öldürülüyorlar. Mezar kazıcıları ise, -modern devrimlerinkinin tersine- dışarıdan çağırıyorlar, hatta para verip elleriyle yetiştiriyorlar. Mezarcılar. Medeniyetlere, -frenklerin "Coup de grace" dedikleri- son öldürüşü vuruşu indiren barbarlardır."[46]

Deleuze ve Guattari'nin savaş makinesinin dışarıdanlığı (the exteriority of war machine) dediği durum budur. Savaş makinesi devlet aygıtına dışsaldır. Yani medeniyet savaş makinesini dışarıdan kiralar. Bu makine devlet egemenliğinin dışında ve onun kanunlarına önceldir.[47] Serdar Kaya *Toplumbilim* dergisindeki makalesinde bu duruma değinerek, Kıvılcımlı'nın devlet sınıflarının, özellikle de ilmiyye (siyasi) ve seyfiyyenin (askeri) göçebe gelenek-göreneklerinin etkisiyle toplumsal süreçler karşısında kendi tavrını alışını, savaş makinesinin bu dışarıdanlığına bağlar. [48] Osmanlı'da her daim askeri sınıflarla siyasal kanat arasında bir gerilim olmuştur. Devşirmelerden oluşan seyfiyye ile enderunlu ilmiyyenin ikiliği, hem Osmanlı'da hem de günümüzde Türkiye'de hala ordu-devlet-siyaset ilişkisini belirlemektedir. Ordu, siyasetler üstü bir kurum olarak davranabilmekte ve gerekli hissettiğinde kılıcını indirebilmektedir. Tabii ki günümüzde ordunun barbar geleneğini koruduğundan bahsetmek mümkün değildir. Ordu da sermaye tarafından yerine yurduna döndürülmüş, sermayenin ihtiyaçlarına göre kodlanmış, vurucu gücünü kaybetmiştir.

Barbarların kollektif aksiyon gücünün onları medeniyetlerin mezar kazıcıları haline getirmesi, Engels tarafından Roma İmparatorluğu ve Cermenler örneğiyle şöyle dile getirilmektedir:

"Roma devleti, dev gibi, karmaşık, yalnızca ve yalnızca uyrukları ezerek para sızdırmaya özgü bir makine durumuna gelmişti...Roma devleti varolma hakkını, içerde düzenin korunması, dışarıda da barbarlara karşı (yurttaşlarını) koruma üzerine dayandırıyordu. Ama, onun düzeni, en kötü düzensizlikten de daha kötüydü ve kendilerine karşı yurttaşları tarafından korumak iddiasında bulunduğu Barbarlar, yurttaşlar tarafından kurtarıcı olarak bekleniyorlardı." [49]

Cermenlere bu özelliklerini veren yine Engels'in gentilice örgütlenmesi dediği kan örgütlenmesi yani asabiyettir.

Negri ve Hardt'ın "İmparatorluk"unda da çokluk, despotik devletin dışarıdan savaş makinesi gibi onun mezar kazıcısıdır. Bu mezar kazıcısı, kendi potentia'sı yani kurucu gücüyle İmparatorluğun yeni küresel düzenine hem üretim süreçlerinde hem de küreselleşme karşıtı eylemlerle (daha doğrusu alternatif küreselleşme hareketlerinde) darbeler vurmaktadır. Negri ve Hardt bu mücadelelerin gücünün yılansılıktan yani İmparatorluğun kalbine tek tek ve şiddetli bir biçimde patlayan, sadece kendi güçlerine odaklanan darbelerden kaynaklandığını belirtmektedir.[50] Bu yılansılık aynı zamanda barbar akınlarının da özelliğidir: Taktik ve stratejiye dayalı olan bir savaş yerine, sadece gerekli olduğunda hareket eden[51] ve *"emperyal düzenin en sağlam eklemlerine tek bir kıvrımda darbeler indiren..."* [52]

İmparatorluğu istila edecek yeni barbarlar sadece yersizyurtsuzlaşan, enformatikleşen ve entelektüelleşen yeni politik özneler ve emek güçleri değil, aynı zamanda Üçüncü Dünya'dan kaçan politik mültecilerdir.[53] Etienne Balibar Toplum ve Bilim dergisinde yayınlanmış bir konuşma metninde yurttaşlık ve ayrımcılık, siyasi mültecilik ve göçlerle, kitlesel yoksulluk ve soykırımların günümüz siyasetinde merkezi bir rol oynadığını belirterek, insanlık için yeni bir zulüm tehdidi anlamına gelen geleneksel "sınır" kurumunun demokratikleştirilmesi gerektiğinden bahsetmektedir.[54] Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan ulus-sonrası devletler ve bunun bir yansısı olan Avrupa Topluluğu gibi gelişmeler, bu yeni zulüm tehdidinin, yani formel bir "Avrupa yurttaşlığı" ekseninde ortaya çıkacak bir "Avrupa apartheid"i tehdidinin, yurttaşlık haklarına sahip olanlar ve dışlananlar yani ölüm-alanlarında kalanlar şeklinde bir ayrımın işaretidir. Emek gücünün hareketliliğinin yanında, insanların ölüm alanlarından yaşam alanlarına doğru göçü de Negri ve Hardt tarafından bir özgürleşme olarak sunulmaktadır. Yerellikten çıkış, ırklar arası karışma, melezlik ve sınırların ihlali [55] Üçüncü Dünya'nın özgürleşmesinin ama yerini yurdunu bularak, kontrol toplumuna girerek ve yeniden kodlanarak özgürleşmesinin koşuludur. Bu anlamda göçmenler ve göçebeler/barbarlar arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. Göçebeler sürekli bir yer değiştirme, yersizyurtsuzlaşma halindeyken, göçmenler bir yandan yersizyurtsuzlaşırken, diğer yandan tekrar yer yurt edinmeyi arzularlar. Siyasi mültecilere yurttaşlık hakkı tanınmaması onları yersizyurtsuz bırakmakta ve İmparatorluk için bir tehdit haline getirmektedir. Bu durum özellikle 11 Eylül saldırısının ardından daha da trajik bir hal

44. age., s.298-303.
45. age., s.302.
46. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, age., 1996b, s.225.
47. Gilles Deleuze ve Felix Guattari, age., 1987, s.352.
47. Serdar Kaya, "Batılı Aydın TDS'yi Arıyor", Toplumbilim, Sayı 5, Kasım 1996, s.47.
49. Friedrich Engels, age., s.153.
50. Antonio Negri ve Michael Hardt, age., s.82.
51. Didier Gazagnadou, "Deleuze ve Göçebeler", Toplumbilim, Sayı 5, Kasım 1996, s.51.
52. age., s.82.
53. age., s.226.
54. Etienne Balibar, "Bir Zulüm Topografyasının Anahatları: Küresel Şiddet Çağında Yurttaşlık ve Sivillik", Toplum ve Bilim, Sayı 87, Kış 2000/2001, s.29-30.
55. Antonio Negri ve Michael Hardt, age., s.368.

almıştır. Mahmut Mutman'ın çok güzel belirttiği gibi ABD'nin bir anda sınır duygusunun yok olması [56] bundan sonra özellikle Üçüncü Dünya'dan gelecek siyasi mültecilere karşı hayali sınırlarının duvarlarını yükseltmesine sebep olacaktır. Yani Balibar'ın insan haklarının gelişimi için zorunlu gördüğü yurttaşlığa, dolayısıyla insanlık hakkına sürekli erişim halinde olabilmek[57] iyice imkansızlaşmış gözükmektedir.

Sonuç olarak, üretim ve yönetim tarzıyla yeni bir paradigmanın, emperyal kontrol düzeninin hakim olduğu çağımızda, çokluğun kurucu barbar gücü herhangi bir uzlaşmaya girmeden, yer yurt edinmeden bir kollektif aksiyon yaratmak zorundadır. Negri ve Hardt'ın da belirttiği gibi *"biz sadece posse'nin politik gelişmesini olgunlaşmasını bekliyor"*[58] olabiliriz.

Her gün bir yerden göçmek ne iyi.
Her gün bir yere konmak ne güzel.
Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş.
Dünle birlikte gitti, cancağızım,
Ne kadar söz varsa düne ait.
Şimdi yeni şeyler söylemek lâzım.
Mevlana

KAYNAKÇA

Balibar, E. (2000/2001). "Bir Zulüm Topografyasının Anahatları: Küresel Şiddet Çağında Yurttaşlık ve Sivillik", Toplum ve Bilim, Kış, Sayı 87.

Bull, M. (2001). "You can't Build a New Society With a Stanley Knife", Music in Cuba, Vol.23, No.19, 4 Ekim, www.antonionegri.com.

Deleuze, G. (1986). "A New Cartographer", Foucault, London: University of Minnesota Press.

Deleuze, G. (1992). "Postscript on Control Societies", October, Sayı 59.

Deleuze, G. (2000). Spinoza Üzerine On Bir Ders, Ankara: Öteki Yayınevi.

Deleuze, G. ve F. Guattari (1983). Anti-Oedipus-Capitalism and Schizophrenia, London: The Athlone Press.

Deleuze, G. ve F. Guattari (1987). A Thousand Plateaus-Capitalism and Schizophrenia, London: University of Minnesota Press.

Eisenhard, K.M. ve D.N. Sull (2001). "Strategy as Simple Rules", Harvard Business Review, Ocak, Sayı 79 (1).

Engels, F. (1992). Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Ankara: Sol Yayınları.

Foucault, M. (1994). "İktidarın Halkaları", Özne ve İktidar-Seçme Yazılar.2, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gazagnadou, D. (1996). "Deleuze ve Göçebeler", Toplumbilim, Kasım, Sayı 5.

Hardt, M. Notes on Reading Anti-Oedipus, http://www.duke.edu/~hardt/ao3.htm.

Harvey, D. (1999). Postmodernliğin Durumu, İstanbul: Metis Yayınları.

Huberman, L. (1982). Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla, Ankara: Dost Yayınları.

İbni Haldun (1977). Mukaddime 1, Ankara: Onur Yayınları.

Kaya, S. (1996). "Batılı Aydın TDS'yi Arıyor", Toplumbilim, Kasım, Sayı 5.

Kıvılcımlı, Dr. H. (1996a). Tarih Tezi, İstanbul: Diyalektik Yayınları.

Kıvılcımlı, Dr. H. (1996b). Tarih, Devrim, Sosyalizm, İstanbul: Diyalektik Yayınları.

Lenin, V.I. (1989). Emperyalizm-Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (1979). Grundrisse, İstanbul: Birikim Yayınları.

Marx, K. ve F. Engels (1987). Alman İdeolojisi, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. ve F. Engels. Manifesto of the Communist Party, Revolutionary Program and Strategy (yayın yeri ve yılı bilinmiyor).

Mutman, M. (2001). "Kulelerden Geriye Kalan", Birikim, Ekim.

Negri, A. (1995). "Kurucu Cumhuriyet", Birikim, Kasım, Sayı 79.

Negri, A. ve M. Hardt (2000). İmparatorluk, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

56. Mahmut Mutman, "Kulelerden Geriye Kalan", Birikim, Ekim 2001, s.25.
57. Etienne Balibar, agm., s.43.
58. Antonio Negri ve Michael Hardt, age., s.410.

11 EYLÜL 'TARİHİN SONU' MU BAŞLANGICI MI?

Orhan ÇELİK MSÜ Sosyoloji YL

İnsanlar savaşır ve kaybeder; uğruna savaştıkları şey yenilmelerine rağmen gerçekleşir, ama sonra istediklerinin olmadığı ortaya çıkar; başka insanlar başka bir adla onların davası için savaşmak zorunda kalır.

William MORRİS

20. yüzyılın son çeyreğinde, dünyanın dengesini sağlayan Soğuk Savaş. Doğu Bloğunun tarih sahnesini terk etmesiyle birlikte sona ermiştir. Artık tarihte adı 'Demir Perde' diye anılan ülkeler yoktur ve 'Hür Dünya' haklılığını dosta düşmana göstermiştir. 1980'ler sonrasında, özellikle SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte kapitalizmin ideologları zaferlerini her tarafa duyurmaya başladılar. Soğuk Savaşı ABD'nin temsil ettiği hür dünya kazanmış ve artık 'Tarihin Sonu' na ulaşılmıştır. Bunun için insanların görebilecekleri yerlere büyük harflerle TINA (There İs No Alternative) yazan büyük panolar astılar. Fakat bu zafer çığlıklarının arkasında aslında bir telaş –mevcut düzenin yıkılmasından sonra yeni süreçte nelerin yapılabileceği telaşı- kendisini ister istemez gösteriyordu. Telaşın asıl kaynağı ise kapitalizmin 1974'te girdiği yapısal bunalımdı. Petrol krizi diye nitelendirilen bu kriz, aslında eski çözümlerin yürütülemeyeceğini, artık yeni bir çözümün bulunması gerektiğini göstermişti.

Çözüm arayışları için ortaya birçok tezin atıldığı malumumuz. 'Tarihin Sonu' makalesi de Francis Fukuyama'nın mevcut soruna çözüm bulma arayışının bir örneği olarak karşımıza çıkmıştır. Bu tez özellikle Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla birlikte 'kutsal' bir metin gibi karşılanmaya başlandı. Bir zafer kazanılmıştı! Dünyanın başına musallat olan büyük bir bela-komünizm belası- ölmüştü. Komünizmin ölümü öncelikle, dünya için büyük bir tehlike olan nükleer savaş *tehdidini de ortadan kaldırmıştır. Liberal demokrasi tarihin sonunda tek geçerli ideolojidir.

Bu siyasi tablonun yanında, Fukuyama tezinde bize daha önemli bir şey söylüyor. O da tarihin sona erdiği. Şaşırtıcı olduğu kadar kışkırtıcı bir tezdi bu. Çünkü nasıl oluyordu da insanlar halen her alanda üretebildikleri halde-savaştan ayaklanmaya, aşktan nefrete, insani olan ne varsa- tarihin sonundan bahsedilebiliyordu. Gerçekten tarihin sonu mümkün müdür? Ve mümkünse bu nasıl olabilmektedir? Bu soruya ilerde tekrar döneceğiz. Bize göre tarih Fukuyama'nın belirttiği gibi bir sona ulaşmıştı. Ta ki 11 Eylül'de meydana saldırıya kadar. Bu saldırı bir anda tarihin kaldırıldığı tozlu raflardan indirilmesine neden oldu. 11 Eylül nerede hata yapıldığının anlaşılabilmesi için tarihin tekrardan gözden geçirilmesine sebep oldu.

1989: TARİHİN SONU

1989 sonrası eski düzenin devam ettirilemeyeceğinin somut göstergesiydi. Somut göstergesiydi diyoruz çünkü kriz aslında daha gerilerde-1970'li yıllarda- başlamıştı. Kapitalist dünyanın 70'lerde girdiği belirli bir üretim artışı gerçekleştirememe krizi, 1980'lere gelindiğinde ekonomide bir duraklamanın yaşanmasına sebep oldu. Bu durum kapitalin ve kârların sıkışmasından kaynaklanıyordu. Sorun aşılmaya çalışılırken soruna sebep olan 'eski düzenin sürdürülemezliği de ortaya çıkmıştı. Yeni bir soluk yeni bir düzen gerekliydi. Bu nedenle 1980 sonrası Yeni Dünya Düzeni (YDD)'nin hayata geçirilmeye çalışıldığı dönem olmuştur. 1989 sonrası ise, başka bir sorunu yani yeni düzene kimin öncülük edeceği sorununu ortaya çıkarmıştır. ABD Sovyetlerin ortadan kalkmasıyla birlikte bu sorunu tek başına göğüslemek zorunda kalmıştır.

Henry Kissenger, 'Küreselleşme Birleşik Devletler hegemonyasının diğer bir adıdır sadece'[1] diyerek ABD'nin yeni düzende de liderliğini sürdürmek istediğini, açık ve pervasız bir şekilde belirtiyordu. ABD'nin küresel dünyada jandarmalığını sürdürmesi şarttı! Tarihin sonuna ulaşmış olabilirdik ama halâ küçük sorunların çözülmesi gerekiyordu. Pentagon yeni dönemde 'bölgesel sorun noktalarının boy vereceği' kanısındadır ve 'Soğuk Savaş'ın bitmesine rağmen barışın sigortası yoktur.'demektedir. Aynı şekilde dönemin ABD Başkanı George Bush da 'Soğuk Savaş sonrasında da dünya barışı çeşitli tehditler altında bulunmaktadır. Yeniçağ, büyük umutlar veriyor, ancak bu umutlar karşılaşacağımız

belirsizlik ortamından etkilenecektir. Etnik anlaşmazlıklar, ulusal düşmanlıklar, dini çatışmalar, silahların artışı, kişisel ihtiraslar nedeniyle dünya tehlikeli bir yerdedir. Dikkatlerimizi bölgesel tehditlere yöneltip barışı sağlayacağız.'[2] diyerek yeni dönemde ne yapacaklarını da özetlemiş oluyorduk. Ama acaba bu 'iyi niyetli' çabalar sonuç verebilecek miydi? ABD yeni düzenin öncüsü olabilecek miydi? Bu soruların cevabını sonraya bırakarak şimdi tarihin sonu konusuna geri dönelim.

Tarihin sonu tezinde dikkat çeken yön 'sonluluk' fikridir. Tarihte bir sonun olduğu fikri yeni bir şey değildir. Çok eski dönemlerden beri karşımıza çıkan bu tez özellikle bir şeylerin sonunun geldiğini ilan etmesiyle dikkat çeker. Ayrıca sonlu fikirler birbirleriyle bağlantılıdır. Mesela modernitenin sona erdiğini söylemek onunla bağlantılı olan hümanizm, akıl ve benzeri gibi şeylerin de sona erdiğini söylemektir. Yüzyıl sonu (Fin-de-siecle) nu yaşadığımız bu dönemde sonluluk fikrinin[3] tekrar ivme kazandığını görmekteyiz.

Fukuyama tarihin sona erdiğini söylerken bunun göstergesi olarak son on yıldaki gelişmeleri örnek gösteriyor. Ona göre son on yıldaki bu gelişmeler bizim bir ekonomik ve siyasal liberalizmin zaferini görmemizi sağlamıştır. İnsanlık artık özlemini çektiği eşitlikçi ve özgür bir toplum modeline ulaşmıştı. Ayrıca Batının yada Batı düşüncesinin zaferi her şeyden önce Batı liberalizmine alternatif olduğu varsayılan sistemlerin büsbütün tükenmesi olayında kendisini göstermektedir, derken faşizm ve komünizmin öldüğünü ve liberalizmin alternatifsiz tek ideoloji olduğunu söylüyor. Fukuyama bunları söylerken aslında Alman Nasyonalizminin ve Sovyetler Birliğinin yıkıldığını değil de bunların temsil ettiği ideolojilerin öldüğünü söylemesi siyasi bir manevradır. İdeolojiler yok olmamışlardı. Yeni dönemde değişime uğramışlardı. Derrida haklı olarak Fukuyama'yı bu konuda eleştirirken 'bazılarının liberal demokrasinin kendini sonunda insanlık tarihin nihai ideali olrak gerçekleştirdiğini ilan etme cüreti gösterdikleri bir dönemde ayağa kalkıp şunu haykırmamak elde değil; Dünyanın ve insanlık tarihinin hiçbir döneminde şiddet, eşitsizlik, dışlama, açlık ve dolayısıyla iktisadi tahakküm bu kadar çok sayıda insanı olumsuz etkilememiştir.'[4] demekten kendisini alamamıştır.

Tarihin sonu tezinde Fukuyama kendisini Hegel'e dayandırmaktadır. Hegel, günü için Prusya Devletinin tarihin sonunu ilan eden çözümü ürettiğini söylemiştir. Fukuyama'da ABD'nin tarihin sonunu ilan edecek olan devlet olduğunu ileri sürer. Evrenselleşen homojen devletin içeriğini ise şöyle özetlemektedir. Siyasal alanda, liberal demokrasiyle birleşmiş, ekonomik alanda video teyplere ve stereo müzik setlerine rahatlıkla sahip olma şeklinde özetleyebiliriz. Artık Marx'ın sınıfsız toplum ideali gerçek olmuştur. E.H.Carr Hegel'in tarihin sonu tezini eleştirirken aslında günümüzde tarihin sonu tezini savunan ideologlara cevap veriyordu. 'Hegel, kendi mutluluğuna dünya ruhu diye mistik bir biçim giydirmiş ve tarihi sürecin akışının amacına vararak sona ermesini geleceğe yansıtacağına bugüne getirerek en büyük yanlışını yapmıştır. Geçmişte sürekli bir evrim süreci olduğunu kabul etmiş, fakat gelecek için bunu gereksiz yere reddetmiştir.'[5] Carr haklıydı. Çünkü tarihin bir anlamı olması için geçmiş ile gelecek arasında tutarlı bir ilişki kurması gerekiyordu. Tarihin sonunda yapılan bir fotoğraf çekmek ve o 'an'ı dondurarak bunun geçerli olduğunu kabul etmek; ama daha da önemlisi kabul ettirmeye çalışmaktır.

Peki Fukuyama tarihin sonunu ilan ederken son bulanın ne olduğunu bilmiyor muydu? İçinde bulunduğumuz dönemi ve neyin son bulduğunu çok iyi biliyordu. Artık eski düzen sona ermişti. Ama bunu açıklarken dayandığı temel daha baştan sağlam yapılmamıştı.[6] Bu tezde biten belli bir tarih değil de bütün bir tarihmiş gibi gösterilir. Tarihin Sonu son derece hüzün verici bir zaman olacağından tarihin yeniden başlaması için de yüzyıllarca beklememiz gerekecekti. Tarihin sonunda bütün sorunlar çözüldüğü için,yapabileceğimiz tek bir şey kalıyor o da; nostalji yapmak.

Tarihin sona ermesinde bir hedefin konulması önemlidir. Hegel'in 'Prusya Devleti' Marx'ın 'sınıfsız toplumu' ve Fukuyama'nın 'evrensel homojen devleti ABD' ulaşılacak son hedeflerdir. Fakat 'tarihin hedef kazanması, otomatik olarak tarihin sonu olacaktır.'[7] Unutmamak gerekir ki; tarihin nihai bir amacı olduğu yolundaki ön kabul tarihçiden çok dinbilimciye aittir. Böyle bir şey bizi doğal olarak tarihin dışında bir hedef bulunduğu sapkınlığına da geri götürür.

BİYOTEKNOLOJİ ve TARİHİN YA DA İNSANIN SONU

Fukuyama on yıl sonra 'Tarihin Sonu Mu?' makalesini değerlendirirken tarihin sonunun ancak; çağdaş doğa bilim-

1. Anthony Giddens 'Nükleer silah bulundurmanın tek amacı –dünya siyasetindeki olası simgesel değerinden ayrı olarak- diğerlerini bu silahları kullanmaktan caydırmak' olduğunu söylerken Immanuel Wallerstein ise nükleer savaşın 'caydırıcı' bir niteliği olduğu ve '... hem ABD hem de SSCB'nin, Avrupa'daki herhangi bir küçük şiddet patlamasının süratle topyekün bir nükleer savaşa sıçrayabileceği hususunda ürkütülmüş oldukları anlamına geliyordu.' demektedir. Konu ile ilgili olarak bkn. Anthony Giddens, Modernliğin Sonuçları, Ayrıntı Yayınları Ocak 1998 s. 74-76 Immanuel Wallerstein, Jeopolitik ve Jeokültür, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, s.71-90

2. İlker Belek,E.Bilaloğlu vd.,Sosyalizm'Yeni Dünya Düzeni'Türkiye,Sorun Yayınları,Ekim 1992,s.79

3. 'Post-modernist düşünürler tarihin sonu ve benzeri yaklaşımları özellikle çekici bulurlar. Çünkü post-modernizm, yerleşik alışkanlıklara inancın geri döndürülemeyecek biçimde yok olduğunu iddia eden harekettir. Sonculuk fikrinin özellikle post-modernistlerdeki ifade edilişi hakkında bkz. Stuart Sim, Derrida ve Tarihin Sonu, Everest Yayınları 2000, s.22-29

4. Derrida'dan aktaran Stuart Sim, bkz. Derrida ve Tarihin Sonu, s.54-55

5. E.H.Carr, Tarih Nedir?, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s.146

6. A. Negri, M.Hardt'a göre 'Fukuyama'nın işaret ettiği tarihin sonu modernliğin merkezindeki krizin,modern egemenliğin temeli ve varlık nedeni olan tutarlı ve tanımlayıcı çatışmanın sonuna işaret ediyor' ama şunu da belirtmeden geçmiyorlar 'Tarih özellikle ve ancak Hegelci terimlerle anlaşıldığı oranda, yani bir çelişkiler diyalektiğinin, bir mutlak olumsuzlama ve boyunduruk oyununun hareketi olarak, sona ermiştir.' A. Negri, M. Hardt, İmparatorluk, Ayrıntı Yayınları, 2001 s.204

leri bitmedikçe(son noktasına varmadıkça) mümkün olamayacağını, çünkü tarih süreci belirleyenin de bilim olduğunu söylüyordu. Ona göre tarihin sonunu daha doğrusu tarihi yapan insanın sonunu getirecek olan da biyoteknolojidir. Önümüzdeki iki kuşak içinde biyoteknoloji, sosyal mühendislik uzmanlarının yapamadıkları şeyi yapıp başarmamıza imkan verecek olan aletleri bize temin edecektir. Ve doğal olarak o tarihe geldiğimizde de beşeri tarih ile işimizi kesinkes bitireceğiz. Çünkü insani varlıkları şu halleriyle ortadan kaldırmış olacağız. İşte o zaman yeni bir tarih başlayacak. İnsani olanın ötesinde yeni bir tarih. Fukuyama böylece tezini ilk kaleme aldığı dönemden daha farklı bir şey söylüyordu. İlk makalesinde yaptığı 'belli bir tarihin sona ermesiydi.' Oysa bu makalesinde tarihi yaratan öznelerden nasıl kurtulacağını söylüyordu. Tarih bu şekilde son bulabilir miydi? Bilimde bugün için meydana gelen 'gelişmeler' bunun mümkün olduğunu göstermektedir. 1970'lerden beridir gen mühendisliği alanında yapılan çalışmalar 1990'a gelindiğinde büyük bir yaygınlık kazandı. Önce bitki ve hayvanlarınmeşhur koyun Dolly'i hatırlayalım- ıslahına yönelik çalışmalar yapıldı. Fakat sıra insana gelince büyük tartışmalar yaşandı. 1980'lerden sonra insan genlerinin doğrudan kontrolü ile ilgili öneriler çok çeşitli kesimler tarafından eleştiriye uğradığı için geçici bir süre ertelendi.

Gen mühendisliğinde iki farklı uygulama alanı vardır. Bunlardan birincisi, canlıların üreme hücrelerin dışındaki hücre genlerinin kontrolüne dayalı olan 'somatik gen' mühendisliğidir. Bu alan, günümüzde daha gelişmiş olan, irsi hastalıkların tıbbi tedavisinde kullanılma iddiası taşıdığı için sosyal olarak daha fazla kabul gören gen mühendisliği uygulamalarını kapsar. Gen mühendisliğinin ikinci uygulama alanı ise üreme hücrelerine yada ya da genç embriyolara ait genlerin doğrudan kontrolüne dayanan 'gremline gen' mühendisliği ki; sosyal ve ahlâki açıdan en önemli tartışmalar bu uygulamaların etrafında dönüyor. Çünkü, üreme hücrelerinin gen yapısını kontrol eden bu uygulamalar sadece tek bir canlı organizmayı değil, o organizmanın tüm gelecek kuşaklarını etkiliyor, canlı türlerinin insan marifetiyle yapısal değişikliğe uğratılması anlamına geliyordu. Mesela gremline uygulamalar ile artık istediğimiz gibi bir çocuk-görünüm, kişilik, bilişsel yetenek, algılama, vb.- sahibi olabileceğiz.

Gremline gen mühendisliğini siyasi olarak savunmak çok zordu. 1985 senesinde 'Amerikan Ulusal Sağlık Enstitüsü (NIH), gremline gen mühendisliği araştırma önerilerini 'şimdilik' kabul etmeyeceği'[8]ni belirtmişti. Gremline gen mühendisliği çalışanları elbette ki çalışmalarına devam ettiler. Somatik uygulamalar adı altında 'gizli' olarak tabi ki. 1990'lar sonrasında ise, ABD'de federal bütçe tarafından desteklenen 'İnsan Genon Projesi' çerçevesinde seksenbinin üzerinde insan geni tespit edildi. Çalışmalar yapıldıkça araştırmayı yapanlar da pervasızlaşmaya başladı. Gremline mühendislik savunucularından ABD Princeton Üniversitesi moleküler biyologlarından Lee Silver 'Cenneti Yeniden Yaratmak: Kolonlama ve Ötesi İnsan Ailesini Nasıl Değiştirecek?' adlı kitabında, toplumun 'gen zengini' ve 'doğallar' olarak bölüneceğini iddia ediyordu. 'Silver'a göre gen zengini olanlar, yani sentetik gen taşıyanlar yönetici eliti, doğallar ise, düşük ücretli emekçileri oluşturacak. Zamanla iki sınıf birbirinden öylesine ayrışacak ki, üreme imkanlarını bile yitirecekler. Ayrıca aralarındaki romantik ilgi de bir insanın bir şempanzeye duyabileceği romantik ilginin ötesinde olamayacak'tır.[9] Size bilim kurgu filmlerini hatırlatabilir ama bugünkü uygulamalar- görünen ama çoğunlukla da 'gizli' yapılan uygulamalar- yarın gerçekleşecek olanların küçük göstergeleridir.

Böyle bir tezin hayata geçirilebilmesinin tek mümkün yolu insanın bugünkü haliyle, sona erdirilmesidir. Fakat insanın sonu onun bütün olarak ortadan kalkmasını gerektirmez çünkü insan bedeni üretimin yapılabilmesi için gerekli olan temel araçtır. O halde 'tarihin sonundan bahsedebilmek, ancak ve ancak 'ne'likçi bir çoğulculuk çerçevesinde, insanların 'ne'liklerine ve sadece ona, yani kendi öncelerinden/dışlarından belirlenmiş nesne yanlarına indirgenmeleriyle mümkün olacaktır.'[10] Fukuyama'nın bugünkü bilinen anlamıyla insanın sonu dediği de tam tamına budur.

11 EYLÜL: TARİHİN SONUNUN BAŞLANGICI

Derrida, Fukuyama'nın tezini eleştirirken şöyle bir soru sorarak işe başlar:'Tarihin sonuna geç kalınabilir mi? İşte günümüze özgü bir soru'[11] Fukuyama tezinde Almanya, Japonya, Çin, Asya ülkeleri ve Sovyetler Birliği gibi ülkelerin o günkü durumlarını tespit ettikten sonra hiçbirini liberal demokrasinin yani ABD'nin yerine yeni bir alternatif sunamayacaklarını bu nedenle kesin zaferin ilan edildiğini söyler. Zaten onun için önemli olan tüm toplumların liberal toplumlar olması değil sadece; onların farklı ve daha yüksek insan toplumu biçimlerini temsil etme şeklindeki ideolojik iddialarına son vermeleri yeterlidir. Burada açık açık belirtilen 'söylediğimi yap ama yaptığımı yapma' tavrından başka bir şey değildir. Fukuyama için önemli olan ABD'nin karşısına alternatif olarak çıkabilecek bir ülkenin varolup olmadığıdır. Onların demokratik bir yönetim ve liberal bir ekonomi sahibi olmaları gerekmemektedir. Diktatörler bile ABD'nin egemenliğine karşı çıkmadıkça yönetimlerini sürdürebilirler.

Durum böyle olunca bu dönemde Üçüncü Dünya diye nitelendirilen ülkelerin durumunun ne olacağı soru konusu haline gelir. Fukuyama tezinde böyle bir soruyu cevaplarken Batı düşüncesinde mevcut olan anlayışın değişmediği gözümüze çarpar. Üçüncü Dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu hala tarihlerinin çamuruna sapına kadar batmış durumdadır

7. E.H.Carr, Tarih Nedir?s.131
8. Ali Kerem Saysel, Nasıl Bir Gelecek? Artı Gündem, 10 Mart 2001, s.4
9. Ali Kerem Saysel, Nasıl Bir Gelecek? Aynı yer
10. yok
11. Derrida'dan aktaran S.Sim, Derrida ve Tarihin Sonu,s.1

ve bu ülkeler, önümüzdeki yıllarda pek çok sürtüşmenin yaşandığı ülkeler olma özeliğini yitirmeyeceklerdir, diyerek devamında dünyanın ikili bir ayrışmaya gideceğini yani tarihe gömülenler ve tarihin sonrasında yaşayanlar olarak ikiye bölüneceğini söylüyor. İşte size yeni bir ayrım. Aslında biz hiçte böyle bir mantığa yabancı değiliz. Daha önceleri tarihsiz/geleneksel/barbar/geri diye nitelendirilen Batı-dışı(daha çok Üçüncü Dünyalı) toplumlar şu an tarihin kendisine ulaşmışken aslında 'çamura saplandığını' görmüştür. Aslında bunda şaşılacak bir şey yoktur. Zaten Batı her zaman kendi dışındaki toplumlardan bir adım önde olmamış mıydı? Biz tarihe ulaştığımızda onlar çoktan tarihin sonuna doğru yol almışlardı.

Amerika ezeli ama ebedi olmayan düşmanından kurtulduğunda sevinç çığlıkları atmıştı. Fakat bu 'kurtuluş' aslında onun için sonun başlangıcı olmuştur. Kendisini soğuk savaş retoriği üzerine kuran Amerika Sovyetlerin çekilmesiyle birlikte YDD'de nasıl bir mücadele izleyeceğini düşünmeye başladı. Çünkü artık mücadeleler ve müdahalelerin eski tarzda olması mümkün değildi. Nükleer savaş tehdidinin olduğu Soğuk Savaş dönemi bittiğine göre bu silahların kullanılması için de bir neden kalmamıştı. Fakat yeni bir 'düşman'[12] bulmak gerekiyordu. 11 Eylül saldırısıyla birlikte önceden varlığı olan bu düşmanın adı kesinleşti:terörist. Artık büyük ölçekli savaşlar yerlerini küçük ölçekli çatışmalara bırakacaktır. Bu çatışmaların çözülmesinde görev ABD'ye düşmektedir. ABD bu dönemde 'kendi kendine asli görevini tayin etmekte ve sonra müttefiklerine İmparatorluğun o anki düşmanının bir askeri müdahaleyle etkisiz hale getirilmesi ve/veya ezilmesi için teklif yapmaktadır.'[13] ABD düşmanını terörist olarak nitelerken fiilden yola çıkmaz. Ama kendi yaptıkları da düşmanlarının yaptıklarından farklı değildir. Kosava'dan Irak'a, Afganistan'dan Somali'ye, ve daha birçok yerde gerçekleştirdiği eylemler kendisi kabul etmeye yanaşmasa da terörist faaliyetlerdir. ABD 'istediği birey, grup, örgüt yada devleti istediği anda terörist ilan eder ve de terörist ilan edilen gerçek yada hükmi kişi, o andan itibaren hiçbir hakkı bulunmayan mevcut ve mümkün hukuksal statülerden hiçbirine girmeyen bir varlıktır artık, yani her şeye müstahaktır.'[14] Böylece terörle mücadele ettiğini söyleyen herkes için de her yol mübah ve her yol meşrudur.

Terör kavramıyla tarihin sonu arasında birebir bağlantı vardır. Çünkü tarihin sonu tezinde insandan beklenen özne olmaması yani tarih üretmemesidir. "Tarihin sonunda insanın 'yapan' herhangi bir 'şey' değil ama 'insan' olmayan"[15] bir varlık olması istenmektedir. Tarihin sonunun gelebilmesi insanların tarih yapmaktan vazgeçmeleriyle olacaksa, bu da ancak insanları terörize edip, özne olarak insana son verilmesiyle mümkün olacaktır.

Acaba şöyle bir soru sorabilir miyiz? 21. yüzyıl Amerikan yüzyılı olabilir mi? Ben bu konuda hayır diyenlerden tarafım. Çünkü Sovyetlerin yok oluşu aynı zamanda ABD'nin de sonu olmuştur.[16] Amerika 11 Eylül saldırısından sonra bir toparlanma sürecine girmiştir. Bu saldırı Amerikanın ekonomik anlamda yeniden yatırım yapmasını, siyasi anlamda ise içeride dayanışmayı dışarda ise diğer ülkeler üzerinde daha çok baskı oluşturmasını sağlamıştır. Amerika'nın girdiği krizden kurtulabilmesi için bugün dünyanın bir çok yerinde savaşta olduğunu görmekteyiz. Tabi bunun adı savaş değil 'terörle mücadele' adı altında dünya barışını korumak olmaktadır. Fakat herkesin bildiği gibi Orta Asya'daki enerji kaynakları üzerinde hakimiyet kurma mücadelesi, bugünkü siyaseti belirleyen temel kıstastır. Afganistan'a yapılan müdahale de bu eksende okunmalıdır. Afganistan'ı insansız bir bölge haline getirmek bölgedeki enerji kaynaklarını daha iyi sömürülmesi için gerekliydi. Tıpkı Rusya'nın, Çeçenistan'a aynı şekilde müdahale etmesi gibi. Sömürülmeleri için hiçbir yer altı ve yer üstü zenginliği bulunmayan bu ülkeler sadece stratejik konumları nedeniyle böyle bir savaş yaşamak zorunda kalmışlardır. E.H.Carr'ın şu görüşü ABD'nin yeni dönemde liderliğini sürdürüp sürdüremeyeceği konusunda bize bir fikir verebilir. 'Bana göre' diyor Carr: ' ... bir dönemde önder rolündeki grubun- buna ulus, sınıf, kıta, uygarlık ne isterseniz deyin- gelecek dönemde benzer bir rol oynaması olası değildir, şu geçerli nedenden ötürü ki, böyle bir grup önceki dönemin gelenekleri, çıkarları ve ideolojileriyle kendisini gelecek dönemin istemlerine ve koşullarına duyumlayamayacak kadar bütünleşmiştir.'[17] Fukuyama tarihin bittiğini söylerken haklıydı! Bu biten tarih, Sovyetler ve Amerika'nın başrol oynadığı Soğuk Savaşın tarihiydi. Sovyetler tarihin bitmesiyle sahneden çekildi, sıra Amerika da. Geçmişi inkar edenler hakkında Marx'ın Kapitale yazdığı Almanca birinci baskıdaki sözünü hatırlamakta yarar var. 'Yalnızca yaşayanlardan değil ölülerden de acı çekiyoruz. Le mort saisit levif!* Liberal demokrasi bugün uygulamada geçerli tek ideoloji olabilir; ama unutmamak gerekiyor ki ölen hiçbir şey yok olmaz. Komünizm öldü ama hayaleti aramızda, bizimle yaşıyor.

SONUÇ

Bir dönemin –Soğuk Savaşın- sona ermesiyle birlikte dünyanın jandarmalığı sadece ABD'ye kaldı. Körfez Savaşı Amerika'nın bu yeni misyonunu göstermesi için ilk fırsat oldu. Amerika bu savaşı kendisi için değil de bütün dünyanın

12. 'Savaş makinesinin ... yeni bir düşman, ne bir başka devlet ne de bir başka bir rejim olan bir düşman, 'l-ennemi quelconque'(ne olursa olsun düşman) üzerine yürüdüğünü görüyoruz.'Gilles Deleuze ve Felix Guattari'den aktaran A.Negri ve M. Hardt İmparatorluk s.204

13. A.Negri, M. Hardt İmparatorluk s.62

14. Kadir Cangızbay, Hiç Kimsenin Cumhuriyeti, Ütopya Yayınevi, Mart 2000, s.86

15. Kadir Cangızbay,Hiç Kimsenin Cumhuriyeti, s.94

16. Wallerstein Amerikanın çöküşünü 19.yüzyıldaki İngiltere'nin durumuna benzetir. '... 19. yüzyılın sonları İngiliz hegemonyasının sona erdiği uğraktır. Muhakkak ki Büyük Britanya hala oldukça güçlüydü, hatta dünya sistemi içindeki en güçlü ve en zengin ülkeydi.' Bunun İngiltere için sonun başlangıcı olduğunu söyler. Bu konuyla ilgili daha geniş bir açıklama için bkz. İ. Wallerstein, Jeopolitik ve jeokültür İz yayıncılık, İstanbul 1993, s.11-51

17. E.H.Carr ,Tarih Nedir? s.138

'adaletini' sağlamak adına yapmıştı. Körfez Savaşının bu özelliği, Amerika'nın daha sonraki müdahaleleri için de zemin hazırlamıştır. 11 Eylül saldırısı Atlantiğin öte yakasında 'barış' ve 'güvenlik' içinde yaşayan Amerika'ya da dokunulabileceğini gösterdi. Amerika, saldırının kimin tarafından ve neden yapıldığını, net bir biçimde kimseye gösterme zorunluluğunda bulunmadan herkesi saflaşmaya çağırdı. Oğul Bush dünyayı 'bizden olanlar' ve 'bizden olmayanlar' diye ikiye ayırdı. Fakat burada bir açık var. A. Bloom'un Fukuyama'nın makalesini değerlendirirken sorduğu soru bence açıkta kaldı. 'Bizim kazandığımız anlaşıldığına göre, biz kimiz ve –bundan sonra- neler yapacağız?'[18] Nelerin yapıldığı ortada. Ama 'biz' denilenlerin kimler olduğu muallak kalacak. Çünkü bu ayrım şu ana kadar hiçbir savaş hukukunda göremeyeceğimiz bir ayrımdır. Kendisini terörle mücadele retoriği üzerine kuran böyle bir sistemin dostu ve düşmanını da ancak bu şekilde kurmasında şaşılacak bir şey yoktur. Amerika'nın yaptıklarına ses çıkarmayan veya onaylayan 'bizden' statüsüne girerken, karşı çıkanlar ise otomatikman 'bizden olmayan' statüsüne girecektir.

11 Eylül çok geçmeden gerçek anlamını yitirdi. Çünkü bu saldırı da ölen binlerce insan bir süre sonra Amerika'nın yapacakları için sadece bahane oldular. Amerika bu saldırıyı kullanarak yapmak istediklerini uygulamak için bir zemin oluşturdu. Amerika'nın dünyanın yeniden paylaşımında öncüyü onamak istemesi dünyanın diğer bazı güçleri tarafından -doğal olarak- hoş karşılanmıyor. Bu hoşnutsuzluk gelecek dönemde dünyanın büyük çatışmalara gebe olduğunu gösteriyor. Özellikle de her zaman kanayan yara olarak duran Orta Doğu, Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlar üzerindeki mücadele, buraların nasıl paylaşılacağı sorunu büyüdükçe, büyük bir kavgaya dönüşeceğe benziyor.

Biten tarih 11 Eylül'de yeniden başlamıştır.Ama şu soruyu sormadan edemiyorum. Tarihin bitmediğini insanların anlaması için 11 Eylül gibi bir olayın olması gerekiyor muydu? Bu soruya verilecek cevap, insanların nasıl düşündüğü ile yakından ilgili olsa gerek.

1989'da biten 'tarih' Körfez Savaşı'yla yeniden başlamıştır. Biterken de başlarken de aynı sorunları içinde taşımıştır. Tarih 'yeniden' başlarken birçok zorluğu da beraberinde getirmiş olabilir; ama bununla birlikte olumlu bir çok öğeyi de içinde taşıdığı unutulmamalıdır. İnsanlık varoldukça tarih üretmeye devam edecekler. Ve tarihin sonu hiç olmayacak!

Tükenmez gibi görünen
acılara katlanmak;
Geceden, ölümden daha koyu
yanlışları bağışlamak;
Meydan okumak güce,
o karşı konulmaz gibi duran;
Sevmek ve hayat vermek;
Ve umut etmeyi sürdürmek
Umut yaratana kadar
düşünü düş kırıklıklarından ...

Shelley

KAYNAKÇA

Amin, Samir, Mutsuz Bir Son, Cosmopolitik içinde, Ekim 2001

Belek, T., Bilaloğlu, E. Vd., Sosyalizm 'Yeni Dünya Düzeni' Türkiye, Ekim 1992

Bloom, Allen, Fukuyama'nın Makalesi Üzerine, Tarihin Sonu Mu? içinde, Vadi Yayınları, Eylül 1999

Cangızbay, Kadir, Komprador Rejimin Anatomisi, Öteki Yayınevi, 1996

Cangızbay, Kadir, Hiç kimsenin Cumhuriyeti, Ütopya Yayınevi, Mart 2000

Carr, E.H., Tarih Nedir?, İletişim Yayınları 5.Baskı 1996, İstanbul

Fukuyama, Francis, Tarihin Sonu Mu?, derleme Vadi Yayınları, Eylül 1998

Giddens, Anthony, Modernliğin Sonuçları, Ayrıntı Yayınları, ikinci basım, Ocak 1998

Hardt, M., Negri, A., İmparatorluk, Ayrıntı Yayınları, 2001

Marx, Karl, Kapital, Sol Yayınları, birinci cilt, Ankara 1997

- Saysel,A. Kerem, Nasıl Bir Gelecek?, Artı Gündem, 10 Mart 2001

- Sim, Stuart, Derrida ve Tarihin Sonu, Everest Yayınları, Ağustos 2000

- Wallerstein, Immanuel, Jeopolitik ve Jeokültür, İz Yayıncılık, İstanbul 1993

* Ölü diriyi yakalar!

18. Allen Bloom, Fukuyama'nın Makalesi Üzerine, Tarihin Sonu Mu içinde, Vadi Yayınları, Eylül 1999, s.65

RÜZGAR EKEN FIRTINA BİÇER!

Özcan YAREN MSÜ Sosyoloji 3

Takvimler 11 Eylül 2001'i gösterdiğinde insanlar iş yerlerine doğru yola çıkmışlardı. Nitekim sağ salim iş yerlerine vardılar da... New York ve Washington'da da durum son derece rutindi. Ta ki saat 8:45'e kadar! Buraya kadar söylediklerim Dünya Ticaret Merkezi binalarına (twins=ikizler) ve hemen ardından da Washington'daki Pentagon binasına uçakların çarpmasıyla ortaya çıkan şaşkınlıktan sonra bir çok insanın kaleme aldığı metinlerin dramatik betimleyici girişleridir. Aynı metinlerde "artık dünyanın eskisi gibi ol(a)mayacağı" iddiaları yer aldı. Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" olacağı savına ise pek çok atıflar bulunmaktaydı. Bu metni kaleme alış nedenim de bu dehşetengiz olayın nedenlerini ortaya koymak ve sonunda Huntingtoncu iddiaların gereksizliğini herkesin görmesini sağlamaktır.

Metnin geneli boyunca açıklanmaya çalışılacak tez: "Rüzgar eken, fırtına biçer!!!" atasözüne sığınarak, metaforlardan korkmadan, anlatılmaya çalışılacaktır. Amaç bu atasözünün doğrultusunda Dünya Ticaret Merkezi binalarına yapılan saldırının nedenlerini aramak ve ABD'nin Afganistan'a yaptığı müdahaleyi değerlendirmektir.

Metinde öncelikle "terör" kavramı üzerinde durmayı uygun bulmamın nedeni; kavramın muğlaklığının ve izafiliğinin farkında olmakla beraber alternatif tanımlamalar ve kategoriler aramaktır. Daha sonra rüzgarı eken ve fırtınayı biçen ABD'ye bakacağız. ABD'nin varolduğundan beri nasıl bir dış politika izlediğine "major Batı, minör Doğu" paradigması ışığında bakılacak, Avrupa'yı da kapsayan bir anlatım yapılacaktır. Bir Doğu ülkesinin mensubu olarak oryantalizmden (şarkiyatçılık) ağzımızın ne denli yandığını ve son olarak da bütün bu yaşanan "terör" olaylarının nedenlerinin hiç de sanıldığı gibi "medeniyetler çatışması" olmadığını gösterebilmek hedeflenmektedir. Bu noktada ise medeniyet (uygarlık) kavramının kökenleri oryantalist paradigmaya eleştirel yaklaşımla irdelenecektir.

Bölüm başlıklarının altında İsmet Özel'in şiirlerinden seçtiğim dizeleri okuyacaksınız. Şiirden yararlanmaktaki amaç metni biraz daha estetize edebilme kaygısından doğmuştur. Kanaatim dizelerin metne renk kattığı ve anlatımı kuvvetlendirdiği yönündedir. Ayrıca ekler arasında Usame Bin Ladin'in kendi sözlerinden oluşan fetvasını ve bir takım karşılaştırmalı veriler de göreceksiniz. Nedenlerin anlaşılması için iyi birer materyaller olarak algılanmalıdır.

"Terör" Kavramı Üzerine Ortodoks Olmayan Düşünceler

Yaşamak deriz -Oh, dear- ne kadar tekdüze
*Katliamlar ne kötü be birader**

"Eğer hatırlayabilirsek, iki terör saltanatı vardı. Biri hırs ve ihtirastan ölüm getiren, diğeri kalpsizlik ve soğukkanlılıkla işlenen; biri binlerce insanın ölümüne yol açan, diğeri milyonları ölümle tanıştıran... Fakat bizi ürperten sadece anlık terörün dehşeti oluyor; oysa açlıktan, soğuktan, aşağılanmaktan, vahşetten ve kalp kırıklığından bir ömür boyu ölmenin yanında bir balta darbesiyle anında ölmenin dehşeti nedir ki? Bize öğretildiği gibi tüylerimizi ürperten ve yasını tuttuğumuz bu kısa terördę ölenlerin cesetleri bir şehir mezarlığını doldurabilir. Fakat o daha eski ve daha gerçek terör yüzünden ölenlerin cesetlerine Fransa'nın tamamı dar gelir. Sözü edilmeyen, acı ve korkunç terör; hiçbirimize onu bütün genişliğiyle görmek ve ona hak ettiği şekilde acımak öğretilmedi. " [1]

Fransız Devrimi'yle ilgili yazılmış bir kitaptan alınmış bu paragraf, oldukça çarpıcı! Çarpıcı çünkü, bir çoğumuzun göremediğini (belki de görmek istemediğini) göstermekte. Çarpıcı çünkü, bizi yanlıştan kurtarmakta. Çarpıcı çünkü, o günden bu güne hala pek bir değişiklik yok. Bu terör tanımlamasının ardından bir de 1984 yılında dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Schultz'a kulak verelim. "Terörizm bir siyasal şiddet biçimidir. Terörizm Batı uygarlığı karşısında

* Özel, İsmet, Dişlerimiz Arasındaki Ceset, Erbain Kırk Yılın Şiirleri, Şule, İstanbul, 1999

bir tehdittir. Terörizm Batı'nın ahlaki değerlerini tehdit etmektedir."[2] Görüldüğü üzere ortadaki fark aşikar. Bu dehşet verici söler karşısında insanın kanı donuyor. ABD'li bakanın ne kadar soğuk kanlı bir şekilde bu sözleri sarfettiğini tasavvur etmenizi istiyorum. Bakanın sözlerini irdelenmesi sonucu nelerle karşılaşacağımıza, metnin ilerleyen bölümlerinde bakılmak üzere şimdilik bırakıyorum.

Terörün her türünü lanetlemek bir insanlık görevi olarak boynumuzun borcu. Bu borcun bilincinde olarak terörü anlamaya çalışmalıyız çünkü terörden kurtulmanın en doğru yolu bu olacaktır. Peki ABD'ye yapılan terör olayından sonra Filistin, Irak vb. Arap ülkelerinde yapılan kutlamalara nasıl anlam vereceğiz. Kuşkusuz hiç zorlanmayacağız bu konuda. Değil mi ki aynı ABD, İsrail'in Filistin politikasına destek vermekte; demek ki Filistinliler'in ABD'de kuyruk acısı var, tıpkı İsrail'de de olduğu gibi. Değil mi ki ABD'nin Irak'a uyguladığı ambargo nedeniyle yüzbinlerce çocuk ilaçsızlıktan ölmekte; o halde Irak'ın da ABD'de kuyruk acısı var.

Öyküyü bilirsiniz: Yıllar önce, memleketin birinde fakir bir köylü yaşarmış. Öykü bu ya; bir de yardım sever yılan varmış. Yılan fakir köylüye her gün bir altın verirmiş. Köylü bir gün hastalanmış ve oğlunu göndermiş altını alması için. Oğul da hırsına yenik düşmüş altınların gerisini de almak için yılanı öldürmek niyetiyle bir taş fırlatmış. Yılanı kuyruğundan vurmuş. Yılan da can havliyle köylünün oğlunu ısırmış. Oğul ölmüş tabi. Uzatmayalım köylü iyileşmiş ve yılanın yanına gitmiş. Bakmış ki yılan artık kendisine altın vermiyor karar vermiş yılanla konuşmaya. Meğer fakir köylü bilge kişilikmiş. Sormuş yılana: "Yılan kardeş! Oğlum senin canını yaktı sen de benim canımı yaktın ödeştik. Bu kırgınlık niye?" Yılan kardeş de bilgece cevabını vermiş. "Ben de kuyruk acısı, sende de evlat acısı olduktan sonra biz artık dost olamayız." demiş. Öykünün metaforlarına sığınarak yukarıdaki örneklere bakmak, kanımca pek de yanlış bir yaklaşım olmayacaktır.

Yıllardır anlatılagelmiş bu öyküden sonra şimdi de Pakistanlı bir sinemacı olan İkbal Ahmed'e kulak verelim. Bize "terörizm" çeşitlerini anlatacak. Ahmed'e göre beş terörizm biçimi var. "İlki, devlet terörizmi. İkincisi dinsel ya ya kutsal terörizm. Üçüncü olarak tüm suç unsurları içerisinde terör barındırır. Dördüncü biçim patolojik vakalar. Beşinci ve son biçim ise devlet dışı grupların siyasi (muhalif terör) terörizmidir."[3] Öncelikle bu kategorilere katıldığımı belirtmek istiyorum ve sözü yeniden Ahmed'e bırakıyorum: "Bu beş terör biçimi arasında, resmi söylemin en çok üzerinde durduğu, gerek insan hayatı açısından gerekse de maddi açıdan en az kayba neden olanıdır: Sesini duyurmak isteyenlerin siyasal terörü. Bugüne dek toplumları en büyük zarara uğratan, devlet terörü olmuştur. İkincisiyse, dinsel terördür, her ne kadar 20. yüzyılda bu terör biçimi nispeten azalmış olsa da."[4] Ahmed'in dikkat çektiği noktaları örneklerle değerlendirelim: Öncelikle devlet terörizminden başlayalım. Tarih sahnesinden silinen uygargırlıkları hatırlayalım. İnkalar, Aztekler, Amerika Kızılderilileri, Kanada Kızılderilileri... gibi. Emperyal güçler bu toplumları ortadan kaldırmaya çalışırken, onlar seslerini duyuramadılar. Ve tarihin derinliklerinde, egemen tarih yazıcılığı gereği neredeyse hatırlanmıyorlar. Neredeyse hatırlanmıyorlar dedik; çünkü hatırlandıkları bazı yerler kuşkusuz var. Egemen güçler bedel ödemeye başladığı zaman...

Pekala, 11 Eylül sabahı meydana gelen saldırıyı hangi terör biçimi içerisinde değerlendirebiliriz?

Cevap biraz karışık olsa gerek. Ama şunu biliyoruz: devlet ve suç terör biçimlerini kapsamıyor. "Dinsel terör?" evet, ama tam olarak değil. Patolojik vaka olabilir ama yeterli değil. "Siyasi terörizm?" devrimci bilinçten ve devrimci ahlaktan uzak olduğundan cevap hayır. Devrimci ideolojinin terör faaliyetleri -eğer mutlaka kullanılması gerekiyorsa- sosyolojik ve psikolojik açıdan seçici olmalıdır. İnsanlar rehin alamazsınız, bir uçağı kaçıramazsınız, vs. Dinsel terör olamamasının nedeni ise Bin Ladin'in ABD'ye, yalnızca ABD'nin hıristiyanlık dini mensubu olması nedeniyle saldırmamasıdır. Bin Ladin'in derdi aslen ABD'nin Filistin politikası ve İsrail'e vermiş olduğu destek, Mısır'a vermiş olduğu destek ve kutsal topraklarda (Mekke ve Medine) üs kuran ABD askerlerinden duyduğu rahatsızlıklardır. (Ek-1'de Bin Ladin ve yandaşlarının yazmış oldukları fetvayı görebilirsiniz.)

Terör kavramı üzerine yukarıda belirtilenlerden sonra birbiriyle bağlantılı olan devlet terörizmi ve ABD dış politikasına göz gezdirmekte yarar var.

Devlet Terörizmi ve ABD Dış Politikası'nın Ektiği Rüzgarlar

"Bugüne kadar zafer kazanmış olan kim varsa; bugün iktidarda olanları,

*bugün yere serilmiş olanların üstünden geçiren zafer alayıyla birlikte yürümektedirler."**

"Bush ABD'yi anlaşmadan çekerek antibalistik füze teknolojisindeki bütün absürd kısıtlamalardan da kurtulmuş oldu."[5]

"Dostlara, müttefiklere ihtiyacımız var diyorlar. Koalisyon ortaklarına ihtiyacımız var. Onları kendimizden uzaklıştırmaya devam edemeyiz. Biyolojik silah anlaşmasındaki uygulamaları reddeden, antibalistik füze anlaşmasını reddeden, küresel ısınmayla ilgili Kyoto protokolünü reddeden bir başkanla terörle savaşta ihtiyacımız olan koalisyonu kuramayız diyorlar.Kuramaz mıyız? Kurduk bile."[6]

Okuduğum zaman adeta bir tokat gibi yüzüme çarpan bu satırlar ABD'nin şahin kanadının usundan süzülenler. (Bu arada şunu da belirtmekte yarar var; ABD Savunma Bakanı da şahinlerin önde gelenlerinden.) Değil mi ki, bu tek taraflı dış politik anlayış ABD'nin rüzgar ektiğinin kanıtı. O hal-

* Benjamin, Walter, Pasajlar, Çev: Ahmet Cemal, YKY, İstanbul 2001, 3.Baskı, syf: 41

de ABD bu anlayışla yaşamını sürdürmeye devam ededursun biz olanları soğukkanlılıkla sorgulamaya devam edelim.

ABD'nin bu tek taraflı ve bir o kadar da kaypak dış politikasını örneklendirmeye devam edelim. İkbal Ahmed'in bize hatırlattığı bir örnekle işe koyulalım. "Bu insanlar, Amerika'nın kurucularıyla eşdeğerdir. O adamlar, Afgan mücahidleriydi. O dönemde, ellerinde silahlarıyla, Şer İmparatorluğu'na (ABD'nin SSCB'yi ifade ediş biçimi) karşı savaşıyorlardı." [7] Bu olay 1985 yılında Başkan Reagan zamanında gerçekleşmiştir. Tarihe özellikle dikkat etmek gerekiyor, çünkü bir yıl önce dönemin Dışişleri Bakanı Schultz'un sözlerine yukarıda yer vermiştim. Bakanın sözlerini geri dönmek üzere orada bırakmıştık ve şimdi dönemin bakanının ve devlet başkanının sözlerini değerlendirebiliriz. Ama önce Bakan Schultz'la ilgili İkbal Ahmed'in hatırlattığı bir olaydan daha bahsetmek istiyorum. "18 Aralık 1985 günü New York Times'da, Yugoslavya Dışişleri Bakanı'nın (hatırlarsınız bir zamanlar Yugoslavya diye bir ülke vardı) ABD Dışişleri Bakanı'ndan, Filistin'deki terör faaliyetlerinin gerekçelerini dikkate almasını istediği haberi yayımlandı. New York Times, Dışişleri Bakanı Schultz için şöyle yazıyordu: "...biraz yüzü kızardı. Yumruğunu masaya vurdu ve konuk Dışişleri Bakanı'na, hiç bir gerekçenin konuyla ilgisi olamayacağını söyledi." [8] Yukarıda şahin anlayışa göz gezdirmiştik. Yine yukarıda bahsedilen bazı uygarlıkların tarihten silinmesi hadisesine de değinmişti.

ABD, işe şu anda yaşadığı toprakları paylaşmamakla - bir ulusu yok ederek- mızmız ve bencil bir çocuk edasıyla başladı. Daha sonra dünyaya el atmaya başladı. Hep söylenegeldiği üzere "dünyanın jandarmalığına" soyundu. Bunun için de cok can yaktı. Bundan yaklaşık 60 yıl öncesine kadar Yahudi yeraltı örgütleri terörist sayılırken; II. Dünya Savaşı ve Holocaust'la birlikte Batı'nın sempatisini kazanmaya başladı ve Batı'dan aldığı bu güçle Filistin topraklarını bir bir işgal etmeye başladı. Bundan sonra bu işgale seslerini çıkartan Filistinliler "terörist", İsrailliler ise "özgürlük savaşçısı" olarak adlandırılmaya başlandı. Bu sıfat değişikliği nereden kaynaklanıyordu acaba. Oysa ki Bakan Schultz bir konuşmasında "Teröristler ile özgürlük savaşçıları arasındaki farkı biliyoruz, ikisini ayırt etme noktasında hiç bir güçlük çekmeyiz." [9] diyebiliyordu. Öyleyse önceden de bir sorun vardı ama bu sorunun adı "Filistin sorunu" değil "İsrail sorunu"ydu. ABD ve Batı'nın dış politikalarındaki bu kaypaklık sayesinde problematik böylece isim değiştirmiş oldu. Bu noktada kuşkusuz bazı kavramlar eşliğinde yolumuza devam etmeliyiz.

1917 Ekim Devrimi, yolu açtıktan sonra dünyanın pek çok yerinde proletarya sesini daha çok duyurmaya başladı ve bir kısmında da devrimini yapmayı başarabildi. Fakat bunlardan sonra ortaya çıkan ABD ile Sovyet Rusya'nın kutup başlarını oluşturduğu ve ilk kavramımız olan "soğuk savaş" dönemi başladı. Asıl önemli olan ise "oryantalizm" ve "hegemonya" kavramlarıdır. Şimdilik bu üç kavramla yetinerek yola devam edelim. İlkin "soğuk savaş" kavramına değinelim. Belirtildiği gibi ABD ve Sovyet Rusya'nın farklı öncülükleriyle oluşan dönem, Stalin Rusyası dönemiyle başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya siyasi literatürüne giren kavram ABD'nin dış politikalarının şekillenmesinde öncü rol almıştır.(Kuşkusuz dönem Rusyası için söylenecek sözler vardır ama bu metnin konusu dışında olduğundan onu da başka bir yazıya havale etmek durumundayım.) Sosyalizm dalgasının dünyaya yayılmasını hazmedemeyen ABD, içte ve dışta tek düşman olarak gördüğü "komünizm"le savaşmaya başladı. İçerde kendi halkını jurnalciliğe zorlayarak bünyesindeki "komünist"leri temizlemeye çalıştı. Dışarıda ise özellikle Latin Amerika ve Asya'daki komünist rejimlere gerek direkt askeri müdahale ile gerekse de yaptığı "de facto" yardımlarla köstek olurken, rejimlerini de yıkmaya çalıştı. Ben kendi adıma Şili'nin 11 Eylül'ünde katledilen Allende'nin, şarkılarından büyük haz duyduğum "Victor Jara"nın ve yoldaşlarının kanlarının hesabının uluslararası hukuk yolları aracılığıyla Pinochet ve ona yardım eden herkesten sorulması taraftarıyım. Münferit örnekleri çoğaltabiliriz.: Arjantin, Brezilya, Endonezya, Nikaragua, Afganistan, Pakistan, Vietnam, Kore.... Bunlar ilk aklıma gelenlerdi. Sonraki bölümde bu örneklerden Afganistan'ı cımbızla çekip daha derin incelemeye devam edeceğiz. İkinci olarak "hegemonya" kavramına kısaca değinmekte yarar var. Her iktidar sahibi altta bıraktıkları üzerinde hegemonya kurmaya çalışmaktadır. Bu döngüye efendi gözüyle baksak da "Amerikan rüyası"nda olduğu gibi bir gün biz de efendi olabileceğimizi düşünsek de bir yanlışlık göremeyiz. Hegemonyayı yaşama geçiren etkenler nelerdir peki? "Din": Tarihte bir çok hükümdarın yaptığı gibi, tanrının sözcüsü olduğunu söylemesi gibi. "Ekonomi": Zengin olanın fakir olana karşı üstünlüğü gibi. "Soy", "askeri güç", Weberyen bir yaklaşımla yaklaşırsak bir de "karizmatik liderlik" olarak kategorize edebiliriz. Konuyu daha fazla dağıtmadan hemen "oryantalist" paradigmaya geçelim.

Bu konuda da önceliği konunun uzmanı bir isme bırakıyorum."Oryantalizm akademik bir şeydir. İster özel ister genel yönleriyle uğraşsın (sosyolog, antropolog...) Doğu hakkında yazan, ders veren ya da Doğu'yu araştıran kişi oryantalisttir, yaptığı iş de oryantalizmdir. Doğu ile Batı arasında ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan bir düşünce biçimdir.18. yy sonlarında yayılan fikir olarak Oryantalizm, Doğu'yla – Doğu hakkında saptamalar yaparsa, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek – uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Doğu'ya egemen olmakta, Doğu'yu yeniden yapılandırmakta, Doğu üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçemi olarak incelenebilir, çözümlenebilir." [10]

Edward Said, kavramın üç farklı ayağını görmemizi sağlamıştır. Said'in oryantalist tanımlarından ilkinin ve ikincisinin üzerinde durmaya gerek olduğunu sanmıyorum. Birinci tanıma göre düşünürsek eğer, şu anda benim yaptığım şey de oryantalistliktir. Said, ikinci tanımında "Doğu" ve "Batı"nın hem coğrafi hem de kültürel farklılıklar taşıdığını bilmekten bahsetmiştir ki su götürmez bir gerçektir. Ama aynı masumlukla üçüncü tanımdan bahsetmemiz mümkün değildir. Üçüncü tanım bir nevi kültürel farkların sömürgeci zihniyet-

le yorumlanmasıdır. Batının kapitalist anlayışının şekillenmeye başladığı yıllarda artan sömürge ihtiyacıyla oryantalist paradigma da bugünkü şeklini almaya başlamıştır. Oysaki cevap bekleyen bazı sorular vardır. Doğu neresidir, nasıl bir coğrafyadır, nereye göre Doğu'dur?

Aynı sorular Batı için de geçerliliğini korumaktadır. Dünyanın merkezi neresidir? Neden Batı tarihi "major"dür de Doğu tarihi "minör"dür? Uzak ve Orta Doğu coğrafyalarını düşünün. Nereye göre "orta" veya "uzak"? Ve yine aynı soru "merkez neresi?". Hindistan ve Çin, coğrafya olarak ABD'nin batısında olmasına rağmen neden "doğu" ülkeleri arasında yer almakta? gibi örnekler coğaltılabilir.Bu sorular gerçekten de cevap bekleyen sorular mıdır? Bu sorular nerden çıkmıştır?

Cevap bence çok aşikar. Bu sorular oryantalist düşüncenin yarattığı anlamsız dünya bölümlemesinden dolayı mecburen ortaya atılmış sorulardır. Amacı oryantalizmi ve oryantalistleri köşeye sıkıştırmaktır. Bildiğimiz anlamıyla Batı "uygarlığı" doğudaki her olaya bu çerçeveden bakar ve işine geldiği gibi değerlendirir. Bir örnek vermek gerekirse: The Guardian ve Economist gibi tanınmış Avrupa gazeteleri Türkiye'deki Gazi Mahallesi olaylarını islamcılarla, laikler arasında bir çatışma olarak yansıtmıştı!

Klasik Batı zihniyeti örneğin Türkiye'yi daha yakın tarihlere kadar halen daha sarıklı, cübbeli ve dört kadınlı erkekler, peçeli kadınlarla tasavvur etmekteydi. Bu kanı son zamanlarda yavaş yavaş değişmeye başladı. Batı'nın ,burada da görüldüğü gibi, bizim için en büyük ve su götürmez çıkmazı: Gerçekleri görmezden gelmesidir. Çünkü merkez kendisidir ve diğerlerini kendi sırça köşkünde oturarak anlatmaya çalışır.

"Cezayirli kadının bağımsızlık mücadelesi sırasında basitçe örtünme eylemi, oryantalist söylemin daha önceki varlığı olmaksızın asla yıkıcı bir strateji oluşturamazdı. Oryantalizmin simge ekonomisinde peçe bir gizlenme, benzeşmezlik ve aldatma aracı olarak temsil edildiği için Cezayirli kadınların peçelerinin altında 'saklanmaları' bir direniş stratejisine dönüşebilmiştir. Ulusal kurtuluş mücadelesi sırasında Cezayirli kadınların sahip çıktıkları ve neşeyle tekrar oynadıkları da peçenin işte bu özellikleriydi. Cezayirli kadınlar peçelerine maske işlevi yükleyerek, oryantalist kurguyu bir olumlamaya dönüştürdüler..."[11]

Yukarıdaki örnekte de oryantalist bakışı nasıl lehte kullanabileceğimizi görmüş olduk. Onlar Cezayirli kadınları, peçeleri yüzünden aşağılayadursunlar, aynı kadınlar aşağılamalara hiç aldırmadan büyük bir direnişe imza atmışlardır. Bu olumlama alternatif tarih okuyucuları ve yazıcıları tarafından her zaman hatırlanacaktır. Oryantalist düşünceyi bir sonraki bölümde anlatacaklarımla bağdaştırdıktan sonra daha net görebileceğiz.

Medeniyetler Çatışması İddiası ve Medeniyet Kavramı Üzerine

"Köylüleri niçin öldürmeliyiz?
Bu sorunun karşılığını bulamıyorum
içinden çıkılmaz bi olay, ama önemsiz
köylüleri öldürmesek de olur
hatta onları kalın suratlarını
*görmezlikten gelebiliriz..."**

"21. yüzyıl, İslam ve Batı dünyası arasında 'medeniyetler çatışması'na dönüşmek veya terörizm yüzyılı olmak zorunda değil. Fakat dünya çapında yoksulluğa, sefalete ve politik çekişmelere neden olan Batı'nın politikalarında gözlenen terörün kökenleri yok edilmezse, durumun böyle olacağı kesin. 'Terörizme karşı savaş' güzel bir fikir olurdu, fakat şu anda Afganistan'da gördüğümüz terörizme karşı bir savaş değil; aksine Amerika'nın dünyanın süper gücü olma statüsünü daha da sağlamlaştıracak, yoksul ülkelere karşı yapılan başka bir terörizm desteğidir."[12]

Yukarıdaki paragrafta da görüldüğü gibi Huntington'un savı Batı politikalarının açıklığa kavuşturulması niteliğindedir. Keza Huntington da Batı'nın akademik sözcüsü durumundadır. Batı'nın ezeli düşmanı komünizm etkinliliğini yitirdikten sonra kendi siyasetçileri tarafından tasarlanan bu düşüncelerin akademik ayağıdır Huntington ve tezi.

Şimdi ise oldukça önem atfettiğim bir kavram olan uygarlık kavramına bakmakta yarar var. Ayrıca Amerikan halkının bilinç düzeyi ve Amerikan medyasına da değinilecektir.

Kavram hakkında tartışılmaz bir olgu: 18. yüzyılda Fransa'da yaratılmış ve kullanılmaya başlanmış olduğudur. Kökenlerine inersek eğer, kavramın ilk kullanımlarının günümüz kullanılışıyla farklar taşıdığını görebiliriz. Kavram, saray çevresinin "görgülü ve kibar" olmakla sınırladığı 'civis' (uygar) sözcüğünden türetilmiştir. O dönemde 'civis' kentli olmak ve görgülü olmak anlamlarına geliyordu. Öyleki kavramın İslam Dünyası'ndaki karşılığı bir kent adı olan 'Medine'den türetilerek 'medeniyet' olarak uygun bulunmuştur. Ulus devletlerin ortaya çıkması ve kapitalizmin gelişmesiyle uygarlık kavramı yavaş yavaş bugünkü halini almaya başlamıştır. Kapitalizmin gelişmesiyle beraber gelişen işçi hareketliliklerinin teorisyenleri de uygarlık kavramına eleştirel alternatif bakışlar kazandırmışlardır. Kapitalist gelişme determinist bir sonuç doğurmuştur: 'Coğrafi keşifler'. Keşifler sırasında bir takım toplumlarla karşılaşılmıştır. Aynı dönemlerde sosyoloji ve antropoloji gibi sosyal bilimlerin gelişmeye başladığını da görüyoruz. Sosyal bilimcilerin bir kısmı keşfedilen topraklarda yaşayan insanlara, oryantalizmin sömürgeci ve tepeden bakışçı yaklaşımından kurtulamayarak "ilkel" tanımlamasıyla yaklaşmıştır. "İlkel"ler Batı'nın

* Özel, İsmet, Akla Karşı Tezler, Erbain Kırk Yılın Şiirleri, Şule, İstanbul, 1999

görkemli uygarlığıyla boy ölçüşebilecek durumda değillerdi. Bu nedenle Batı "efendi", "ilkel"ler "köle" olabilirlerdi yorumları ve inceledikleri toplumları hakir görme fikri yaygın tutumdu. Kuşkusuz bu tutum bir yanılsamadır ve bu yanılsamadan kendini kurtarabilmiş naçizane sosyal bilimciler de vardır. Bunlardan birisi de Fransız antropolog Claude Lévi-Strauss'tur. Irk-merkezci zihniyetten sıyrılarak Lévi-Strauss "...antropolog ortadan kaybolmakta olan bu halkların öğrencisi ve tanığıdır."[13] ayrıca "...ufak 'ilkel' toplumlarda yaşayan insanların daha ileri olduğu varsayılan 'uygarlıklarda' yaşayanlardan genetik olarak alt düzeyde ya da farklı olduğunu ileri sürmek için hiç bir kanıt yoktur."[14] Öyleyse fark nereden ve nasıl geliyor? Cevap oldukça net: Batı kapitalist "uygarlığı" böyle gördüğü için. Sorunun temeli zaten aşikardır. Uygarlık kavramı Batı'nın geliştirdiği ve ortaya attığı bir kavramdır. Tıpkı oryantalizm gibi. Tıpkı modern, post-modern gibi. Neye göre modern? Modern olmayana göre! Modern olmayan kim? Batılı olmayan! Batılı olmayan kim? Batı uygarlığından nasiplenmemişler! Batı uygarlığı nasıl bir şey? Sakalsız, bıyıksız, 'maço' olmayan erkeklerle; başı açık, peçesiz, mini etekli, döpiyesli kadınlar gibi bir şey! Hayatın her alanında maddiyattan başka bir şey düşünmeyen Batılı prototipi şeklen böyle. Tam da bu şekilciliklerinden olsa gerek Afgan kadınlarının yüzlerindeki burkalara kafayı taktılar. ABD Afganistan'a uygarlığı getirmeyi aklına koymuş bir kere engel olabilene aşkolsun! Yukarıdaki sorular tıkanıyor çünkü bu düşüncenin tutarlı hiç bir tarafı bulunmamakta. Elimde olsaydı masum ve oldukça saf, her şeyden habersiz Amerikan halkını uyandırmak, uyarmak isterdim. Gerek devletleri tarafından, gerekse de medyaları tarafından yoğun bombardımana tutulan bir halk var karşımızda. Beyinleri alt üst olmuş ve zekasından şüpheyle sözedilen bir başkanın peşinden gitmeye çalışıyorlar. Neyseki azımsanmayacak sayıda bilinçli insan mevcut da biraz olsun rahat nefes alabiliyorum.

" Amerikalılar, kendilerinin de dünyanın bir parçası olduklarının farkına vardılar. Belki de haritaya çok daha önce bakmaları gerekiyordu. Fakat Amerikalılar, dış politikaları, ürettikleri bombaları ve füzeleriyle dünyadaki terörizm sürüp giderken, kendilerinin huzurlu bir şekilde yaşamlarını devam ettireceklerini düşünerek uyurgezer bir ülke olmayı sürdürdüler. Şimdiyse, dünya cehenneme dönüştürülürse kendilerinin de cesetlerin arasına karışabileceğini fark ettiler.

...

Noam Chomsky'nin 'düşünce kontrolü' diye adlandırdığı şekilde Amerikan halkı Filistin – İsrail çatışmasında propagandacı medya tarafından körleştirilmişti. Hiçbiri, İsrail'in ilk baştan beri terörist operasyonlar yürüttüğünü ve yerli halk üzerinde etnik bir soykırıma gittiğini bilmiyorlardı.

...

Körfez Savaşı ve sonrasında, Irak halkı ülkelerini mahveden bomba hücumlarıyla hayatlarını kaybederken, Amerikan halkının yine beyni yıkanmıştı. Altyapının parçalanması, son on yılda en az yarım milyon çocuğun ve bir milyon Iraklı'nın ölümüyle sonuçlandı. Eski sekreter Madeleine Albright pişmanlık duyabileceğini fakat buna değdiğini düşündüklerini, şimdiki sekreter Colin Powel ise sayılarla ilgilenmediklerini söyledi. Ölenler Iraklılar olduğu zaman bu durum doğruydu. Fakat ölenler New York ve Washington'daki Amerikalılar olunca, Amerika kurbanların sayısına ilgi göstermeye başladı. "[15]

Bir kaç örnek daha: 7 Ağustos 1998 yılında ABD'nin Kenya ve Tanzanya'daki elçilik binaları bombalı saldırıya uğrayınca sinirden köpüren ABD, Sudan'da hedeflediği kimya fabrikası yerine ülkenin ilaç ihtiyacının yaklaşık %50'isini karşılayan ilaç fabrikasını yerle bir edince, Sudan'da milyonlarca insanı ölüme terk etmiş oldu. Çarpıcı olan husus ise bu "yanlışlık" ABD hükümetince kabul edilmeseydi, bu olaydan Amerikan halkının büyük çoğunluğunun habersiz olacağı gerçeğidir. Yine aynı şekilde son Afganistan müdahalesinde atılan yardım paketleri ile kullanmayacağına dair taahütler verdiği "misket" bombalarının aynı rengi taşıması da trajik olaylara "yanlışlıkla" yol açmıştır. "Yanlışlık"la vurulan Kızılhaç depoları, sivillerin yaşadığı köyler vs. ABD halkı ise bütün bu "yanlışlık"lardan hükümetleri itiraf etmeye mecbur kalmasa bihaber kalacaklardı. Bunlar gibi bir çok, önem arz eden bilgileri ulaştırmak ve ABD hükümetini itiraf etmeye mecbur eden etken ise Katarlı bir milyarderin El Cezire adlı televizyon kanalına nasip oldu.

Fukuyama'nın 'tarihin sonu'nu ilan etmesi ve Samuel Huntington'un 'medeniyetler çatışması' iddiaları kulaktan kulağa yayıladursun, bize vazife olan bunlara kapılmayıp olanları alternatif okumalarla anlamaya çalışmaktır. Fukuyama, modern liberal ideolojinin diğer ideolojilere karşı muzaffer olduğunu iddia ederek tarihin sonunu ilan edebilecek kadar ileri gidebilmişti. Bu sav düpedüz insanlığa yapılmış bir hakarettir. Huntington ise iktisadi kategoriler yerine göreceliği tartışılmaz kültürel kategorileri önerirken, ne derece tarihi bir yanılgıya kapıldığının farkındaydı ve pervasızca yoluna devam etmekteydi. Huntington'un savında en temel açmaz, çatışmaların kaynağını egemen olmak için kendi ve taşeron devlet terörizmlerini kullanan Batı'da değil; örselenmiş, aşağılanmış, sömürülmüş, köleleştirilmiş "üçüncü dünya"da aramasıdır. Eğer ki bir çatışma vuku bulacaksa, Batı'nın yaptıkları neden çatışmanın kaynağı sayılmamaktadır ve neden 'Doğu' illaki fundamentalist dini akımlara kapılmak zorundadır? Huntington'un atladığı bir gerçek var. Dünyanın bir çok yerinde halen daha devam eden anti-kapitalist ve anti-küreselleşmeci mücadeleler nasıl tanımlanmaktadır. O mücadeleleri bir avuç bilinçsiz anarşistlerin eylemleri olarak görmek Batı'nın bu zamana kadar yaptığı -ve anlaşılıyor ki yapmaya devam edeceği- tarihi bir yanılsamadır. Üstelik bu başkaldırıların Doğu'dan çıktığını da söylemek imkansızdır. ABD ve Batı; anlamaya çalışmak, nedenlerini araştırmak yerine hemen şiddetle karşılık vermenin hiç bir işe yaramadığını henüz göremedi, ya da görmek istemiyor. Unutulmamalıdır ki Batı kapitalizmi varlığının önemli bir kısmını silah endüstrisine bağlamıştır. Böyle bir durum söz

konusuyken neden savaş olmamasını istesinler ki! Halen dünyanın bir çok yöresinde barış istemenin, barış olması için mücadele etmenin suç sayılmasının nedenleri de bu tutumun altında gizlenmiştir. Şunu biliyoruz ki devletler parayı en çok ekonomilerini savaşlara endeksledikleri zaman kazanırlar. Tabiki savaşın kendi toprakları dışında olması koşulunda bu söylediklerimiz geçerliliğine kavuşacaktır. ABD dünyanın her yerine silah satan, uyuşturucu yollarının önemli bir bölümünü elinde tutan, başka ülkelerde iç savaşlara neden olup her iki tarafa da silah satabilen bir ülke, kendi topraklarında çok az savaş görmesi nedeniyle yaptığı herşeyin trajik -ama bir o kadar da kaçınılmaz olan- bedeliyle karşılaşınca afallamaya başlamaktadır. Özgürlüklerin ülkesi Amerika artık uçaktan sırf rengi ve etnik kimliği için sorgusuz sualsiz insanları indirmeye ve hatta gözaltına alıp tutuklayabilmektedir. O bir 'süper güç'tür ve kimsecikler ona bir şey diyemezler.

Bütün bu olanlara, baskılara, zorbalıklara, 'medeniyetler çatışması' iddialarına karşılık bakın Ugandalı ekonomist İkbal Asaria neler söylemektedir. "Dünyanın her yerinde insanlar daha iyi yaşamak istiyor. Ama onlara modernleşme bedeli olarak despotça sistemler sunarsanız er ya da geç ayaklanırlar. Müslümanlar, onlara da söz hakkı verildiği takdirde modern hukuk düzeni içinde yaşayabilirler."16

Metnin tümünde bu olayların 'medeniyetler çatışması'yla yakın uzak bir bağlantısının olmadığı anlatılmaya çalışılmıştır. Öyle olsa Türkiye, ABD'nin Afganistan'a müdahalesine destek olup -fiilen katılmasa da- asker göndermezdi. Türkiye'nin asker yollamasında IMF'den alınan ek kredi sözünün etkisi ne kadardır dersiniz? Hele hele Taliban'ın neredeyse tek savunucusu Pakistan'ın, ABD'nin istediklerini yapmaması gerekiyordu. Acaba Pakistan kendini Batılı hissettiği için mi ABD'ye destek verdi, yoksa ABD'nin Pakistan'a uyguladığı ambargoyu kaldırma vaadi verdiği için mi? Örnekler kuşkusuz çoğaltılabilir. Demek ki Huntington her ne kadar geçerliliğini yadsısa da işler ekonomik temellere dayanmaktaymış. Sadece devlet çıkarları değil, içlerinden atamadıkları devasa ABD kudretinden ve gazabından duydukları korkunun etkili olduğu da su götürmez bir gerçekmiş. Olayları 'medeniyetler çatışması' olgusuyla değerlendirmek ABD'nin ekmeğine yağ sürmek demektir. Zaten ABD'nin istediği de budur. Bu yanlıştan kendimizi sakınmalıyız.

Sonsöz

"şehrin insanı, şehrin insanı, şehrin

kaypak ilgilerin insanı, zarif ihanetlerin"*

Metnin geneli boyunca ABD nezdinde tüm egemen güçler ve Batı kapitalizmi eleştirilmeye; ayrıca konunun 'medeniyetler çatışması' iddiasıyla ilgisizliği de örneklerle çürütülmeye çalışılmıştır. İzledikleri politikaların ne kadar acımasız ve sorun doğurucu olduğu vurgulanmıştır. Bütün bu yazılanlardan sonra sanılmasın ki 11 Eylül 2001 günü yapılan saldırı nezdinde tüm terör faaliyetleri haklı çıkarılmaya çalışıldı. Amacım sadece olayları farklı çerçeveden değerlendirebilmek ve asıl fark olarak 'anlamaya' çalışmaktır. Tıpkı Le Monde Diplomatique editörünün de söylediği gibi: "Amerika'ya olanlar çok kötü ama bunu onlar hazırladı."17 diyebilmektir.

Yapabileceğimiz şeyler Başkan Bush'un yaptığı gibi televizyona çıkıp ağlamak ve hemen ardından intikam yeminleri etmekle sınırlı değil kuşkusuz. Olanları anlamaya çalışmak, kendimizden başkasına da söz hakkı vermek gibi erdemlerimizi de unutmamalıyız. Savaş tamtamları çalmak kendimizi ve tüm dünyayı daha da büyük bir tehlikeye sürüklemektir. ABD ve Batı'nın yöntemlerinin yanlış olduğunu artık biliyoruz. İnsana özgü faaliyetlerin her alanında sömürüyü ve tek taraflılığı etkin kılmak ABD'ye ne kadar kazanç sağladı; tartışılır. Batı için sırada Irak olsa da yaşadığımız dünyada sürekli karşılaşacağımız kuşkusuz bir gerçek var: ABD'ye dur diyenler olmaya devam edecektir ve hep söylenegeldiği üzere: "Hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır".

Ek:1

Usame Bin Ladin'in Fetvası

"Yedi yıldır ABD, İslam'ın en mukaddes topraklarının bulunduğu Arap Yarımadası'nı işgal ediyor, zenginliklerini sömürüyor, yöneticileri elinde oynatıyor, halkını tehdit ediyor, komşuları terörize ediyor ve buradaki üslerini komşu Müslüman ülkelere saldırı amacıyla kullanıyor.

Amerikalılar yalnızca ekonomik ve dini nedenlerle Müslümanlara savaş açmış değiller, aynı zamanda küçük Yahudi devletine hizmet ediyor ve Kudüs'ün işgali ile orada Müslümanların katlini de gizlemeye çalışıyorlar.

Amerikalıların işlediği tüm bu suç ve günahlar Allah'a, onun Peygamberine ve Müslümanlara karşı açık bir savaş ilanıdır. Ve İslam tarihi boyunca ulema, düşmanın Müslüman ülkeleri yok etmeye çalışması durumunda cihadın kişisel bir farz olduğunda birleşmişlerdir.

Bundan hareketle ve Allah'ın emrine uygun olarak tüm Müslümanlar için geçerli olmak üzere şu fetvayı çıkartmış bulunuyoruz: El Aksa Camii ve Mekke'yi işgalden kurtarmak ve ordularını İslam topraklarından söküp atmak için , -ister sivil, ister asker olsunlar- Amerikalıları ve onların müttefiklerini, hangi ülkede mümkünse orada öldürmek, her Müslüman için farzdır.

Biz Allah'ın rızasıyla, Allah'a inanan ve onun tarafından ödüllendirilmek isteyen her Müslümanı, ele geçirdikleri her yerde ve her zaman Amerikalılar'ı öldürmeye ve paralarına el koymaya çağırıyoruz. Aynı zamanda Müslüman alimleri, liderleri, gençleri ve askerleri, ABD şeytanının ordularına ve şeytanın işbirlikçilerine saldırılar düzenlemeye; bunların arkalarındaki güçleri ortaya çıkarmaya ve onlara unutamayacakları bir ders vermeye çağırıyoruz."

* Özel, İsmet, Üç Frenk Havası, Erbain Kırk Yılın Şiirleri, Şule, İstanbul, 1999

Ek:2

Terörizmden ölenler

ABD Hedefleri

Nisan 1983 – ABD Konsolosluğu, Beyrut, intihar saldırısı (63 ölü)

Ekim 1983 – ABD Deniz Üssü, Beyrut (299)

Aralık 1988 – Lockerbie üzerinde PanAm uçağı (270)

Şubat 1993 – Dünya Ticaret Merkezi, New York (6)

Nisan 1995 – Federasyon Binası, Oklahoma City (19)

Haziran 1996 – ABD Askeri üssü, Suudi Arabistan (19)

Ağustos 1998 – ABD Konsoloslukları, Kenya ve Tanzanya (224)

Ekim 2000 – ABD üssü, Aden, Yemen (17)

Eylül 2001 – Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon Binası, New York ve Washington (7000 – rakam kesin değil)

Sürekli terör

11 Eylül 2001'de açlıktan ölen insanlar: 24.000*

11 Eylül 2001'de ishalden ölen çocuklar: 6.020

11 Eylül 2001'de kabakulaktan ölen çocuklar: 2.700

Yoksul ülkelerde yetersiz beslenen çocuklar: 149 milyon

Temiz içme suyu olmayan insanlar: 1 milyar 100 milyon

Yeterli hijyene ulaşma imkanı olmayan insanlar: 2 milyar 400 milyon

Günde 1 dolardan az parayla geçinen insanlar: 1 milyar 200 milyon

15 yaşın altında HIV virüsüyle yaşayan Afrikalı çocuklar: 1 milyar 100 milyon

Okuma–yazma bilmeyen yetişkinler: 875 milyon

Her yıl hamilelik ve doğum sırasında ölen kadınlar: 515.000

1972–1996 arasında açlık ve kuraklık yüzünden ölen insanların ortalaması: 73.606

1990–2000 arasında çeşitli çatışmalarda ölen çocukların ortalaması: 200.000

*Yıllık ölümlerin eşit olarak dağıldığı varsayılmıştır.

Notlar

1. Mark Twain'in "Kral Arthur'un Sarayında Connecticut'lı Bir Yankee" adlı kitabından aktaran Radikal İKİ, 04 Kasım 2001

2. Ahmed, İkbal, "Terörizm: Onlarınki ve Bizimki", Birikim, Sayı:150, syf:51

3. Agy, syf:51

4. Agy, syf:53

5. Krauthammer, Charles, "Amerika Gayet Başarılı", Radikal İKİ, 30 Aralık 2001

6. Agy.

7. Ahmed, İkbal, agy, syf:50

8. Agy, syf:51 – 52

9. Agy, syf:51

10. Said, Edward, Şarkiyatçılık (Batının Şark Anlayışları), çev:Berna Ülner, Metis, İstanbul, 1999 (Giriş Bölümündeki Şarkiyatçılık tanımlamaları özetlenerek aktarılmıştır.)

11. Yeğenoğlu, Meyda, "Peçeli Fantaziler: Oryantalist söylemde kültürel ve cinsel fark", Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark, Derl:F. Keyman, M. Mutman, M, Yeğenoğlu, İletişim, İstanbul, 1996, syf:157

12. Girdner, Eddie, "Terörün kökeni Batı politikalarında", Radikal, 04 Kasım 2001

13. Aktaran Giddens, Anthony, Sosyoloji (eleştirel bir yaklaşım), Birey, İstanbul, 1998, 3. Baskı, syf:31

14. Giddens, Anthony, agy, syf:31

15. Girdner, Eddie, agy

16. Lloyd, John, "İmparatorluklar böyle vurur", Radikal, 21 Aralık 2001

17. Naim, Moises, "ABD, düsün ve kendine gel!", Radikal, 11 Aralık 2001

Ekler

Ek-1 Usame Bin Ladin'in kendi sözlerinden oluşan fetvası, Çakır, Ruşen, Birikim 150, Ekim 2001, İstanbul, syf.45

Ek-2 Karşılaştırmalı verilerden oluşan ve çeşitli nedenlerden ölen insanlar, Radikal İKİ, 04 Kasım 2001

KAYNAKÇA

Kitaplar

Braudel, Fernand, Maddi Medeniyet ve Kapitalizm, çev:Mustafa Özel, Ağaç, İstanbul,1991

Said, Edward, Şarkiyatçılık (Batının Şark Anlayışları), çev:Berna Ülner, Metis, İstanbul,1999

Febvre, Lucien, Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler, çev:Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, İstanbul, 1995

Giddens, Anthony, Sosyoloji (eleştirel bir yaklaşım), Birey, İstanbul, 1998

Huntington, Samuel, Medeniyetler Çatışması, der: Murat Yılmaz, Vadi, İstanbul, 2001

Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark, der:F. Keyman, M. Mutman, M, Yeğenoğlu, İletişim, İstanbul, 1996

Gazete ve Dergiler

Radikal, Milliyet, Evrensel, Yedinci Gündem

Radikal İKİ, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273

Birikim, 150, 151, Post – Express, 2001/07

National Geographic Türkiye, Aralık 2001

Filmler

Rambo 3, Yön: Peter Macdonald, 1988

Independence Day, Kurtuluş Günü, Roland Emmerich, 1996

Deer Hunter, Avcı, 1978

YERELDEN KÜRESEL TERÖRE GEÇİŞ VE YENİ DENGE TEORİLERİ

Aslı VATANSEVER MSÜ Sosyoloji 3

11 EYLÜL OLAYI & İLK ETKİLER

11 Eylül 2001 günü, Türkiye saatiyle 15.45'te, New York'taki World Trade Center'ın ikiz kulelerine, az sonra da Washington Mall ve Pentagon'a yapılan terörist uçak saldırılarının ardından dünya yeni bir durum değerlendirmesine girdi.

Ekran başında, uçakların gökdelenlere girişini film izlercesine seyreden "sıradan" insanlar için tarihi bir an yaşıyor olmak hem korkutucu, hem de dehşetli şekilde heyecan verici bir durundu.Uçakların gökdelenlere girdiği anı günler boyunca, farklı farklı açılardan izledikten sonra anlayabildik ancak, orada kendilerini pencereden atacak kadar çaresiz ya da mendil sallayarak kurtarılmayı bekleyecek kadar Hollywood filmlerindeki mucize sahnelerine inanmış insanların olduğunu...

Ama elbette ki dünya sistemi, acıyı ve zamanı kendi kısıtlı yaşam süresi çerçevesinde algılayan "sıradan" insanın duygusallığıyla işleyemezdi ; derhal kapitalizmin kalbine yapılmış olan bu saldırıyla ilgili değerlendirmeler yapılmalı, gereken önlemler alınmalı, tezler öne sürülmeli ve suçlular cezalandırılmalıydı.

TV kanalları "Bu gece savaş var!" nidalarıyla Amerika'nın misillemeye hazırlandığı haberini verirken, aynı sularda NATO Genel Sekreteri Amerika'ya ortak cephe çağrısında bulunuyor; New York'taki BM binası boşaltılıyor; Türkiye saatiyle 21.05'te Amerikan donanmasına bağlı balistik füze taşıyan bazı gemilerin üslerini terk ettiği haberiyle de olayda rolü saptanan herhangi bir ülkenin haritadan silineceğinin sinyalleri veriliyordu.

Bu arada Tony Blair'ın açıklaması dikkat çekiciydi: "Bu, Amerika'nın değil, hür ve demokrat dünyanın terörle savaşıdır." diyordu Blair.

Neden ilginçti bu açıklama?Çünkü bana kalırsa; birincisi Batı'nın her zamanki gibi özgürlük ve demokrasi havariliğine soyunmasını yansıttığı için oldukça değer yüklüydü; ikincisi ise hemen tezini öne sürmüş ve kendine terör adı altında kavramsal bir düşman yaratıvermişti.Bir de tabii zorlayıcı bir yönü vardı diğer ülkeler üzerinde. "Özgürlük ve demokrasi yanlıları parmak kaldırsın" der gibiydi.Yani olayların daha başında iki kutuplu bir dünya düzenine dönüşün sinyalleri veriliyordu sanki.Neyse ki çok geçmeden "modern, hür ve demokrat" dünya düşmanını buldu da, Blair'ın sözleri havada kalmadı.

Düşmanın Müslüman aleminden olması çok da şaşırtıcı gelmedi sanki dünya kamuoyuna; zaten tarih boyunca Doğu olmamış mıydı? "Dünyanın modernist değerlere direnen karanlık yüzü"?Şaşırtıcı olan, bu saldırıyı gerçekleştirenlerin küreselleşmenin ürünlerinden yararlanmış olmalarıydı.Tehdit, sistemin kendi içinden geliyor izlenimi vermekteydi.Josef Joffe'nin anlattıkları düşündürücüydü: "Bu saldırıları gerçekleştirenler yolcu uçakları kullandılar; Hamburg'da öğrenim gördüler; Florida'da uçuş dersleri aldılar; cep telefonu kullandılar; yüksek hızda şebekelere, e-mail'e ve küreselleşmiş bankacılık sistemine girebildiler.Eğer eylemin yürürlüğe konması için hazırlık yapılan yer Almanya ise, terörün bankacılık sistemi İngiltere idi.Açıkçası terörün doğası derin biçimde değişmişti."

YENİ DÜZENE İLİŞKİN TEORİLER

Dünyanın radikal bir değişim yaşadığı bu aşamada baş gösteren kaos korkusunu yenmenin yolu, "dünyayı kaostan kurtaracak yeni bir kozmosa yönelik bir 'x' teorisi" inşa etmekti.

Dünya bu teori arayışlarına aşinaydı.II. Dünya Savaşı sonrasında Demir Perde'nin teşekkülü ile ortaya çıkan ve Sosyalist Doğu Bloku ile Kapitalist Batı Bloku arasında cereyan eden Soğuk Savaş; Sosyalist Doğu Bloku'nun, hemen ardından da SSCB'nin dağılmasıyla sona ermiş ve dünyayı ideolojiler mücadelesinin liberalizmin zaferiyle sonuçlandığına inandırarak yeni teorilerin inşasını zorunlu kılmıştı.

Tarihin Sonu, Medeniyetler Çatışması, Yaklaşan Anarşi, Post-modern Savaş, Düşük Yoğunluklu Çatışma, Sınırsız Dünya, Kontrolden Çıkmış Dünya, Moleküler İç savaş ve Küreselleşme öne çıkan alternatif tezlerdi.Bunlar arsında

Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" tezi, 1950ler'den bu yana ortaya atılan eskatolojik önermelere bir yenisini eklemesi bakımından ilgi çekiciydi.Fernand Braudel'in kapitalizmin her halükarda tarihsel evrim içinde son söz olarak görünmediği yolundaki yaklaşımına zıt bir fikri temsil ediyordu.Yasin Aktay'a göre "Bunca şeyin sonunu ilan etme konusundaki acelecilik, insanın modern dönemde semavi dinleri hayatından kovduktan sonra değişik alanlarda oluşan boşlukları doldurma çabası olarak görülmeliydi."

Modern liberalizmin bütün ideolojiler arasında galip olduğu iddiasına dayanarak tarihi bitiren Fukuyama, Batı-dışı dünyanın ve liberalizm-dışı ideolojilerin tek seçeneğinin Batı'yı taklit etmek olduğunu söyleyerek Batı dünyasını teskin etmeye çalışırken, devreye Huntington'ın 'Medeniyetler Çatışması' tezi girdi.Bu teori, yeni dünya düzeninde mücadele kaynağının ideolojik ve ekonomik değil, kültürel bazda gerçekleşeceğini öne sürerek; Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle hem düşmanını hem de dinamizmini kaybeden Batı kapitalizmine yeni bir hedef sunuyordu.Zaten kültürel farklılıklar ekonomik ve siyasi farklılıklara göre daha zor uzlaşılabilen çatışma alanları doğurmaktaydı ve Huntington da bu yargıya dayanarak kültürler arası bir sentez ve toleransı tümden yadsıyordu.Böylece Ahmet Davudoğlu'nun deyimiyle "gelecekteki bunalımın suçluları şimdiden ilan edilmiş oluyordu."

20.yy.'ın ortalarına dek aleni bir şekilde ırkçı ve anti-semit bir tarih anlayışını benimseyen Batı tarihi; "Dinamik ve modern Batı'nın, geri kalmış ve pasif Doğu'ya hakim olma süreci şeklinde tasarlamış; Samî ve Doğulular'ı tarih yapmanın çerçevesinden dışlamıştır.II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu yaklaşım, Samîler'in de uygarlığa katkıda bulunduğu yönünde değişikliğe uğrâmışsa da, oryantalizm Soğuk Savaş ve Körfez Savaşı sonrası, Huntington'ınki gibi siyaset kuramları kisvesine bürünerek yeniden dirilmiştir.Pierre Beaudet bunun, etnisizm ve ırkçılığın fark ettirilmeden, yeni bir formülasyonla insanlığın gündemine sokulması olduğunun altını çizmekte ve düşman saflara ayrılmış bir dünya ideolojisini amaçladığını söylerken yanılmamaktadır.

Zira Huntington'ın çatışma öngördüğü medeniyetlerin fay hatları oldukça tartışmalıdır.Örneğin; Kuzey Kore ve Çin'den Libya, İran ve Suriye'ye yönelen silah trafiğinin bir 'Konfüçyen-İslamî bağlantıya işaret ettiğini öne süren Huntington, İslam ülkelerine yapılan silah satışında en büyük payın Amerika'nın elinde olduğunu göz ardı ediyor.Kaldı ki Fouad Ajami'nin de belirttiği gibi; bu yalnızca ekonomik çıkara dayalı, basit bir ticari eylemdir ve Braudel'in gösterdiği gibi tarihin her döneminde var olagelmiştir, çünkü bugün artık –iyi,kötü- dünyanın her yerine bir şekilde el uzatmış olan kapitalizmin anahtar sözcüğü 'kapital'dir.Huntington'ın bu gerçeklerden ve ABD'nin silah satımlarından haberi olmaması söz konusu olamayacağına göre, Ahmet Davudoğlu'nun iddiası doğrudur: Huntington, İslam-Çin ittifakı teziyle, Amerika'nın silah üretim ve ticaretini hızlanmasını hukukileştirme amacı gütmektedir.

Fouad Ajami'nin öne sürdüğü gibi, Batılı olmayan toplumlarda burjuvazinin değerlerini oturtmakta kararlı bir orta sınıf olduğu ve modernleşme deneyimlerini çok acılı süreçlerden geçerek yaşamış olan bu toplumların –Huntington'ın savının aksine- geleneksele dönmeyecekleri de aşikar olduğuna göre; "Medeniyetler Çatışması"nı geçerli kılan ne kalıyor geriye?Toynbee'nin savunduğu 'devletlerin geçici,medeniyetlerin ise kalıcı olduğu fikri' mi?Buna en güzel cevap devletlerin pragmatizmi olurdu sanırım, çünkü devletler çıkarlarına uygun düştüğü sürece medeniyeti ve kan bağını ön plana çıkarırlar.Yani Toynbee'nin "medeniyetlerin bağrında yetişip ölen siyasi fenomenler" diye tanımladığı devletler aslında medeniyetleri kontrol etmektedir.

Ahmet İnsel'e göre "Sovyetler birliği ve onu model alan ülkelerin çökmesinden sonra totalitarizm umacısından mahrum kalan Batı, bu boşluğu yükselen İslamî hareketler tehlikesiyle doldurdu." Huntington'ın tezi tam da bu şekilde, kapitalist düzenin kendini tanımlamak için ihtiyaç duyduğu "öteki"ni, "İslam'ın kanlı hudutları"na dikkat çeken kültüralist bir yaklaşımla görünür kılıyor ve kültürün temel belirleyicisinin din olduğunu savunan yeni muhafazakar görüşü temsil ediyordu.

Bu tez, son 20 yılın kimlik temelinde gruplara sığınmayla belirlenen karakteristiğine de uyuyordu bir bakıma, çünkü Huntington medeniyeti "kişinin, kendisini tanımladığı en geniş kimlik seviyesi" şeklinde ifade etmekteydi.Ancak demokraside arzulanan çoğulculuk, medeniyetler söz konusu olduğunda istenmiyordu.Tam da bu nedenle Edward Said'e göre mücadelenin medeniyet ve kültür seviyesinde ele alınmasının amacı, emperyalizmin olumlu kabul ettirilmesiydi.Buna göre Batı'yı pozitif, diğerlerini ise negatif kutba yerleştiren Huntington –Mustafa Özcan'ın deyimiyle- Batı'nın hükümranlığını savunmaktaydı.

Fukuyama'nın teziyle evrensel değerleri ve demokratik sistemiyle insanoğlunun nihaî hedefini gerçekleştirdiği öne sürülen Batı medeniyeti kutsanıyor; Huntington'ın teziyle de Doğu medeniyeti detaydaki bunalımların çıkmasına sebep olan yerel kültür ve medeniyet çatışmalarının kaynağı olarak gösteriliyordu.Bir kez daha evrensel uygarlık, Batı kültürünün değerlerinin dünyaya hakim olması şeklinde algılanıyordu.

Bu noktada Huntington'ın Batı'nın iç dengesizliklerini bilerek sakladığını öne süren Ahmet Davudoğlu, son derece basit bir determinizmden yola çıkarak, doğru bir önermede bulunuyor: "Madem ki uluslar arası değer ve sistemlerin kaynağı Batı; bu durumda bunlarda bir bunalım varsa nedeni Batı olmalı."

Bu dürüst yaklaşımın eksikliğini 11 Eylül sonrasında, Huntington'ın tezi sandıktan çıkarılıp tekrar gündeme sokulduğunda da gördük.Batı, cinsel tercihinden dini inancına kadar her şeyini kendisinin zıttı olarak çizdiği 'terör'le savaşmaya hazırdı; ancak burada göz ardı edilen bir nokta vardı ki, o da "kültür" kavramıyla üzeri örtülmeye çalışılan şeyin ne olduğuydu.Medeniyeti olmayan terörün kültürü olabilir miydi?Yoksa söz konusu olan iki medeniyetin karşılaşması değil de, sınıf çatışmasının özü müydü?

Doğu Perinçek geçmişte "ideoloji" ile, bugünse "kül-

tür"le üzeri örtülmeye çalışılan şeyin sınıf mücadelesi olduğunu ve Kuzey-Güney çelişmesi adı verilen, birkaç büyük kapitalist devletle onların sömürü ve tahakkümü altında ezilen halklar arasındaki sınıfsal kamplaşmanın gelecekteki mücadele zemini olacağını ileri sürüyor.

Elbette bilinmelidir ki, "neden ilkelerdir" dendiğinde aslında neden daima ekonomiktir ve fakir halk yığınlarını emperyalizmin pompaladığı dinsel-kültürel kavramlar altında toplamak da kolaydır; ayrıca tüm İslam dünyası Huntington'ın öne sürdüğü değerler şemsiyesi altında birleşmediği için bugünkü mevcut durumu açıklamakta "Medeniyetler Çatışması" tezi pek de rasyonel ve yeterli görünmemektedir.

11 Eylül olayı ve hemen akabinde ki Afganistan operasyonunun kökeninde sınıf çatışmasının izleri yok değil; ancak yine de durumun -Doğu Perinçek'in yaptığı gibi- "kapitalizmin tek yanıtı sosyalizmdir" diyerek içinden çıkılabilecek kadar da kolay açıklanabilir bir görünümde olmadığı kanaatindeyim.

Dünya nüfusunun %7'si dünya nimetlerinin %50'sinden yararlanırken, dünya nüfusunun %93'ünün geri kalan %50'yi paylaştığını düşünecek olursak, Çetin Altan'ın "evrensel yoksulluk" diye adlandırdığı kavramı bir yere oturtabiliriz belki.Peki İngiliz tarihçi Paul Johnson'ın İslam dünyasının, Batı'nın belli başlı mükemmeliyetlerini benimsemekte en az istekli toplum olduğu için; hammadde zenginliğine rağmen yoksul, özgür olmayan ve mutsuz bir durumda bulunduğunu savunan görüşlerini nereye koyacağız?Bu, düpedüz post-modernistlerin "kültür emperyalizmi" dedikleri, yayılmacı anlayışın uygarlık projeleri düzeyindeki hâli değil mi?

Bu noktada ister istemez akla Binnaz Toprak'ın gelecekteki ayrımı "insan hakları, kaynakların eşit dağılımı, barış ve çevre koruması gibi evrensel değerlere sahip çıkanlar"la, "kimliklerini din, dil, etnik grup vb. yerel değerlerle temellendirenler" arasında öngören teorisi geliyor.Burada Josef Joffe'nin bahsettiği gibi bir "iyi/kötü küreselleşme" çatışmasının havası seziliyor.Ancak ilk bakışta daha ılımlı bir önerme gibi görünmekle birlikte, Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması"ndan daha az tehlikeli bir içerik sunmuyor bana kalırsa, çünkü genel olarak Ortadoğu'nun ve İslam dünyasının bu küreselleşme tablosunda nereye yerleşeceği biraz çetrefilli bir konu.Kaldı ki, evrensel değerler diye adlandırdığımız ilkelerin de yeni dünya düzenindeki konumlanışları bugün itibarıyla tartışma konuları arasında yerini almıştır.Evrensel değerleri savunmak ve yaşatmak uğruna tüm "hür ve demokrat" dünya seferber olacağını açıklarken; güvenlik önlemleri alınması adına kişisel hak ve özgürlüklerin 'birazcık' kısıtlanabileceği söyleniyorsa bugün; Dünya Ticaret Merkezi'ne giren uçakların Hürriyet Heykeli'ne de kenarından dokunduğu aşikârdır.

OLASI KAZANÇLAR ve KAYIPLAR

Kendi değerler sisteminde yaşadığı krizi göz ardı etmek istercesine, medyayı muhaliflerine karşı bir silah olarak kullanan Batı, 11 Eylül sonrası New York'da ağlayan insanlarla, Filistin'de Amerika karşıtı slogan atarak "kutlama" yapanları aynı anda göstermekteydi.Oysa bugün sefaletine sefalet eklenmiş olan Afganistan'da ağlayanları göstermek yerine, "fedakâr" Amerika'nın "dostane" operasyonu sayesinde Taliban'ın terk edip Kuzey İttifakı'nın teslim aldığı Kâbil'deki "sevinçli telâş"ı izletiyorlar dünya kamuoyuna.Bu konuda Ekber S. Ahmed'in medyanın en güçlü silah olduğuna ve dinsel bir kültürün geleneksel olduğu oranda baskıyla karşılaşacağına dair fikirleri belirli bir tutarlılık içermekle birlikte, konunun salt din bağlamında ele alınamayacağını ve sistemin iktidar-muhalefet mekanizmasındaki hassas dengeler analiz edilmeden, medyanın savaş mantığının kavranamayacağını unutmamak gerek.

Yalnız şu var ki; 11 Eylül sonrasında iktidar-muhalefet ve dolayısıyla çoğunluk-azınlık dengesindeki muhalefet/azınlık aleyhine değişen şartların, bu derece aleni bir şekilde hasmane tutumlarla toplumlarda baş göstermesi, sonuçları henüz tam kestirilemeyen, ancak beklenmedik olaylara gebe olduğu kesin bir dünya düzenine işaret ediyor.Yaşanılan "küresel travma", sanki hoşgörüyü –hiç değilse bir süreliğine- rafa kaldırmanın meşrulaştırılmasına zemin hazırlıyor ve bu yönüyle çok tehlikeli.

Öte yandan çoktandır bir çöküş sürecine girdiği kabul edilen Batı medeniyeti, içinde bulunduğu sinizmi sorguluyor; süper bir devlet sayılan ABD'nin niçin en görkemli kentinde insanları huzur içinde yaşatacak güvenceyi sağlayamadığı tartışılıyor ve modern liberalizmin tarihin sonu olmaktan –en azından şimdilik- epey uzak olduğu ortaya çıkarken, herkes iyi-kötü bir şeylerin değişmesinin zorunlu olduğunu ve kozmosun sürekli bir değişim mekanizmasıyla işlediğini kavramaya başlıyor.

Elbette ki kaçınılmaz bir savaş gerçeği söz konusu:Afganistan'daki bombardımanda insanlar ölüyor.Bu, savaşın en göze batan, acı veren ve kısa vadeli sonucu.Ancak sosyologların kendilerini duygusal dalgalanmalara bırakıp, kısa vadeli düşünmek gibi bir lüksleri olamaz; biz, New York'daki ve Afganistan'daki insanlar için de, Batı'nın sarsıntı geçiren evrensel değerleri için de ağıt yakmak yerine; mümkün olan en rasyonel çözümler üzerine düşünmeye başlamalıyız.

Her şeyden önce savaşın bir de ekonomik yönü var ki, bugün savaşların yıkım olarak algılanmaktan çıkıp, "kârlı bir iş" hâline geldiğini yüzümüze vuruyor.Çetin Altan, teröristleri yakalamak yerine, teröristleri barındırdığı iddia edilen yoksul ülkeleri bombalamanın silah endüstrisine büyük artılar getirdiğini ortaya koyarken; bir yandan da " 'Onlar-biz' ayrımı, 'gereksiz yere ölmemesini öğrenmiş olanlarla, henüz öğrenememiş olanlar' ayrımından başka bir şey değildir." sözleriyle de yoksullukla silah harcamaları arasındaki diyalektiğe işaret etmektedir.

Ancak yine de 11 Eylül olayı; modernizmin krizini su yüzüne çıkartması, kapitalizmi kendi silahlarıyla vurarak dinamizmini kaybetmekte olan sistemi harekete geçirmesi ve düşünen insanları alternatif gelecek modelleri tasarlamaya yönelterek sosyolojik hayal gücünü uyandırması bakımından işlevsel bir amaca hizmet etmiştir kanaatimce.

Savaşlar toplumların yaşamındaki büyük çöküntü ve ge-

rilemelerdir; ancak Braudel'in de savunduğu gibi "Her gerileme belirli sayıda sorunu çözer, baskıları giderir ve hayatta kalanlara yarar."

Öte yandan nereden geleceği belli olmayan terörün tedirgin ediciliği Batılı insanın mekanikleşmiş yaşamındaki güvenlik zincirini kırmış ve bir mektup zarfı yakınlığındaki tehlike, "yalıtılmış" yaşamının zannettiği kadar da güvenli olmadığı gerçeğiyle yüz yüze bırakmıştır onu.Sonrasında birbirlerine sarılıp ağlarken izlediğimiz New Yorklular ve bir şeylerin değişmekte olduğunu idrak ederek yeni düzen tasarıları üzerine yoğunlaşan dünya; şiddet, tehdit ve suçun yaratıcı dinamizmi ve yaşama isteğini arttırdığını ve dolayısıyla da uygarlığın en temel dinamiği olduklarını göstermiyor mu gerçekten de?

Bu açıdan bakıldığında savaşlar kapitalizmin gıdasıdır ve çatallaşma post-modern paradigmanın en temel prensiplerinden biri olduğuna göre, bir takım kavramların ve sistemlerin çöküşü de daha iyi bir tarihsel sistem yaratma imkânı sunması bakımından olumlu gelişmelere gebedir.

Tüm bunların ışığında, 11 Eylül'ü takip eden dönem nasıl bir sayfa açmaya hazırlanmaktadır önümüze?Bugünden kestirmek zor.Şu an için Ertuğrul Kürkçü'nün saptaması gerçekçi görünüyor: "11 Eylül'le başlayan ve sonuçları yüzyılı belirleyecek olan şey, Batı kapitalizminin sonuncu büyük bunalımına çare olarak yöneldiği 'küresel iç savaş' tır."

Yalnız "sonuncu büyük bunalım" sözü biraz kafa karıştırıyor: Bir daha büyük bunalım yaşanmayacağına dair temelsiz bir iyimserlik mi söz konusu; yoksa Batı kapitalizminin sona yaklaştığına dair üstü kapalı bir gönderme mi? Öyle bile olsa henüz karar vermek için erken olduğu kesin.

Anthony Sullivan'ın makalesinde değindiği Çin atasözündeki gibi; Doğu ve Batı, Müslüman yahut Hıristiyan, hepimiz olağanüstü "ilginç zamanlarda" yaşıyoruz şimdi.Bir 100-150 yıl sonranın sosyal bilimcileri için bu "ilginç zamanlar"ın analizini yapmak, bugüne oranla daha kolay olacak tabii.Bugünse kriz zamanlarının yaratıcılığı körükleyen atmosferini solumanın zamanı –kötümserliği mümkün olduğunca absorbe ederek ve güncelin ayrıntılarına takılıp kalmaktan kaçınarak...

KAYNAKÇA:

HUNTINGTON, Samuel P. vd., Medeniyetler Çatışması, der. Murat Yılmaz, Vadi Yay.,Ankara, 5. Baskı, 1995

BRAUDEL, Fernand, Maddi Medeniyet ve Kapitalizm, Ağaç Yay., İstanbul, 1991

JOFFE, Josef, "Avrupa ve Teröre Karşı Mücadele" başlıklı konuşmasından der. Cengiz Çandar, Yeni Şafak Gazetesi, 2001

JOHNSON, Paul, "Why the West is Best?" başlıklı yazısından der. Cengiz Çandar, Yeni Şafak Gazetesi, 2001

ALTAN, Çetin, "New York Neden Sık Sık Cehenneme Dönüyor?", Sabah Gazetesi, 2001

ALTAN, Çetin, "Bir İslam Rönesansı Hiç Mi Gerçekleşemez?", Sabah Gazetesi, 2001

ALTAN, Çetin, "İztuzu Plajları, Afgan Bataklığı ve Kıbrıs Sambası", Sabah Gazetesi, 2001

KÜRKÇÜ, Ertuğrul, "Anlatılan Senin Hikâyendir...", Radikal Gazetesi, 30 Aralık 2001

TÜRKER, Yıldırım, "Uygarlığın Zaferi", Radikal Gazetesi, 23 Aralık 2001

TÜRKER, Yıldırım, "Sex ve Terör", Radikal Gazetesi, 30 Aralık 2001

GÖKA, Erol, "Uyanık Sazan Olmak", Radikal Gazetesi, 30 Aralık 2001

KÜRESEL SİSTEM, SAVAŞ VE MİNÖR POLİTİKA

Engin SUSTAM MSÜ Sosyoloji YL

Küresel sistem içinde bir ifade biçimi olarak beliren ve yeni kurumsallaşmasını örgütleyen günümüz toplumsal yapısı ve onun popüler imajı, nicel ve nitel deneyimlerin farlılaşmasını duyumsattığı gibi, toplumsalda farklı örgütlenme ve parçalanma durumlarının ortaya çıkışını görünür kılmıştır.Toplumsal yapının bugün itibariyle ortaya koyduğu bu türden dağınık vakaları, hem duygusal hem de rasyonel alanlarda politik oluşumun, toplumbilimin, edebiyatın ve sanatında farklı analiz noktalarına yönelmesini sağlamıştır diyebiliriz. Bu anlamda ortaya koyduğumuz durumun majör*olan 'büyük söylemlerden, pratiklerden, politik olgulardan' farklı ve ayrı bir şey olduğunu görüyoruz. Bilinçli inşanın, devinimin, eleştirel okuma biçimlerinin toplumsala yönelttiği yeni tahayyül, kentin içinde kentli olmayan ağları, risk formlarını, azınlık hallerini açığa çıkarmaktadır. Bunun için bu olaylar (ya da sosyallikler) nedir dediğimizde bahsettiğimiz şey, kapitalizmin içinde onun söylemine, disiplinine ve denetimine maruz kalan, merkezi politik yapıların dışında olanların yani dini ve azınlık kimliklerin, muhaliflerin ve ötekilerin ortaya koyduğu yeni siyasallaşma hareketlerinin, modernizme ve onun ahlakına, diline gönderdiği bir eleştiriden, siyasal tavırdan bahsediyoruz. Ve hatta ilk çıkışları dahilinde, küreselleşme karşıtı hareketlerde de ifadesini bulan bu sosyallikler; bulundukları bir çok alanda deneyimleri çoğaltma etkinlikleri yaratarak iktidardan ve ortodoks alandan uzaklaşmayı, kaçışı imlemektedirler. Çünkü merkezi politikaların bahsettiği şey, homojenleşmek ve toplumun içinde bütünleşmektir. Oysa toplumsalda ortaya çıkan bu yeni durumlar yerellikten, farklılıktan ve heterojen olgulardan bahsediyorlar. Bunun için sermaye ve merkezi sistem karşıtı hareketlerin siyasal içerikleri, beraberinde birçok muhalif ve ayrık duran zeminleri kolektif mekanlarda buluşturma arzusuna dönüşmüştür. Zamanla 'karnavallaşan' bu külliyat tam da Deleuzeyen göçebeliği etkinleştirir mi bilemiyoruz ama bu külliyat Deleuze'ün yersizyurdsuzlaşmış 'köksaplarını'(Rhizome)[1] gündeliğin içinde belirgin bir hale sokmuş gibi durmakta ve bu kaygan zeminde, dışarıda -merkezin altında kalanın, azınlık olanın sürekli taşkınlığını, coşkunluk çizgisini açığa çıkaran moleküler oluşumları ve iletişimleri de görmemizi sağlamaktadır. (Seattle,Cenova,Prag... v.b pratikler böyle bir okumayı mümkün kılacak gibi duruyorlar.) Geniş bir ağın içinden gelen bu yeni toplumsal hareketler bugün itibariyle artık bulundukları çokluk** içinde bir çok kavramlaştırmayı, akademik söylemi, yüksek sanatları ve felsefik kapatmayı da alt üst edip, reddetmektedirler. Dillerin farklılığından, kültürel coğrafya çokluğuna, anlık aforizmalardan, eş zamanlı eylemliklere yönelim sağlayan bu stratejiler iktidarın dilinden çok azınlığın dilinden bahsediyorlar. Böyle bir durumun ortaya çıkışı azınlık kavramının toplumsalda yeniden okunması anlamına da gelir diyebiliriz. Çünkü azınlık kavramının kendisi şimdiye kadar, toplumbilimde olsun ya da diğer alanlar da olsun hep anlaşılmayan 'birikimsizlik'[2] üzerine yatırılmıştı. Haliyle 'ötekilere' yöneltilen bilgi ve simgeler, onları anlamaktan çok egemen kültürün sınırlarına 'asimile' etmekten ileri gidememekteydi. Asimile edilmekle birlikte homojenleşmiş toplumsala dahil edilmek istenen altkültürler, böylelikle bir tartışma zeminine girerek azınlık ve öteki kimliklerinin yeni sömürge söylemi içinde nasıl işlerlik kazandığını bize gösterdiği gibi, farklılıkla - iktidar arasında olan direnişi de belirler gibi durmaktadır .

Krallıklardan modern imparatorluklara ulaşan iktidarlar, ancak böyle figürlerin formasyonu dahilinde ürettikleri hakimiyet sayesinde krizlerini ideolojik bir perdeye sokmuşlardır. Bu türden bir kriz formasyonunu şimdiden, bütün gelişmiş ya da azgelişmiş devletler zemininde daha belirgin olarak görüyoruz. Çünkü yaratılan küresel kriz bugün itibariyle savaşı gerekli kılan zeminler üzerinden çözüm bulmaktadır. Bundan ki, öncesinde hiçbir fiili belirginliği olmayan ama 11 Eylül olayından sonra, adı gizil varoluştan öteye gidemeyen, kime göre adlandırıldığı dahi belli olmayan, 'terörizm', 'düşman', 'savaş', 'sefalet' kavramlarının kendisi, neyin nerede nasıl adlandırıldığına dair karmaşık bir teoremi konumuzun tartışma zeminine sokabilmektedir. Egemen olanın kuşku verici bu tavrı küresel zeminde riskin, tüketimin ve gündelik olanın içinde nasıl işlerlik kazandığını gösterirken; artık kültürel çeşitlilikten, farklılık söyleminden ve hatta minör olanın kendisinden bahsetmek, majoritenin savaş aygıtı sayesinde makinasal bir despotizmle 'terörizm' kodlamasının içine kolaylıkla girebilmeyi mümkün kılmaktadır. Kendinden aykırı olanı terörize etmek iktidarın ve devletlerin şiddete dair meşru savunmasını yasallaştırdığı gibi aynı şekilde 'terörizmin' nerede vücud bulduğunu daha görünür kılmaktadır. Bugün içinde yaşadığımız toplumsal para-

* Majör olandan bahsederken ,19ve20 yy dahilinde gelişen bir yüksek sanatlarla, büyük politik davalarla ilişkili merkezi,ergin,iktidar tavırlı pratiklerden bahsediyoruz diyebiliriz.. Ali Akay, Minör Politika, Bağlam, Kasım 2000, bkz

1 Deleuze,G. ve Parnet C. ,Diyaloglar, Çev. Ali Akay , Bağlam, Haziran 1990 Rhizome; köksap, kökü olmayan olmayan bitkiler için botanikte kullanılır. Kitabın kendisinde metedolojik bir tavır olarak beliren Rhizome kavramından daha geniş bahsedilmektedir bkz. , s. 9

** Deleuze ve Parnet , Diyaloglar, age, bkz , s. 9-10

2 Baker, U. , Aşındırma Denemeleri, Birikim, İstanbul 2000, s. 201-241 bkz.

noya böyle bir simgesel çöküşü hızlandırır niteliktedir. Bu olay ya da olgular dahilinde gelişen tartışma yine ilkel 'doğu' ve uygar 'batı' kavramlarını da hatırlatır niteliktedir. Bunun için 'Pis Arabın' çölden kalkıp beyaz topraklara saldırısı uygarlığa bir saldırı gibi gösteriliyor. Çünkü imparatorluk ya da yeni-sömürge söylemi, uygarlılığın belirtisini kendi üzerine çoktan almıştır. Tanrısal bir imgeyle yoğunlaştırılmış bu uygarlıklar miti veyahut ta dinsel cemaat gösterimi, bütün savaşsal projeleri etkinleştirerek haliyle kontrol altına alınan coğrafyaların, kimliklerin üretimini yeniden oluşturacak şekilde örgütlenmiş, dağınık ve sistematik bir yapıyı bize dayatmaktadır. Bunun için imparatorluğun merkezine yapılan bu saldırı hem uygarlığa yapılmış hem de merkezin örgütlenmesine yapılmış bir saldırı olarak, 'ilkel kıta' Ortadoğu'nun hala uslanmadığının belirtisi gibi söylemleştirilebilinmektedir. Böylelikle kutsal suda yıkanan bir savaş her zaman için haklılığın aidiyeti olarak belirecektir. Ondan ki 11 eylül sonrası gelişen bütün olaylar 'terörizmle savaş' ve 'özgür dünya' gibi kamplaşan olguları bu 'haklılık' isteminde belirginleştirdi. Bundan dolayı 'uygar' batının, doğuyu ya da diğer coğrafyaları; kirli ,hırsız, sefil, şiddet yanlısı, barbar... vb kavramlar dahilinde ilan etmesi ve iyileştirmek istemesi, sadece iyimserlikten kaynaklı egzotizm değil tam da belirttiğimiz üzere post-kolonyal söylemin oluşturduğu yeni savaş biçimleridir diyebiliriz .

Ticaretin ve finans kapitalin yeni yönleri haline gelen ve batının ekonomik bağımlılığından kurtulan Asya ülkelerinin (Çin, Japonya, Hong Kong, Hindistan...) ani yükselişinin önlenmek istenişi, petrol ve enerji rezervinin beşiği olan Ortadoğu'nun sürekli savaş halinde oluşu, yeni-sömürgeciliğin 'iyimser' hakim söyleminin nereye kaydığını bize göstermektedir. Filistin ve Irak'ta yaratılan jandarmalıklar sömürgeciliğin niyetini ve despotizmini bundan dolayı açıklar niteliktedir. Doğuda estirilen 'terörizm avı' yeni-sömürgeciliğin savaş makinasını meşrulaştırdığı gibi bunun demokrasi ve insanlık adına bir savaş olduğunun söylemleştirilmesi neo-faşizmin yeni yüzünü de belirginleştiriyor. Ve artık bu saplantılı sömürgeciliği anlatmak medya, görüntü, iletişim ve siber olan üzerinden üretmek bugün itibariyle daha mümkün durmaktadır. Savaş ekonomisinin ve siber üretim nesnelerinin üzerinden vücud bulmuş imparatorluklar, neo-faşizmler bunun için düşman belirlenimini düne göre daha kolaylaştırmışlardır. Düşman kavramının kendisinden bahsetmek öteki olanın, marjinal kalanın, dışarıda bırakılanın ya da diasporada nefes alanın her an 'suçlu' konumuna girip bu küresel tahakkümden etkilenmesi anlamına da gelebilmektedir. Farklılığa tahammül edemeyen bu küresel jandarmalık söz konusuyken; muhalif, ayrıksı, yerel eylemliliklerden bahsetmek, yukarda da söylediğimiz gibi 'terörizmin' kendisinden bahsetmek olarak ele alınıyor. Çünkü iktidar ve devlet hiçbir zaman 'normalin' dışındakileri kabul etmeyerek kendi tahakkümünü dayatmıştır, ancak kurumsallaşmasını da bu 'normal olmayanlar' üzerinden sistemleştirmiştir. Hapishanelerin, hastahanelerin ve hatta çözümsüzleşen psikiyatrik tedavi merkezlerinin bu kadar çok oluşu, iktidarın yeniden üretim sağlayacak paranoyik isteminden kaynaklandığı gibi, bu türden güdümlemeler aynı zamanda 'kitle psikanalizinin'* yoğunlaştığı alanların artışıyla da ilgili gibi duruyor.

Bio-politik üretimini kurduğu gardiyanlıklar üzerinden sağlayan bu yeni sömürgecilik ve iktidar biçimleri bir tür kodlamayı meşrulaştırırken, kapalı alanların kontrolünden açık alanların denetimine kayan zemin üzerinde de etkinliğini sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. Türkiye de 'F Tipi' cezaevleri projesinde gördüğümüz bu çözümsüzlük teorileri hayata döndürmekten çok, iktidarın yok etme, kişiliksizleştirme istemini belirgin kılmıştır. Kapalı alanlarda denetimini sağlamlaştırıp disipline edilmiş simgesel bir varoluş yaratmak isteyen devlet sefilliğini böylelikle örtmeye çalışmaktadır. Oysa normalleştirme projeleri ve iktidarın bu libidinal kısırlılığı, güçlülük arzusunu ispatlamaktan ileri gidemeyen bir ulus-devletler yaratarak aynı zamanda sefilleşen iktidarların acizliğini de gösterir durumdadır. Tıkanmış bir projenin savaş makinasını bu kadar öne çıkarması gücün ispatından ve söylemin tarihsel yeniden üretimini sağlamaktan başka bir şey gibi görünmüyor. Bir yanda ABD tarafından sistemli yaratılan coğrafik hapishaneler, savaş rejimleri varken ve bunun belirtisi olarak görülebilecek 'büyük kapatılmanın' disipline edilmiş ilişkileri dururken; diğer yanda buna alternatif sunan, muhalif olan, ortak çoğul komünler yaratan, temsilin iktidarını kaydıran farklı yaşam biçimlerini birlikte siyasallaştıran ve kolektif zemin arayışlarına talip olan bir göçebe, azınlık, yabancı olma pratikleri durmaktadır karşımızda. Bu pratikler kendini sadece politikayla ifade etmiyorlar, geçmişte kalanın deneyimleriyle bugün üzerinden okudukları bir sanat, edebiyat, sosyoloji, felsefe, politika biçimleri de yaratıyorlar. Öyle ki bu yeni söylemler bedeni bir politik metafor olarak ele alıp, bedenin yeniden okunuşunu oluşturmaya çalışıyorlar. Böylelikle haz ve arzu istemlerini, kitle, iktidar ideolojilerinden ayırmaya çalışmaktadırlar. Burada artık minör politika örnekleri belirirken bunun majöritenin de (Büyük Söylemler) bir eleştirisi olduğunu görüyoruz. Majör olanın tarihsel bütünlüğüne karşın, anlık, şimdiye ait eylemleri güncelleştiren minör politika bundan dolayı ufak olan bir şeyi dahi büyük sosyal problemmiş gibi politik olanla iç içe sokuyor. Minör politiğin bu toyluk halleri, yeniden bir okumaya ve eleştiriye imkan açtığı gibi ötekilere, azınlıkta kalanlara (etnisitesel, dinsel, dilsel, yöresel...vb gibi) yabanlara, dışarıda kalanlara dair olarak ta siyasal bir tavır ortaya çıkartmakta. Bütün alanlara ve oluşumlara dair iktidar tiplerini reddeden minör politika örnekleri böylelikle merkeziyetçi, kapalı makro-politikalara da bir eleştiri niteliği taşımaktadır.

U. Beck'in kitabında ele aldığı 'risk toplumu'** tartışması tam da bu belirsiz söylemin imajını aktarır niteliktedir; refahın, sosyal etkinliğin ve güvenin varolduğu bir toplum-

* Akay,A. , Konumlar, Bağlam, 'Toplumlarda Geriye Bakışın İleriye Bakışa Dönüşmesi: Maziden İstikbale' Nisan 1991, bkz., s. 81

** Beck, U. , Siyasallığın İcadı, çev.Nihat Ülner, İletişim, İstanbul 1999

dan, modernizmin yaşadığı kriz sayesinde belirsizliğin, güvensizliğin çoğaldığı her an siyasal provokasyonun olabileceği risk toplumuna geçilmişti Beck'e göre. Bundan dolayı risk iliklerimize çoktan dadanmış ve modernizm kentin içinde krizi siyasallaştırmıştı. Neticede rasyonel olanın bu sorunlu hali, bizi modernizmin krizine götüren meselenin sadece ekonomik ve siyasal olmadığını bu sürecin aynı zamanda toplumsalda ve gündelik hayatta da belirgin olduğunu gösteriyor. Sözcük cücesi modernizmin, bu küresel niteliği böyle bir düşünümselliği (riske dair) içinde barındırmaktadır. Bundan dolayı 'İmparatorluk'[3] kendini devasa bir gösteriye ulaştırırken artık biyo-iktidarını ve bütünlüğünü sağlamlaştırıcı ilişkileri kullanarak, "kutsal" ve haklı bir savaşa kendini endekslemektedir. Peki savaşın kendisi mutlaklaşma zemininde 'haklılık' aidiyetinin meşru savunması mıdır? Evet olarak cevaplayacağımız bu soru soğuk savaşın edilgenliğinden kaygı verici 21.yy modernizm pratiğine kayışta uyumlu bir 'misyon' gibi duruyor. Çünkü kapitalizm ve modernizm geçişli hallerini haklılık ve aidiyet meselesi üzerinden uyumlu bir sentez olarak meşrulaştırmıştır. Yani bir ABD krizi ve onun çökmüş finansını göz önüne alırsak, içindeki derin devlet sayesinde böyle bir savaş komplosuyla çöken finansın nasıl da aşılabilir olduğunu görürüz. Savaşın haklılığı tam da burada meşru bir zemin bulup, egemen ideoloji tarafından kutsallaştırılmış ruhani bir havaya büründürülmektedir. Kapitalizmin söylemini örgütler hale getirmesi ve kolonyal ciddiyetini etkin kılması, onu, bugün itibariyle, totaliterizmin tasavvuru durumuna getirmiştir. Bazen 'müthiş' eşitlikçi olan kapitalizm kendine yöneltilen her işarete dair olarak bu demokratik edasından sıyrılabilmektedir. Çünkü kapitalizmin uluslararası yapılanması ve ekonomik bağımlılığı iyi kullanarak ağlaşması, onu yeni-sömürgeciliğin tek iktidarı haline getirmiştir. IMF'e ve Dünya Bankası'na bağlı coğrafyalar yaratan kapitalizm böylelikle sömürgeciliğin sınırlarını eşitsiz bir dağılımla korkunç boyutlara ulaştırmıştır. Amerikan Rüyasının ve kapitalist arzunun bu çılgın istemleri, uygarlığın merkezini 'Batı' olarak belirleyerek, biz'iyiler ,uygarlar' siz'kötüler,dışardakiler' tavrında oluşan bir siyasal dayatma durumuyla, günümüz toplumsalın altında barınan bütün farklılaşma zeminlerini de 'şerrin' içine sokmaktadır. Haliyle diğer olma riskini taşıyan herkes denetim iktidarının üretim nesnesi haline gelmekte veyahut sefilliğin araçsal işlevi durumuna sokulmaktadır. Üçüncü dünyalıların, afganların, müslümanların, açların, işsizlerin, gaylerin, kürtlerin, hastaların, delilerin, akılsızların, asyalıların, arapların, gettoların bütün çabaları bu iktidarın sürekli gözetimi altında kodlanmakta ve kontrol altına alınmaktadır. Bu arzulaştırılmış simgeler ve libidinal güçlülük kuşkusuz iktidar aygıtlarının gerçek siyasal biçimleridir de. Ve savaş böyle bir libidinal aidiyet üzerinden gelişmektedir. Haliyle savaş ve şiddet şehirlerde de kapatılmanın alanlarından (gettolardan) çıkıp merkezin kendisine yönelmiş durumdadır.

Savaşın kendisi zafer sarhoşluğunda ilerlerken 'intikam' nesnesi bugüne ait olmayan geçmiş olguları da barındırıyor gibi. Bunun için Müslüman 'doğu' , Hıristiyan 'batı' ikilemleri modernliğin paradigmasını güçlü nosyonlara yüklemektedir. Öyle ki uygarlık, hallerini 'ötekine' göre değil kendine göre belirler duruma gelmiştir. Yani savaş, emperyal hakkın koordinesi olurken bütün polislik gücünü, denetimini organize edecek 'düşmanlar' belirler duruma getirmiştir. Bu terminolojinin kendisi tamda Foucault'nun belirttiği disiplin toplumundan (panopticon), denetim toplumuna (bio-politika) geçişi görünür kılmaktadır.[4]

Özellikle 20.yy' ın ortalarından itibaren gelişen ve bu olguları belirleyici kılan toplumsal hareketler kentsel formu değiştirdiği gibi "risk" ve "güven" kavramını gündelik hayatın içine sokarak yeni formel biçimler ortaya çıkarmıştır. Sanat ve sanatçı kavramları da bundan etkilenmiştir diyebiliriz. Bütün bu siyasal süreçlerin niteliği bugün gelişen yeni örgütlenme biçimleri ve grupçuklar bize yeni analiz biçimleri sunmaktadır.Bu da görülebileceği gibi dağınık ve parçalanmış bir toplumsal olguları ve onun farklı gözlem analizlerini mümkün kılmaktadır. Küçük grupların, tekil hayatların, otonom örgütlenmelerin, minör oluşumların önem kazandığı böyle bir dönemde; edebiyatta, sanatta, kentte ve politik olaylarda yeni okuma biçimlerinin ortaya çıkması yeni süreç pratikleri olarak görünmektedir. Sanat ve edebiyatın kendisi de toplumun içinde duran ama ona yabancı olmayan, elit bir performansı barındırmayan, tekil ve bir o kadar da marjinal duran hayatlara yönelmiştir. Dışarıda kalanların bir tavrı olarak görebileceğimiz bu durum kendi hal dahilinde gelişen sokak kültürünü, kirlilik ve azınlık kültürlerini kentlerin içinde sergileyerek, 'yüksek ve kaymak sanatlar' açısından her an 'tehlike' olabilecek performanslar barındırmaktadır. Mesela bir 'fanzin' kültürü böyle bir yeraltı tavrını siyasallaştıran bir olgudur. Aynı zamanda kentin hareketi içinde ilerleyen gettolar da bugün kendi merkezi zeminlerinde bu hayduti tehlikeyi barındıran en önemli risk pratikleridir diyebiliriz. Riskin kendisi artık aşağıdan gelen tehlikeyle değil tam da merkezin içinde merkez kadar uzak olan kamusal fiili noktalardan gelmektedir. Yeni sosyallikler diyebileceğimiz bu durumlar küçük gerçekliklere ulaşmaya imkan da sunmaktadır. Minör pratiğinin, edebiyatının, sanatının; kapitalizm, kent, politika, azınlık figürleri dahilinde gelişen bu biçimleri küresel olan içinde çoğuldan tekile döngüsel bir okuma içermektedir. Aynı şekilde azlık ve azınlık meselesini duyumsanacak bir kavram olarak belirtirken bir kavramdan çok nasıl mikro-politika ve pratiği olduğunu da görmek gerekir.En ufak alanların, mahrem yerlerin ,dahi politik olduğu bir küresel ekranda (veyahut transmodern çağda) parçalanmış toplumsal yapıyı gözlemlemek sanat ve sosyoloji dahilinde daha çözümleyici ve belirttiğim gibi ilginç de gelebilmektedir. Yukarda açımlamaya çalıştığım olgular ve vakalar karmaşık bir küreselleşme gibi duran bu

3 Hardt, M. & Negri, A. , İmparatorluk, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı, İkinci basım 2001 bkz.

4 M. Foucault 'Deliliğin Tarihi' , 'Hapishanenin Doğuşu' çalışmalarında ve 'Büyük Kapatılma' adlı kitabında Panopticon ve Biyo-politika kavramlarından, gözetleme,cezalandırma ve denetim alanları olarak daha geniş bahsetmektedir. Bkz.

politik noktalar,özellikle 1968 hareketinden sonra gelişen yeni biçimlerle, edebiyatta,gündelik hayatta, plastik sanatlarda ve toplumbilimde kendini marjinalleştirerek gösterdi.*

Bu bağlamda denetime uğramış ve disiplin altına alınmış bedenin ontolojik kopuşu da söz konusuydu. Kutsanmış bedenden lanetli azınlık haline geçiş öteki,göçer, sığınmacı gibi olanın dilinin düşten çıkıp ihanete yönelmesiyle başladı. Bu tür bir kopuşun kendisi edebiyatta yalnızlaşmayı, iktidardan da uzaklaşmayı sağladığı gibi kendi alanlarını oluşturan küçük dağınık grupçukların da ortaya çıkışını olumlamıştır. İşte, grupçukların ve farklı sanat yapımlarının hedefi kişiyi çürüten toplumsal denetime yeni bir noktadan eleştiri göndermekti. Bundan kaynaklı metodolojik oluşum eleştiriyi verirken eleştirinin iktidarından kaçışı da gösteriyordu. Bugün Türkiye'nin de içinde bulunduğu küresel pratikler, gettoların ve şebekelerin yani kentin üçüncü dünyalılarının, garantisizlerin kendi edebiyat ve sanat durumlarını ortaya çıkarmalarını sağlamıştır. Gündelik hayatın tam içinde oluşan bu durum, uyum sağlayıp sağlamama arasındaki kapitalist formasyona alternatif bir strateji sunmaktadır. Bir şekliyle savaşın kendisi tam da bu formasyondan kaynaklı bulanık bir zemin üzerinde hayat bulmaktadır diyebiliriz. Bu nedenle yabancılaşan bir toplum ve yabancılaşan kimlik bunalımları, parçalanmış bütün hayatları yeniden ortaya çıkarmaktadır. Minörlüğün bu durumlarını Türkiye üzerinden bir okumaya soktuğumuzda karşımıza edebiyatta ve sanatta beliren biçimler ortaya çıktığı gibi politik olaylarda da bunu görebilmekteyiz. Edebiyatın kendisinde Sait Faik (Lüzumsuz Adam), Yusuf Atılgan (Aylak Adam), Oğuz Atay (Tutunamayanlar) ve benzerlerinde şekillerini bulan bu farklı oluşlar, tavırlar ve yeni ahlaki duruşlar; bugün için siyasal coğrafyanın azınlık etnisitesinde de , kendi üzerinden kültürel egemenliğe farklı bir söylem oluşturan Kürtlerin, dillerini ve edebiyatını yeniden bir icada sokmalarıyla belirginleşmiştir diyebiliriz. Hem Kürtçe yazıp onun söylemsel etiğini kullanan hem de Türkçe yazıp araçsal diasporaya dalan Kürtler böylelikle bir durumda minörlüğü yaşamaktadırlar. Kaybolmuş bir dilin coğrafyasından seslenmek ve dili yeniden icada sokup, buradan eserler çıkarmak, bugün için, ulusdevletleşmekten daha politik durmaktadır.

Bu Kafkaesk havayla birlikte boyutsuz ve şekilsiz boy veren yeni gruplar, diller kendi alanlarını bulurken ya da oluştururken, sanat ve edebiyat ta bunların içinde ilginç bir yönelime dalmıştır. Onun için artık 'aydınlar' da o elit söylemsel çürümeden kendilerini kurtarmak zorunluluğunda kalmışlardır. Çünkü entelektüelin hızla aşağıya kaydığı bu alan sipesifik oluşumları gündelik hayatın yönelimine sokmuştur diyebiliriz. Göçebeler tam da burada, o diasporanın bütün alanlarına endişe veren kenti 'tehlikeye' sokan siyasal zeminler kurmuşlardır. Kapitalizmin kitle kültürüne ve popüler kültürüne gündelik hayatın içinden bu tarzlarda gelişen bir şizofrenik eleştiri yönelirken; tüketim ilişkilerinin ve onun üretim, çalışma, birikim ahlakının (Potlatch)** kişiyi nasıl etkilediğini de bu metodoloji (sosyallikler analizi) bize göstermektedir. Sonuç itibariyle geldiğimiz noktada şunu söyleyebiliriz ki savaşın, sefaletin, ekonomik hegomanyanın, siyasanın bu haklı vaka misyonunu oluşturan yine böyle bir birikim, tüketim ve sürekli üretim çılgınlığı sürecidir. Ondan dolayı bu durumsallıklar ister istemez bir toplumsal politizasyonu da beraberinde getirmektedir. Televizyonun simülasyonundan, sembolik tüketimin arzlarına kadar sarmallaşan, toplumsalı içerden ve dışardan kuşatan bütün ticarileşmiş ilişkilerin alternatif oluşumları gibi duran yeni okuma biçimleri kendisini modern krizin ortasında şekilsizlendirmektedir diyebiliriz. Yabancılaşan özneden yabancılaşan dünyaya gelişteki bu insan etkinliklerinin hepsi; krizi, savaşı, toplumsal çözülmeyi ve onun alternatif oluşumlarını beraberinde getirmektedir. Bundan ki, toplumsalı yeni bir şekilde okurken küreselin içinde belki, bir tavır ve bir imkan olarak minörlük ya da minör politika farklı bir siyasal okuma ve yönelme biçimi sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Akay, A. , Minör Politika, Bağlam, İstanbul, kasım 2000

Akay , A. , Sanatın ve Sosyolojinin Ruh Hali, Bağlam, Kasım 2001

Akay , A. , Michel Foucault-İktidar Ve Direnme Odakları,Bağlam, Ekim 1995

Akay , A. , Armağan, Bağlam, Kasım 1999

Akay, A. , Konumlar, Bağlam, Nisan 1991

'Dışarda Kalanlar/Bırakılanlar' Yayına hazırlayan: Nabi Avcı,Deniz Derman,Süheyla Kırca, Arus Yumul,Bağlam,Istanbul,Kasım 2001

Beck, U. ,Siyasallığın İcadı, çev. Nihat Ülner, İletişim, İstanbul 1999

Baker, U. ,Aşındırma Denemeleri, Birikim, İstanbul 2000

Deleuze, G. & Parnet, C. ,Diyaloglar, çev. Ali Akay, Bağlam, Haziran 1990

Deleuze, G. & Guattarı, F. , Kapitalizm ve Şizofreni 1-2, Çev. Ali Akay, Bağlam, Temmuz 1990-Nisan 1993

Foucault, M. ,Entelektüelin Siyasi İşlevi , çev. Işık Ergüden,Osman Akınhay,Ferda Keskin, Ayrıntı, 2000

Foucault, M. , Büyük Kapatılma, çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin, Ayrıntı, 2000

Foucault, M. , Hapishanenin Doğuşu, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, Kasım 2000

Foucault, M. , Deliliğin Tarihi,çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, 1995

Hardt, M. & Negri, A. ,Imparatorluk, çev.Abdullah Yılmaz, Ayrıntı,Ikinci Basım 2001

Merquior, J.G. , Foucault, çev. Nurettin Elhüseyni, Afa, Aralık 1986

Varlık Dergisi; Postyapısalcı Anarşizme Doğru- Nisan 2000, Krizin Gör Dediği- Mayıs 2001, Yeni Dünya İmparatorluğu- Eylül 2001, Yeni Dünya Düzeni Yeni Savaş Biçimleri- Ekim 2001, Karnavallaşan Direnişlerden Yeni Barış Hareketlerine- Kasım 2001, Farklılıklar Birlikte Siyasileşirken-Aralık 2001 Sayıları

Toplumbilim, Yeni Söylemler/İstanbul Bienali Dosyası, Sayı 8, Haziran 1998

* Akay, A. , Sanatın ve Sosyolojinin Ruh Hali, Bağlam,Kasım 2001, bkz.

** Akay, A., Armağan, Bağlam, Kasım 1999. Akay bu kitabında Potlatch kavramını, tasarrufun karşısına siyasal bir tavır olarak koyuyor,birikimin karşısına harcamayı koyan ahlaki bir duruş olarak görüyor. Bkz.

DÜNYA'YA AÇIK BİR MEKTUP*

Topraklarımda ölen insanların huzur içinde olduklarını söylemeyi isterdim fakat bunu söyleyemem.

By Ramzy Baroud, Editor-in-Chief
Çeviren: Efe Arık

Pek fazla mektup yazan biri sayılmam fakat biliyorum ki mektup yazımında en temel ön koşul bir veya birkaç gönderilenin bulunmasıdır. Ancak, ne söylemek istediğimi kesin olarak bilmeme rağmen geçmişte yalvarışlarımı dinleyen insanların hepsi beni hayal kırıklığına uğrattığından mektubumda kimi adres olarak göstermeliyim bilemiyorum. Dolayısıyla dünyaya, bütün dünyaya yazmaya karar verdim.

Yıllar geçiyor ve bu yıllar içerisindeki her bir gün halkım büyük acılara katlanıyor. Biliyorum, acıya katlanmak kelimesi çok sıklıkla kullanılır, o kadar ki artık bizi harekete geçirmek için yeterli değildir. Fakat bir baş ağrısının verdiği acıya katlanmak ölümün, işkencenin ve umutsuzluğun verdiği acılara katlanmaktan farklıdır.

50 yıldan uzun bir süredir insanlarım, kendi hatası olamamasına rağmen, sırf başka bir milletin kehaneti gerçekleştirilebilsin, bir süper gücün sözü yerine getirilebilsin diye çok büyük acılara katlanmakta.

Halkımın toprakları kendilerinden silah zoruyla alındı. Bu dehşeti yaşayanlardan biri olan büyükbabam kasabasında sevecenliğiyle ile tanınan inançlı bir çiftçiydi. Yaşadığı kasabadan ailesini alıp kaçmaya zorlandı. Ailenin yaşlı eşeğinin uzun süre dayanamayacağı bu yolculukta büyükbabam, karısının eşliğinde, çocuklarını, daha sonra mülteci kampı olacak olan bir yere kadar sırtında taşıdı.

Burası o yerdi; büyükbabamın yaşadığı ve öldüğü, eşinin yaşadığı ve öldüğü, annemin yaşadığı ve öldüğü, ve bir çok arkadaşımın hayal edemeyeceğiniz şekillerde öldürüldüğü mülteci kampındaki o yer. Bazıları çocuktu; bazıları değil. Fakat hepsi benim için önemli olan bir çok insanın buluştuğu yer olan kampın mezarlığına geri gönderilmek üzere hazırlandı.

Topraklarımda ölen bu insanların huzur içinde öldüklerini söyleyebilmeyi dilerdim; fakat bunu yapamam. Huzur içinde ölmediler çünkü İsrail askerleri (her ne sebeple olursa olsun) öldürdükleri insanların vücutlarını çalmaya ve onları İsrail'e kaçırmaya çabalarlar; eğer aralarında hala canlı olan varsa huzur içinde ölmezler; ancak biran önce ölmeyi hayal ederler.

Halkım büyük bir sarsıntı içerisinde ve çok büyük eziyetler çekiyor. Sefalet batıl inançlarının dahi biricikleşmesine neden oldu. Örneğin, insanlarım güldüğünde kahkahaları artık sıklıkla Allah'a bir yakarış ile bitiyor; 'Allahım sen bizi daha kötüsünden koru'.

Yaşadığım kampta, eğer koşan bir çocuk görürsek, daima askerler tarafından kovalandığını düşünürüz. Bir gün okula nasıl geç kaldığımı ve öğretmenin öfkesinden korkuma nasıl koştuğumu gülümseyerek hatırlıyorum. Sürpriz bir şekilde yanımda yüzlerce insanı benimle birlikte koşarken buldum. Askerlerin ve göçmenlerin kampa ani bir saldırı düzenlediklerini ve arkamda beni kovalayanların olduğunu düşünmüşlerdi. Yine de, geçliğimin verdiği saflıkla hepsinin okula geç kaldığını zannetmiştim.

Bunun gibi anılarla, yeryüzündeki en talihsiz yerde büyüdük ve olgunlaştık, çocukluktan çıkarak güçlü erkeklere ve kadınlara dönüştük ve şerefli bir millet olduk. Kamplarımızı kuşattılar ve gençlerimizi öldürdüler, ve biz şerefimizi koruduk; büyüklerimizi aşağıladılar, annelerimizi ve kızkar-

deşlerimizi küçük düşürdüler, şerefimizi koruduk; gençlerimizi hapse attılar, yaralıları tedaviden yoksun bırakarak sokaklarda ölüme terkettiler, okullarımızı kapattılar, mültecilerimize yönelik kitle katliamı yaptılar, bizleri sürgüne gönderdiler, bize karşı ırkçılığın tüm çeşitlerini uyguladılar, ve biz her zaman olduğu gibi şerefimizi korumaya devam ettik.

Şerefimiz sahip olduğumuz son şey. Bizler Filistinlileriz ve bizlere bırakılan tek şey şerefimiz.

Savaşımızın doğruluğu kuzeye ve güneye, bütün dünyaya ulaştı; fakat hala adaleti sağlamak için hiçbir şey yapılmadı. Güney Afrika'da ırk ayrımına karşı savaşanlar haklılığımızı onaylayarak davamızı tanıdılar ve biz de aynı şekilde onların davasını tanıdık. Bir çok ezilen milletin baskıya karşı nasıl direndiğini öğrettik. Boyunlarımıza bağladığımız geleneksel eşarbımız, özgürlüğün bir sembolü olarak, bütün Avrupa da, Kuzey Amerika'da ve dünyada aktivistler tarafından giyiliyor; savaşımız dünya üzerinde nereye giderse gitsin samimiyetle destekleniyor. Fakat bu acıyı sona erdirmek için çok az şey yapıldı.

Davamızı Birleşik Devletlere taşıdık ve davamızın haklılığı bütün süper güçlerin baskılarına üstün geldi; fakat hala, birçok ülkenin, özgürlük, adalet, insan hakları, bağımsızlık, korunma, geriye dönüş hakkı gibi haklarımızı tanımasına rağmen, Birleşik Devletler, uluslararası hukukun yerine getirilmesi girişimlerini bloke etmekte ve onlarca yıldır yaptığı gibi İsrail'i savunmaya devam etmektedir. Davamızı dünyadaki her bir ülkeye götürdük. Karşılaştığımız manevi destek sınırsızdı; fakat politik baskılar, 'güç dengeleri', ve uzun bir özür listesi somut bir destek verilmesine engel oldu.

Davamızı sokaklara taşıdık; yıllardan beri yaptığımız gibi, öfkemizi gösterdik, ölülerimizin resimlerini. Özgürlük için, evlerimize geri dönmek için, arzuladığımız gerçek barışa ulaşmak için, ve hak ettiğimiz saygıyı görerek yaşamak için daima şerefli olan ve olacak olan insanlar olarak savaşımızı sürdürmeye yemin ettik.

..Ve şimdi davamızı size getiriyoruz; kim olduğunuz önemli değil, bir bilince ve bir kalbe sahip insanlar olduğunuz sürece. Bu dünyadaki hiçbir hükümet kendi yarattığı hukukun ve adaletin ilkelerinin tarafında olmayı başaramadı. Fakat inançlı insanlar olarak, biz Filistinliler, hala bu dünyanın insanlarına adaletin yerine getirilmesi konusunda güveniyoruz.

Lütfen düşüncelerinizi açıkça ortaya koyun. Bu, kabul etmekten daha fazla korkamayacağınız ahlaki bir sorumluluktur. Filistinliler daha yıllar öncesinden, yerküreyi bir anda yok edebilecek nükleer güce sahip olan, dünyanın en büyük dördüncü ordusunun karşısına çıplak göğüslerini gererek ellerinde sapanlarıyla dikildiklerinde bu korkularını yenmişlerdi.

Şimdi, bütün dünyanın korkularını yenmesinin ve insanlığıyla yüzleşmesinin zamanıdır; insanlarım bunu yaptı, ve şimdi size bizimle birlikte olup olmadığınızı soruyoruz.

Kaynakça

http://palestinechronicle.com/article.php?story=20020322130640540

DERRIDA'NIN "AYIRAM"LARI:

YAPIBOZUMCULUK ÜZERİNDE BAZI DİKKATLER

Esma TOKSOY MSÜ Sosyoloji YL

20. yüzyıl, felsefeden tarihe, sosyolojiden fiziğe kadar pek çok düşünce ve bilim disiplini içinde bir "son" fikriyle yüzleşti. "Son" ya da "kriz", diyebiliriz ki, çağdaş düşüncenin ana temasını oluşturmaktadır. (Çiğdem: 17-25) Özellikle sosyal bilimlerin veya yeni deyimle insan bilimlerinin krizi, artık gündelik bir konu/sorunsal haline gelmiştir. O kadar ki artık "krizin krizi"nden söz edilebilmektedir.

Neydi büyük umutlar ve çabalarla ilerleyen Aydınlanma merkezli modern düşünce ve bilimi krize uğratan? "Postmodern" veya "postmodernist" adı verilen düşünürleri "hakim rasyonalist yaklaşımın temelini kökten tahrip etmeye" (Mouffe: 9) yönelten yeni yaklaşımlar nelerdir? Biz bu çalışmada modernizmin köktenci eleştirmenlerden Jacques Derrida'nın yaklaşımını ve icat ettiği kavramları tartışmayı amaçlıyoruz.

Postmodernin Genel Görünüşü

Son 30 yıl boyunca özellikle Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde etkin olan bir eleştirel düşünce olarak postmodernizm, kendi öncülü olan modernizmden farklı olarak, merkezi ele geçmeyen (modernist yaklaşım aracılığıyla kolaylıkla tanımlanamayan) bir düşünceler, eleştiriler toplamını içerir. 1960'lardan beri bu düşüncenin merkezinde olan isimler, postmodernizmin doğasına uygun olarak değişmiştir. Lyotard, Baudrillard ve Foucault'dan sonra özellikle 1980'lerden itibaren ve elbette Amerikan üniversitelerinin ciddi katkısıyla postmodernizmle yapıbozum sıklıkla aynı anlamda kullanılır olmaya başlanmış ve Jacques Derrida da tartışmanın merkezini işgal etmeye başlamıştır. (Murphy: 9; Mouffe: 9)

Merkezi sürekli kayan ve tartışmaları aralıksız olarak çeşitlenen postmodernizmin genel geçer bir tanımına varılamamıştır. Eagleton ve Habermas gibi modernistlerin, başka deyişle yeni marksist ve yeni hegelcilerin tanımıyla, postmodernizm üzerinde genel araştırmalar, tanım çalışmaları yapanların, sözgelimi Best ve Kellner'ın tanımları pek fazla çakışmamaktadır. Ki bu tanım güçlüğü postmodernizmle ilgili her tanım çalışmasında, her kitapta bir kere daha vurgulanmaktadır. (Çiğdem: 72; Best-Kellner: 14)

Yine de, "postmodernizm" ve "postmodernite" hakkında hem genel kanılar hem de kabul edilebilir tanım parçaları bulunmaktadır. Bize göre, modernizmde olduğu gibi postmodern dönemde de, empati yardımıyla bir anlayışa varılabilir. Başka deyişle, postmodernizmi anlamak, ayrıntılarını fark etmek ve bir düşünce olarak içselleştirip işlevli kılmak için postmodernleşmek, en azından belli oranda postmodern bir duyarlığa sahip olmak gerekir. Dünyanın pek çok yerinde sayısız insan hâlâ Kartezyen düalizmin, Marksist ekonomik çözümlemenin, Weberyen sosyolojinin veya Frankfurt Okulu'nun "eleştirel düşünce"sinin bugün de geçerli olduğunu, işe yaradığını, herhangi bir olgu, olay veya kavram hakkında bir sonuca varmak için yeterli olduğunu düşünmeye devam etmektedir. Ne var ki, modernizmin en köktenci savunucuları arasındaki yeni-marksistlerin bile (Eagleton örneğinde olduğu gibi) postmodernist olmasalar bile hızla postmodernizme uyarlandıklarını, eklemlendiklerini gözlemek mümkündür.

Bu güncel sorun ve gelişmelerin ötesinde, postmodernizme belli bir mesafeden bakıldığında, hangi postmodern düşünürün kavramları, iddiaları, eleştirileri esas alınırsa alınsın, bizim bu çalışmanın başında söz konusu ettiğimiz son ve kriz fikirlerinin postmodernin ayırıcı özelliği olduğunu görmek mümkündür. Postmodern düşünürlerden Baudrillard'ın "toplumsalın sonu"nu, Lyotard'ın "büyük anlatıların çöküşü"nü, Derrida'nın "insan bilimlerinin yapımının" çözülüşünü, bozuluşunu veya sökülüşünü ilan etmesi tanım gereğidir.

Postmodernin genel görünüşünü, kendi içinde belli amaçları olan, hatta bazen bizzat amaç olan modernizmin-rasyonalizmin yeni köktenci düşünceler için araç ve malzeme haline getirilişi olarak resmedebiliriz. Postmodernizm, modernizmin iddialarını karşı iddialarla çürütmez. Bu tür bir düşünce-eleştiri tavrı zaten modernizmin seyri içindedir. Bu yüzden de postmodernizm eleştirmenlerinin en sık saldırdığı konu budur. Onlara göre en doğrusu postmodernizmi ana akım modernizm içinde bir teslimiyet biçimi veya tam aksine köktenci bir eleştiri yolu olarak görmektir. Sözgelimi, Terry Eagleton, postmodern "görme tarzı"nı "Batı'da kapitalizmin yeni bir biçimini doğuran tarihsel bir değişikliğin ürünü" (Eagleton: 10) olarak görmektedir. Aynı şekilde, Jürgen Habermas da postmodernizmi "aydınlanma diyalektiğinden tüm umudunu kesmiş olan" (Küçük: 258) bir yaklaşım olarak görür. Görüldüğü gibi, modernizmin "son" savunucuları modernizmin hangi yönüne bağlı kalmışlarsa veya araştırma konuları modernizmin hangi yönü ise, postmodernizmi bundan bir sapma olarak görmektedirler.

Derrida'nın Öncülleri

Buradan itibaren artık "yapıbozumcu" postmodern yaklaşımın önde gelen filozofu Jacques Derrida'nın girişimini konu edebiliriz. İyi bilinen bir şey, Derrida'nın Nietzsche-

Heidegger izleğinden yola çıkarak Batı metafiziğini yıkma çabası içinde olduğudur. Derrida'ya göre Nietzsche, Freud, Heidegger, Lévi-Strauss gibi metafizik karşıtı modern düşünürlerin ortak sorunu, bunların kendi kavramlarını, düşünme biçimlerini, yıkmak istedikleri şeyden, yani metafizikten miras olarak almış olmalarıdır. (Derrida 1: 167) Derrida, kendisinden önce gelenlerin metafiziği yıkmak üzere işe koştukları kavramların da yine aynı metafizik tarafından sürekli belirlendiğini ortaya koyar. "İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun" başlıklı ünlü makalesinde, yapısalcılığın önde gelen düşünürlerinden antropolog Claude Lévi-Strauss'un yapı ve gösterge kavramlarının kendi anlayışı içinde bilimsel değil de yine metafizik-aşkın bir tutumla seçip kullandığını serimler ve "seçim kategorisinin çok zayıf olduğu... tarihsel bir bölgede yer aldığımızı" savunur. Derrida'ya göre, düalist kavramlardan birini diğerine tercih edip, bilim ve düşünceyi bu yoldan ilerletme durumunda değilizdir artık. Bunu kendi öncülleri, yani bir Heidegger veya Lévi-Strauss yaptılar ve Derrida'ya göre sonuç olumlu değildi. Yıkılmaya, aşılmaya uğraşılan metafizik, yapısalcı ve Heidegger'ci bir yol izlendiğinde her defasında yeniden ortaya çıkmaktadır.

Derrida ve diğer yapısalcılık eleştirmenlerinin, en başta Foucault'nun anti-yapısalcı değil de post-yapısalcı olarak adlandırılmaları boşuna değildir. Bu düşünürler, Fransız yapısalcılık düşüncesinin zafer kazanmış olduğu bir dönemde ortaya çıktıklarında yapısalcılığın tanımlarına karşıt tanımlar üretmek, yapısalcılığın kartezyen tercihlerine karşıt tercihlerle saldırmak yerine onu kökenlerinde tespit edip söz konusu karşıtlıklar karşısında tercihsiz kalmış, bir anlamda bu tercihsizliğin yolunu önermişlerdir. İşte Jacques Derrida'nın "ayıram" (différance) kavramı da (Derrida 2: 49-61) bundan doğmaktadır.

Différance (ayıram)

Derrida, différence (ayırım) fiili üzerinde yapıbozumcu bir işlem yaparak kelimeyi différance (ayıram) haline getirir. Kelime, yeni haliyle Derrida'cı bir şekle bürünür. Düşünür kelimenin asıl yazılışındaki eksikliğe (différence, "diferans" şeklinde okunmasına rağmen son hecede "a" yerine "e" vardır) değinerek, "e" yerine "a" koymanın artık zorunlu hale geldiğini, ama bunu yapmakla kendisinin dilbilgisel bir düzeltme amacı taşımadığını, asıl amacının kelimeyle "ısrarlı bir oyunu sürdürmek" olduğunu söyler. (49)

Bu oyun, yani différence yazılımına kelimenin okunuşu bahane edilerek sokulan "a" harfi, Derrida'nın metin/söz veya yazı/söz ikilisi çevresindeki görüşlerini ortaya koymasının "oyuncul" (Best-Kellner: 26) bir bahanesi ve işaretidir.

Différance'ın a'sına yüklenen etkinlik ve üretkenlik, ayrımların oyununun hareketine gönderme yapar. Bu ayrımlar gökten düşmemişlerdir ve onlar, kapalı bir bilime ait bir işlevin tüketebileceği durağan bir yapı içinde, ilk ve son olarak kaydedilmiş değillerdir. Ayrımlar düşünümlerin etkileridir ve bu açıdan "différance" teması, yapı kavramının durağan, bir zamanlı (synchronique), sınıflandırmacı, tarih-dışıcı (anhistorique) vb., motifi ile bağdaşmaz. Fakat kendiliğinden anlaşıldığı gibi, bu motif, yapı kavramını betimleyen tek motif değildir ve dolayısıyla ayrımların üretimi, "différence", yapı-dışı değildir; o, bir noktaya kadar, bir yapı bilimine yer verebilecek, sistematik ve düzenli değişimleri üretir. "Différance" kavramı, "yapısalcılığın" en geçerli ilkesel gereksinimlerini bile geliştirir. (Kristeva-Derrida: 179)

Derrida ve diğer Fransız post-yapısalcıların modernizmde temel olarak meydan okudukları şey, bilginin niceliksel olduğu kadar niteliksel olarak da geliştiği ve ilerlediği yönündeki yaklaşımdır. (Skinner: 44) Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Derrida, yeni bir sistem veya terminoloji önermek yerine, mevcut "kapalı bilim" yapısı içinden "ayıramlar" üreterek normatif ilerleme idealini / zihniyetini terk etmeyi teklif eder. Derrida'ya göre yeni bir sistem ve terminoloji öncekilerden daha sorunsuz olmayacaktır. Burada düşünürün gerçeklik anlayışının postmodernliğinin farkına varırız. Derrida da diğer postmodernistler gibi, dilin gerçekliği doğrudan doğruya temsil ettiği fikrini kabul etmez; "çünkü (...) temsil kavramının bizzat ölü bir dil olan felsefi terminolojide yalnızca bir terim olduğunu söyler". (Skinner: 43) Kısacası, Derrida'nın yapısalcılık ve metafizik eleştirisini postmodern kılan şey, "merkezi düşünceler ya da tezler üzerinde değil, birçok yorumcunun göz ardı ettiği marjinal metaforlar ve retoriksel aygıtlar üzerinde durması"dır. (44)

Görüldüğü gibi, dile yapılan vurgu bakımından, Derrida, hem Heidegger'in hem de Fransız yapısalcılarının varisidir. Ne var ki, her iki yaklaşımdan farklı olarak, gösteren-gösterilen ilişkisini, dilin gerçekliği temsili anlayışını kabul etmez. Heidegger, kelimelerin asıl, hakiki anlamları üzerinden geliştiriyordu düşüncelerini; sık sık eski Almanca veya Grekçe'ye başvurmasının, bu yolla yeni felsefi terimler icat etmesinin sebebi buydu. Yapısalcılık ise, Heidegger ve benzerlerinin zıddına, kelimelerin (daha doğrusu göstergelerin) tarihsel-asıl anlamı değil de saymaca değeri ve kullanımı üzerinde durarak dili eş zamanlı bir sistem olarak tasavvur etmekte ve böylece "kapalı bilim"in gücüne güç katmaktadırlar. İşte Derrida'nın durduğu nokta, bu ikisinin de varisi olmasına rağmen, bunların ikna edici olmadığını vurgulama noktasıdır.

Kısacası, Derrida metnin anlamını yeniden kurmaz (reconstruct), bunun yerine onu çözer (deconstruct). Çözme (deconstruction; yapıbozum, yapıbozma, yapısöküm, yapımçözme, yapım-çözüştürme vs.), "yalnızca, metnin etkide bulunduğuna dair nasıl bir duygu verdiğini değil, fakat aynı zamanda metnin bu yanılsamayı kasıtlı olarak devam ettiren retoriksel aygıtlara sahip olduğu bulunabildiği sürece, onun kendisine karşı nasıl etkide bulunduğunu da açığa çıkarır." (Skinner: 44-45) Bundan sonra bilim ve felsefenin yolu temelinden değişecektir.

Bize göre, yapıbozumun eleştirmenlerinin görmek istemediği nokta, onun nasıl da karşısına çıkan her bilgi nesnesine/metnine kendini dayattığıdır. Başka deyişle, aklın / dilin imkanlarıyla yapılmış her şey, görünüşte ne kadar sistemli ve mükemmel olursa olsun, bu yapımı çözülüşe uğratacak

öğeler de barındırdığı için, aslında nesnel görüntüsün altında öznelliği saklar. Bu bakımdan, Derrida'nın yapıbozumculuğunu bilime ve/veya felsefeye yönelik mantıksal bir eleştiri, felsefi-bilimsel yargıların tutarlık, doğruluk ve geçerlik bakımından eleştirisi olarak değil, bizzat mantığı da içinde bulunduran bilimler kadrosunun köktenci eleştirisi olarak görmek gerekir. Yapıbozumculuğun sanat/edebiyat eleştirisinde, dahası bizzat sanat ve edebiyatta hemen karşılık bulmasını buna bağlayabiliriz. Çünkü sanat ve edebiyat, yapıbozumculuğun hümanizme kökten meydan okumasına karşılık verebilecek, yapıbozumculuğun etkilerini sindirebilecek özelliklerle donatılmış durumdadır. Derrida'nın Amerika Birleşik Devletleri'ndeki izleyicilerinden Paul de Man'ın da dediği gibi, "şiir en incelmiş yapıbozum biçimidir" aslında.

Hümanist Geleneğin Ölümü

Derrida, Aydınlanma'dan beri az çok hep geçerli olan insan ve insanlık kavramlarına meydan okuyarak yapısalcılığın genel bir beşeri bilim ortaya koyma çabasını boşa çıkarır. Ona göre, insanlığın amaçları sona ermiştir. (Skinner: 47) Nietzsche'ye benzer şekilde, Derrida ve diğer post-yapısalcılar, amaçlara ulaşamamanın doğurduğu umutsuzluğa karşı önlem almak için, mevcut insan tanımını geçersiz kılmayı önerirler. Bu yolda, dayandıkları düşünür de Martin Heidegger'dir. Heidegger, özellikle Jean Paul Sartre'a karşı yazdığı ünlü "Hümanizm Üzerine Mektup" başlıklı makalesinde Sartre'ın hâlâ felsefi hümanizme inandığını iddia eder ve artık bundan tümüyle kaçınarak yeni bir düşünme alanına geçmeyi, yeni bir terminoloji kullanmayı önerir. (Skinner: 48-49)

Derrida da Heidegger'i izleyerek hümanizmin hâlâ metafizik kaldığını, bu yüzden de terk edilmesi gerektiğini düşünür. Bu yolda yeni düşüncenin anti-hümanist veya insandışı (inhuman) olması da gerekmez. Heidegger, Derrida ve Foucault'nun hümanist / Aydınlanmacı görüşün temel öğelerini eleştirmektedirler. Bunları sıralamak gerekirse:

1) Nesnel bilinç.

Derrida ve diğerleri, hümanizmin öznellikten kaçınarak bütün insanları özgürleştirecek bir bilince varılması yolundaki yaklaşımını kabul etmezler.

2) Özerklik.

Post-yapısalcılık, toplum ve tarih üstü insan kavramını terk etmiştir. Her zaman her yerde geçerli bir insan / insanlık yoktur.

3) Bilgi ve bilimin ilerlediği inancı.

Buna yukarıda da değinmiştik. Derrida ve diğer post-yapısalcılar bilginin birikimsel / niteliksel olarak ilerlediğini, geliştiğini kabul etmezler.

4) Epistemolojik ilerleme anlayışının toplumsal / politik yansımaları.

Bu konuda Derrida ve diğerleri özellikle Kant'ı eleştirirler; çünkü Kant insan doğasındaki kötülüğün akılla aşılacağına ve bu sayede gelecekte mükemmel bir toplum kurulacağına inanıyordu. (Skinner: 48-51)

Sonuç

Son dönem (postmodern / post-yapısalcı) düşünürlerden Jacques Derrida, Batı felsefe geleneği içinde rasyonalizm ve rasyonalizmin bütün içeriğine en ayrıntılı ve köktenci eleştirilerden birini getirmiştir. Kendi öncülleri olan varoluşçulardan da, eleştirdiği geleneğin kavramlarını / yaklaşımlarını miras edinmemeye uğraşması ve bu geleneğin içerik öğelerinin birer karşıtını ortaya koymaktansa bunları yapıbozuma uğratmayı önermesi sayesinde ayrılır. Derrida'nın izlediği yol, mevcut karşıtlıklar içinde tercihsiz / yapıbozumcu kalarak yeni alanlar açmaktır. Felsefi sistemlerde bir zamanlar birer amaç veya sorunsal olan pek çok şey Derrida felsefesinde artık kendi kendini çözen birer malzeme veya araç haline gelmiştir. Bu noktadan sonra artık hümanizmin idealleri veya gerçekliği / hakikati bulgulamaya, sınıflandırmaya, dile getirmeye yarayan bilgi sistemleri yerine, her çalışmada yeni özellikler kazanan bir yapıbozum olacaktır. Dikkat edilmesi gereken nokta, yapıbozumun birtakım yargılar sunan, kendisinden önceki düşünce ve bilimi bu yargılar adına eleştiren bir yöntem veya sistem olmadığıdır. Derrida bu anlamda modernizmin tezlerini, yöntemlerini ve terminolojisini bunların kendilerini yapıbozuma uğrattıkları bir bakış açısından kavramaktadır. Modernizmin bakış açısından, bu çaba, bir skandal veya en azından bir "yanılsama" (Eagleton) olarak görülebilir. Yapıbozumculuğun buna cevabı ise, ironik bir biçimde, bu tür bir iddianın dilsel olarak kendi kendisini çözüştüreceği yolunda olacaktır.

Kısacası, yapıbozumculuk, bildiğimiz anlamda bir felsefe sistemi, bilimsel-epistemolojik bir yöntem değil, kendisinden önceki disiplinlerin bütün metafizik yükünden kurtulmaya uğraşan bir tarz ve projedir.

KAYNAKLAR

Best. Steven - Kellner. Douglas. Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar. Türkçesi: Mehmet Küçük. Ayrıntı y. İstanbul. 1998.

Çiğdem. Ahmet. Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas. İletişim y. İstanbul. 1997.

Derrida. Jacques (1) "İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun". Türkçesi: Özkan Gözel. Toplumbilim. Sayı: 10. Bağlam y. İstanbul. Ağustos 1999. ss. 165-173.

Derrida. Jacques (2) "Différance". Türkçesi: Önay Sözer. Toplumbilim. Sayı: 10. Bağlam y. İstanbul. Ağustos 1999. ss. 49-61.

Eagleton. Terry. Postmodernizmin Yanılsamaları. Türkçesi: Mehmet Küçük. Ayrıntı y. İstanbul. 1999.

Kristeva. Julia - Derrida. Jacques. "Göstergebilim ve Gramatoloji". Türkçesi: Tülin Akşin. Toplumbilim. Sayı: 10. Bağlam y. İstanbul. Ağustos 1999. ss. 175-183.

Küçük. Mehmet. Der. Modernite versus Postmodernite. Vadi y. Ankara. 3. Bs. 2000.

Mouffe. Chantall. Der. Yapıbozum ve Pragmatizm. Türkçesi: Tuncay Birkan. Sarmal y. İstanbul. 1998.

Murphy. John W. Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri. Türkçesi: Hüsamettin Arslan. Paradigma y. İstanbul. 2000.

Skinner. Quentin. Çağdaş Temel Kuramlar. Türkçesi: Ahmet Demirhan. Vadi y. Ankara. 1991.

TAHAYYÜL ALEMİNE DAİR ANEKDOTLAR

Salih TAŞTAN

Milattan önce muallak bir zamandan 1850 şeametine kadar, önce ulemaları ve tedricen bütün Erbab-ı kalem, Erbab-ı hacat, Erbab-ı namus, Erbab-ı denzet

Ve Cühela ehillerinin kafasını en ziyade meşgul eden bir mesele vardı ki, mesele kimi erbablara göre semavi,kimilerine göre harcı alem işiydi.

Büyük muharebelerin olduğu bu dönemde esir olarak zindanlara,ak saçlı,köse ve çeşm-i mavili bir ihtiyar adam düşmüştü. Zindana atıldığı ilk günlerden itibaren diğer esirlerle, aralarında geçen konuşmaların sonucunda ,tahayyül alemine kendisini fazlasıyla kaptırmış, kafası bulutlu,bir deli olarak anlaşıldı. Hatta hatta zindan nöbetçilerine tahayyül aleminin karakterlerinin kendisine tecessüm ettiğini ;daha önce hiç görmediği insanlar olmasına rağmen ,kendisine gayıb dan ve de gelecekten haberler getirdiklerini, söylediğinde; kendisi hakkında, ilk önceleri muhayyilesinin diğer insanlardan çok daha güçlü olduğu düşünülerek, söyledikleri ve kendisi, üstün körü geçilerek fazla ilgilenilmediyse de zindan ağaları tarafından birazcıkta olsa ciddiye alındı.

Ancak günün birinde, kralın gördüğü bir düşün yorumlana bilmesi için fersah fersah uzaklardan binlerce altınlara ulema, gayıb bilimcileri ve muabbirler getirildiği halde, kimse kralın rüyasını tam anlamıyla yorumlayamamıştı. Zindan ağalarından birinin tavsiyesi üzerine, zindanlardan birinde yatan çeşm-i mavili,ak saçlı,köse ihtiyarın, kralın rüyasını yorumlayabileceği ihtimali göz önüne alınarak kralın karşısına çıkarıldı. İhtiyar kralın karşısında, krala bakarken kralın tahtındaki renklerin geçidine gözleri kayıp çok uzaklara gidiyordu..

Kral anlattı, ihtiyar yorumladı; düşteki meselenin zerreciklerine girdiler,kral şaşırdı. İhtiyar anlattı, kral ağladı; kral anlattı, ihtiyar ağladı ve bu devam edip gitti ..

Kral, yaşlı adamın, işinin erbabı insanlardan ayıran özelliklerini görünce önce ellerini öptü,daha sonra da kendisini affetmesi için yalvardı. Ve de hayırlı dualarını isteyerek 2 kese altınla ödüllendirerek serbest bıraktı.

Özgürlüğüne kavuşmanın sevinciyle, ak saçlı ihtiyar, kendini deniz kenarında ki şaraphanelerden birine attı. Şaraphanelere kadar kendisinden önce gelen namı yüzünden -çeşm-i mavili ihtiyar- her girdiği şaraphanede şaraplar ve alkoller -büyük bir ermiş gözüyle bakıldığından- ortadan kaldırılıyor,önüne en leziz yemekler ve içecekler getiriliyordu. Bu duruma çok içerleyen, çeşm-i mavili ihtiyar ,bütün bir günü bir yudum dahi şarap içemeden geçirdi.

Şarabın tadını defalarca yutkunarak alır gibi oldu.

Gece kalabilmek için, şehrin bir ucundaki ; yolculardan başka kimsenin uğramadığı, kendisininde kimse tarafından tanınmayacağı bir handa, bir oda kiraladı ancak gelen yolcular ile beraber namı da geldiğinden, kendisinden kendilerinin rüyaları hakkında yorum istediler.Yaşlı adam yine bir yudum şarap dahi içemeden, o gün o gece derin rüyalara daldı. Kalktığında; artık kendisinin iyi bir muabbir olduğunu bildiğinden tereddüt etmeye başladı. Kendi rüyasını saatlerce düşündü, hep aynı sonucu çıkardı: Rüyasını şer'e yordu ve en kısa zamanda başına kötü bir hadisenin geleceğini yorumladı.

Sabah erken saatlerde , kaldığı handa , çorba içerken, zamanın meşhur Erbab-ı kalemlerinden biriyle tanıştı. Kalem ehli, karşısında konuşan bu ihtiyarın zavallı,abuk ve tahayyül aleminde gezen bir deli kişi olduğuna kanaat getirdi. Ancak kalem erbab-ı konuşma sırasında, delinin kendisine söylediği cümleleri kafasından atamıyor ve onları zihninde tekerrür edebilmek için konuşmuyordu.

"Sizin tahayyül alemindeki insanları, gerçeklikten uzak,deli olarak görmeniz ne kadar beyhudedir. Sizler realist yazmayı sevenler; gerçeği ve dünyayı kopya ediyorlar. Ama hayalciler, masalcılar, aslında gerçekleşmiş bir hayal olan dünyayı örnek alıp, onu ve uslubunu taklit ederek yeni hayaller yaratıyorlar. Kopyalar ne kadar kuru ve tatzıssa, taklitler o kadar canlı ve sevimlidir."

Cühela, birazda hiyel ehlinden olan Salih ,ihtiyarın, o masada yemeden içmeden tam iki gün düşündüğünü rivayet etti. Aynı masada 21 asır da düşünen Salih; cühela

ehilleriyle ve Dubara ehilleriyle tam 3 gün 3 gece o masada derin sohbetler yaptı, anlamın anlamsızlaştığı bütün meseleleri, zerresine kadar hallettiğini düşünerek ,Beyoğlu'nda bir şaraphaneye kendisini sevinçle attı.İhtiyarın hayalleriyle, cuhela ehlinden olan Salih'in hayalleri, gayıplar aleminde tanıştığı için, bu rivayet işinin, bu ahmak adama düştüğü anlaşıldı.

Kıyametin küçük belirtilerinden, doğuda bir ateş çıkacak denilen yıldan 11 yıl sonra, batı hekimlerinin, elli yıl sonra erkeklerde doğuracak dediği tarihten 34 yıl önce, bir feylesof hocasının çanta taşıyıcısı genç bir talebe; saçları kadar bilgileri de karışıktı, bilgi yutmaktan mı kıvanç duyan ,yoksa hiçliğin üzerinde asılı duran kelimelerin tevafuk'en yan yana gelerek oluşturduğu memnuniyet halinden mi zevk alan, Kıvanç adındaki genç adamın rivayet ettiğine göre, Salih adındaki bu cühela ihtiyar adamın zürriyetinden gelen biriymiş.Ancak sonraları ortaya çıkan tahayyül ehillerine göre bütün bu rivayetçilerin de, tahayyül aleminde gezen ve yazılara malayani bilgiler sokmaktan başka hiçbir işe yaramayan modernist, yenilikçi, konuşan ama iş yapamayan dalkavukçular olduğu ileri sürülmüştür.Ki bir çok yönetim ehli insanlarının da bu tip dalkavukçulardan etkilendiği, ülke yönetimini de tahayyül aleminde yönettikleri yetmiyormuş gibi; milletinde, kendilerinin de muhayyilesini öyle geliştirdiler ki, kendileri neyi çaldıklarını, milleti de nasıl bir ülkede yaşadığını dahi farkedemeyecek nahoşluğa düşürdüler.

Bütün bu meselelerin içinde ilhami ilimci ,yağmur getiremeyen kısır rüzgar olan akim'i güneyden öyle bir estiği söylendi ki artık tüm beşeriyyet şarap ve hayal alemindeki tadların ve zevklerin derecesinin aynı olduğu düşünmeye başlandı...

Ve ihtiyar tekrar, hana gitti, günlerce şarap içerek şarap tadının zevkini çıkardı. Bekledi ama hiçbir şey gelmedi başına. Şehre tekrar indi, içemediği şaraphanelerden birinden bir şarap alıp koynuna soktu.

İhtiyar günler sonra el yapımı şarap içmek için ,kayıkla denizin ortasına açılıp keyif yapacaktı ki birkaç asker onu yakalayarak acilen krala ; tekme tokat döverek götürdüler. Kral çok sinirli ve hiddetli bir şekilde ihtiyara bağırdı:

"Beni aldattın , benimle dalga geçtin, söylediğin her şey yalan çıktı."

İhitiyar kralın sakinleşmesini bekledi ve söz sırası kendisine geçince biraz durakladıktan sonra gür bir sesle, Kraldan o zamanki dünya haritasını istedi. Kral haritayı hızlı bir şekilde getirtti. İhtiyar haritayı yavaş bir şekilde açıp yere serdi. Bir ayağını kralın ülkesine diğer ayağını ise haritanın en uç noktasındaki ülkeye koydu. Ve Krala dönüp şöyle dedi: "Bir ayağım sizin ülkenizde ve karşınızdayım. Diğer ayağım kendi ülkemde ve ayağım hayalen orda,madden burada,arada ki ülkelere ise ne hayalen ne de madden basamam. Bu anlamda benim size rüyalarınızla ve ülkelerinizle ilgili yaptığım yorumlar bir çocuğun diğerinin yarasına üflemesi gibidir. Kısa bir süre serinletmekten başka hiçbir işe yaramaz. Sizinde dünyayı fethetmeniz kendinizi geçici bir süre serinletmek gibi bir şeydir yalan da olsa."

İşte bu nokta itibariyle de ulemalar, tahayyül etmenin ,ederken de yalan söylemenin, belirsizlik aleminin cevaplarını vermede doğru bir yol olduğuna karar verdiler.

Aradan uzun yıllar geçti, Kral ülkelerle anlaşma yapmış huzur içinde yaşamaya başlamıştı ki , kalem erbabları, kralın gerçeklere dönmesini, ülkenin yönetilemediğini yazdılar. Aslında kral onların düşündüğünden daha fazlasını hayal ediyor ve ülkeyi bu istidat noktasından idare ediyordu.

.....

Yaşlı adam, kralın merdivenlerinin karşısında, ayakta, kralın tahtı üzerindeki renklere bakarak hayal aleminin zirvelerine ulaşmış, çeşm-i mavi ile de krala ara ara anlamsız anlamsız bakıyordu. Kral bu durumu fark edip, ona bağırdığında ancak kendine gelmişti ki, kral bir sorusunun dahi cevabını alamadan ihtiyarı zindanlara tekrar yollamaya karar verdi.

İhtiyar sevinç göz yaşları içinde; kurtulduğu hayalin –sonucunu bildiğini hayal ederek- sonucunda zindana şükür duaları ederek gitti.

Ta ki ,bir ceviz ağacının altında meşrutiyetin ilan edilmesinden 50 yıl sonra, 1. cihan harbinden 23 yıl önce, kuşluk vaktinde bütün beşeriyet bir adamın kellesinin uçurulması haberleriyle uyandırıldı.

Genç bir yazar kendi içinde kaybolur...

O.K. ÇİÇEK

Kalın bir örtü gibi üzerimi saran rüzgarın sıcaklığıyla, bedenim ileri geri, sağa sola yalpalıyordu. Sonra, düşünmenin vakti olduğuna karar verdiğim bir meselenin ortasında, yapayalnız olduğum bu sokakta, karanlığa gömülmüştüm.

Ceketimin düğmesini iliklememiştim, rüzgar iliklenmemiş düğmeleriyle ceketimi savuruyordu. Hem, içinde ben de vardım. Her harekette ne yöne gidersem o tarafın duygularına kapılıyordum. Canım sıkılıyordu. Bu sıkıntıyı içimden atabilmem için bir şeyler yapmalı ve buna anlamlar yüklemeliydim. Tıpkı biraz sonra yapacaklarım gibi.

Beyefendi bir sigaranız var mı?....yok mu dediniz, canınız sağ olsun. Olsun önemli değil. Belki bir faydası olur. Hayır ama bu havayı solumak sağlığa zararlıdır. İstanbul'u solumak da yeterince tehlikeli değil mi sizce? Bunu ona sormalı. Beyefendi yol boyunca rastladığı tek insandı. Bir iki kedi, köpek ve güvercin, hamam böceği dışında gördüğü tek canlı. "Bu çölün orasında bir vahasınız" demek istedi. Bu geceki kötü benzetmelerden biri diye geçirdi içinden. Vazgeçti onu bir şeye benzetmekten. Benzersiz bir insan olduğunu düşünmekten başka çaresi kalmadı bu yüzden.

O halde bu beyefendinin imzasını almalıyım lazım olur. Affedersiniz beyefendiciğim, rahatsız ediyorum ama sizinle bir şey konuşmam gerek. Beni lütfen ciddiye alın. Beyefendi ondan rahatsız olmamış ama ciddiye de almamış, belki de duymamıştı. Hareketleri bir kedinin yüksek bir duvarda kuyruğunu kaldırarak ilerlemesine benziyordu. Elinde mi yo hayır dudaklarının arasında bir yerlerde sigara, hayır şimdi parmaklarının arasında. Sürekli yer değiştiren sigarasıyla kendine beyefendi havasını veren kıyafetlerini, aldırmaz bakışlarından ayırt etmek çok güçtü. Hepsi birbirinden ayrılmaz birer – ilkönce buraya ne koyacağını bilemedi, çok düşündü, yine bulamadı- varoluşsal gerçek diye ekledi sonunda - ne demekse...yani diyecek bir şey bulamadı...

Oysa gece çok belirsiz bir yüz ifadesi veriyor insana. Gülümsemek yok oluyor, bakışlardaki o esrarengiz dil, yalanlar, yorgunluklar, hepsi karanlığın içinde birer hayalet gibi kaybolup beni korkutuyorlar.

"Yalnız bir adama arkadaşlık etmeye ne dersiniz?"

Cevap vermeden yoluna devam eden adam sanki orada değildi.

"Hiç olmazsa" dedi "cevap verseydiniz. Fakat tuhaftır sizi sevdim. Zaten konuşmanıza da gerek yok aslında. İnanın, varlığınızla mutlu ediyorsunuz beni."

Bir süre düşündükten sonra "Sanırım sizi çok sıktım" dedi

Adam hiç bir tepki göstermezken, kendini çok zorlayarak bana döndü ve karanlıkta göremedim, sanırım bana gülümsedi.

"İyi geceler" diyerek hemen yanımızdaki apartmana girdi.

Bu tuhaf beyefendiyi geride bırakarak evime doğru ilerledim. O ufacık izbe mekana ev diyecek kadar yorgunum bu gece. Ama keşke konuşsaydık. Olsun, böylesi daha iyi. Yine de yalnız bırakmadı beni. Böyle bir beyefendinin yol arkadaşı oldum. Bu gece bununla yetinebilir miyim bilmiyorum.

Yalnız bir adamın katlanılmaz iç çekişlerini dinlemeyi daha ne kadar sürdürebilirim. O adamı kendimden kopartmam için yok olmamın gerektiğine inandığımdan beri böyle yapayalnız dolaşıp duruyorum. (fena olmadı)

*

Yatağın kenarındaki lavabonun pis bir zift rengiyle kaplı borusundan sızan suyu görmezlikten gelmelisiniz, yaşamanın ilk şartı bu. Hiç bir ışığın yeterince aydınlatamadığı derinlerden gelen bir karanlığı var bu evin. Nerdeyse dışı olmayan bir oda, bir ev, her ne derseniz. Boya tutmayan duvarlarında geceleri beni korkutan o bir türlü geçmeyen siyah lekeler yegane duvar resimlerimdir, hepsi ne kadar soyut, ne kadar anlamsız. Duvara bakarak, her gün ayrı bir yorumla güne başlıyorum...

Tam o duvarın dibinde minderler serili durur, o yığın halindeki dağınıklık, dostumun yatağıdır, tekme atmadıkça içinde olup olmadığını anlayamazsın. Kapıyı defalarca dövdükten sonra ancak açabildi. Kış uykusundan uyandırılmış bir boz ayı kadar saldırgandı.

"Bu saatte..." dedi

"Ne olmuş saate?"

"Anahtarın yok mu senin?"

"Unutmuşum"

Söylediğimi duymadı bile. Hemen gidip yatağına yatmış tortop olmuştu. Kıllarla dolu vücudunun ayak kısmı olduğunu sandığım bölümüne tekme attım. Neden yaptığımı bilmiyorum. Pençeleriyle ayaklarımı kapıp beni oracıkta öldürebilirdi. Daha sakin davranıp beni yere devirdi. Ama gözleri hala kapalıydı. Aynı pozisyonda uyumaya devam etti.

"Sigaran var mı?

Sessizlik büyüdükçe karanlık daha korkutucu, ve dondurucu bir yılan soğukluğuna bürünüyordu. Pis bir ölüm kokusu burnuma dayanmış midemi bulandıran o yalnızlık korkusunu hissediyordum. İçimi bir titreme aldı.

"Uyan, uyanmalısın" diyerek şiddetli bir şekilde sarstım dostumu. Bir ölü kadar cansız bedeni, battaniyelerin içinde kaybolmuştu. Bedeninde bir bütünlük yoktu, elleri burası mı acaba? Yo bu kafası, hayır şurası göğüs kısmı olsa gerek. Bu şekilde battaniyenin altında bedenini zihninde bir yere oturtmaya çalışıyordu.

"Evet evet, şurası kafası." Hemen battaniyenin o bölümünü ortaya çıkartmaya çalıştı. Çığ altında kalmış bir kurbanı kurtarmaya çalışır gibi uğraşıyordu.

"Ne var, ne istiyorsun" dedi derinlerden bir ses.

"Çok karanlık değil mi?"

"Seni aptal, bu yüzden mi uyandırdın?" Yatağının üzerinde oturuyordu.

"Sigaran var mı?" dostumun yüzünde karanlıktan dolayı belirsiz bir kızgınlık ifadesi belirdi. "Canım biraz sıkkın da"

Biraz sakinler gibi oldu. Ceketinin cebinden bir sigara alıp yaktı. Bir iki nefes çektikten sonra bana verdi. Battaniyelerin altından çıkan gövdesi, yaşlı bir ağaç gibi köklerini salmış, dallarına çaput bağlamamı bekliyordu sanki. Yorgun ve uykulu gözleri kopkoyu bir gölgenin ardına saklanmış bomboş, anlamsız, yalnızca göz çukurundan oluşmuştu. Bu karanlık odanın soğuk esintisi ve yol açtığı ürpertinin farkında bile değildi. Düşünmüyordu ki. Belki yalnızca soluk alıyordu, yalnızca oksijen alıp karbondioksit veren bir canlı olmaktan öteye gitmeyecek miydi bu gece? Bir anlamaya çalışsan beni. Orada öylece durmuş acınacak bir şekilde yatıp uyuyorsun. Uyunur mu böyle gecede...Öyle soğuk ki, hem karanlık da, kokusuz, yarı baygın bir gece, düşünecek tek bir an yok, suskunluk dolu, kendini ele vermek üzere gizlenen bir gece. Çok uzun bir soluk alıp verdikten sonra içimde yaşadığım o huzur dolu yorgunlukla yüzüne baktım. Siyahın tonları arasından en koyu olan bölgede onu görebiliyor ama daha çok da hissediyordum. Sonra, duyuyordum. Oysa oturmuş bana bakıyor olmalı, ya da beni arıyor, el yordamıyla bulmaya çalışıyordu. Ama hareket yoktu. Yalnızca inip kalkan göğsü hareket ediyordu sanırım. Sigaranın karanlıkta bize yol açan, yüzlerimizi kızıla boyayan ışığı pek de öyle aydınlatma amaçlı kullanmak için uygun değildi. Yalnızca abartılı benzetmeler yapmaya yarıyordu o kadar.

Hikayenin buradan sonrası tiyatro severlerin beğenisini kazanabilmek için oyunlaştırılıp sahneye konulmak üzere diyaloglara bölünmüştür fakat yoğun eleştiriler sonucunda yazar oyunu yazmaktan vazgeçmiştir:*

Ferit: (üzerini değiştirirken titremekle soluk almak arasında bir sesle konuşmaya başlar) Bu akşam çok yürüdüm. Pek kimse yoktu. Ama bir adam vardı. Hiç bir şekilde benden rahatsız olmadı. Hani neredeyse ahbap olacaktık. Fakat konuşmamayı tercih edince...Çok yoruldum. Yapacak bir şeyler aradım. Hiç bir yerde hiç bir şey yoktu.

Cemal: (sessizlik büyür, karanlık o ara daha da soğuktur, ellerini ovuşturan Ferit'e bakar ama yalnızca gölgesini görür. Artık sıkılmıştır. Bir türlü bir şey diyemez, kızsa da artık pek bir şey ifade etmeyeceğini bilir, bu haliyle dervişleri andırmaya başlar. Ama ortalık karanlık olduğundan kendini yalnız hisseder, biraz kederli, biraz kızgın, ölümlü ve de üşümüş.) Kendini bu kadar yormamalısın.

Ferit:(Yatağına girdi, kendine güveni artmıştı) Bütün gün uyumalı değil mi? Bu şekilde kiranı ödeyemezsin.

Cemal: (belirsiz bir yerden koyu bir sesin, en derinden, en alaycı şekilde güldüğü duyulur) Aylakça dolaşmanın ne faydası oluyor, söyler misin?

Ferit: (Yatağın içinden boğuk bir sesle cevap vermek istedi. Ama aslında cevap niteliğinde olmayan düşüncelerinden ya da duygularından mı demeli, birini söylemek istedi. Ama biliyordu ki kaçmak onu daha da sinirlendirirdi. Üstelik kendisi başlatmıştı, kendi bitirmeliydi. Ama bıçakla keser gibi değil, aniden patlayan bir silahın kanını dondurması ya da suskunlukla değil.) Biz entelektüeller ya da aydınlar, ya da her neyse önemli sorunlarla uğraşmak zorunda kalıyoruz. Öyle yüksek duygular ki bizim hissettiklerimiz kimse ne zor yaşamımız olduğunun farkında değil. Oysa ki biz tanrı değiliz, ya da şeytan, ne de ruhani güçleri olan birer ruh değiliz. Farklıyız belki ama aynıyız. Biz bir avuç entelektüeliz.

Cemal: (Neredeyse kahkaha atmak üzereydi, ama üşüyordu.) Biz dediğin ikimiz mi? hem biz biz değiliz ki. Ben benim ama sen ve ben biz değiliz. Benim dışarıdaki insanlardan farkım hemen hemen herkesin herkesten farkı kadardır. Sen bana aylaklığından bahsetsen iyi olur. Bu şekilde ne sen ne ben bir yere varabiliriz.

Ferit: (hiç hareket etmeden konuşmaya başladı) Haklısın. O iğrenç sokaklarda dolaşıp dilenircesine sözcükler, mimikler, tekmeler, tokatlar, hüzünler çalmak, bunları bir görevi yerine getirircesine kağıda dökmek bana zevkten başka şey vermiyor ama yapamıyorum. Başka türlüsünü de denedim. Çalıştığım işlerde ben olamadım. (bir süre sessizlik oldu.) O adamı anlatacağım. Yüzünden bir şeyler okudum. Düşünsene ne çok anlam verilebilir o giysiler üzerinden, ve belki de gidip onu bulmalı, konuşmalı, ondan dinleyeceğim hikayesiyle birleştirmeli, süslemek istiyorum, sigara içişinden bir on sayfa çıkar, belki daha fazla... her akşam bir görsen insanları, daha bir dolu oluyorlar, hiç boş çıkmıyor, biliyor musun. Boşluktan, rüzgardan bile anlamlar, anlamsızlıklar, her şey edebiyat adına geceleyin...(heyecanlandı, yorganın altında kıpırdanıp durmaya başlamıştı.)

Yazarın oyun yazma hevesi burada sona ermiştir. Böylece harikulade hikayesine devam eder:

"Para etmiyor ama değil mi?" dedi arkadaşı.

"Ne fark eder ki?" dedikten sonra vazgeçti "tamam fark eder ama ihtiyacım olan şey bu. Peki ya sen benden çok mu farklısın?"

"Değilim. Doğrusu benimkisi tembellik. Ama dediğin şeyleri kafamda yaşayıp yazıya dökebiliyorum."

"Böyle şeyler pek mümkün değildir ama tuhaftır, olabiliyor bazen."

"Her şey olası..."

*

Ertesi gün geç saatlerde kalktıklarında önlerinde yapabilecekleri tek şey düşünmekti, belki daha önce kahvaltı edeceklerdi, sonra düşüneceklerdi. Bir türlü bir sonuca varmayan o kentli düşleyicilerin güçlerini yitirdikleri halde yaşamaya devam etmeleri ve bıkmadan usanmadan kendilerine bir kurtarıcı rolü üstlenmeleri daha nereye kadar devam edebilirdi.

"Dergide yazım çıkmamış"

"Değişen bir şey yok o halde" dedi ağzında bir parça ekmekle.

"Fakat, o kadar güzeldi ki..."

Cemal, ona acımaktan çekiniyordu.

"Belki" dedi "üzerinde biraz daha uğraşmalısın"

"Her geçen gün işimiz daha da zorlaşıyor. Düşünsene olasılıklar azaldıkça seçenekler de azalıyor ve her seferinde bambaşka bir öykü bulabilmek için zorlu bir çalışma içine girmemiz gerekiyor. Yanı başımızdaki her şey bir çok şekilde anlatıldığından uzaklara, bilinmeyen insanlara, ulaşılmamış olana gitmemiz, binlerce denenmiş olanın dışında denenmemişi bulmamız gerekiyor. Senin yaptığınsa evden dışarı adımını bile atmamak."

"Benimkisi kendi zihnimde yoğrulan olaylar olduğu için aslında benim dışımda kimsenin ulaşamayacağı hikayeler. Yani burada sıkışmış olan ben, son derece geniş sokaklar ve şehirler arasında çeşit çeşit insanları bulup hikayelerime katıyorum. Bu yüzden özgünlük yaşanmamışı yaşatmak değil mi zaten. Sokaklarda delilik yaparak deli olamazsın ki."

"Benimkisi kendiliğinden delilik"

*

Kafamda her zaman yedek bulundurduğum bir müziğin hızlı vuruşlarıyla vaktimi güzelleştiririm. Böyle anlar, bende edebiyatın sözcükleri arasında süzülme isteği yaratıyor. Bu gücün bir insan üstünde oluşturacağı büyük patlamanın, insanı deliliğe götürdüğü bir gerçektir. Bu gerçek kendime göre de olsa, algıladığım gerçek başkasına göre olmadığından herkes benim değer yargılarımla vardır.

Sapkın duygular/düşünceler içinde aradığım mutluluk umudunun yarattığı eziklik, içine doğru çekildiğim bu insanların arasında yüzmek ve kulaç atmak zorunda oluşumla eşdeğer bir ölüme doğru çekiliyorum. Cemal'in yanımda can simidi olarak bulunduğunu söylemek isterdim, fakat o benden ağır ve de batmaktan çekinmeyen bedeniyle beni ancak daha dibe çekebilir. Onun bana yük olduğunu söylemek istemiyorum aslında. Aslında sorun o değil, benim. Benimle geçireceği her vakit ikimiz üzerinde büyük bir bezginliğe neden oluyor. Gittikçe yanıyoruz. Küllerimiz arasında ölmek üzere ilerliyoruz. Fakat benim yapmak istediğim o kadar çok şey var ki...Karanlık bir gecenin büyüsü vardı. Oysa büyü dediğin gizemdir.

Geceleri dışarısı karanlıktır, öyle bilinir. Aksini söyleyecek değilim. Fakat karanlığı korkutucu bulmak yerine görünmeyenin çekiciliğine kapıldım. Karanlık, gizlilik ve görünmezlikle kardeştir. Korkuyu da beraberinde getirir. Kötülükler, umutsuzluk, pislik, yoksulluk, eziklik, aşağılık gibi durumların kaynağıdır sanki. Oysa karanlık bilinmez. Geceleyin uyuyan canlılar olarak, denizin ya da ormanların gece beslenen hayvanlarını, ya da denizin ulaşamadığımız karanlık dibinde zengin bir yaşamın olduğundan haberdar değiliz.

İstediğim, bu saydıklarıma ışık tutup yok etmek değil. Geceleyin, sokaklar sessizdir, tehlikelidir belki de. Gündüzün iki yüzlülüğü ortaya çıkmıştır. Tüm o kalabalığın cinayet işleme tutkusu gözlerimin önünde duruyor. Kibar sözcüklerimizi rafa kaldırıp tepemde uçuşan küfürlerden kaçmadım. Geceleyin sokaklar çok dürüsttür. Tüm tutkular birdenbire kendini ortaya koyar.

Daha başka bir çok şey, sigarası elinde dolaşan dışlanmış bedenler sanki egemenliklerini ilan etmiş, özgürlüklerini çıkarırlar. Ama bu da yalandır. Özgürlüğün zamanı yoktur çünkü.

Notları arasında son yazdığı bu yazıyı okuduğumuzda, kendini kaybetmiş bu adamın ne büyük bir çıkmaz içinde olduğunu anlıyoruz. Kendi zaaflarının farkında olmasına rağmen bunu kabullenememesinin içinde yarattığı bulantı onu böyle içtenlikli ama kendi olmayan yazılar yazmaya zorlamış dar ve derin bir kuyunun içine doğru itildiğinin farkına varamamıştır. Bir çığlık atma gereği duymuş ama yankılanan sesi kulaklarını sağır etmiş bir daha ağzını açmamaya yemin etmiştir. Böyle bir kararın sonrasında kendini sokakta yapayalnız, perişan bir halde bulunan Ferit'in arkadaşı ona küfür ettiği halde tepki göstermeyince ondaki bu değişikliğin mutlaka derin sebepleri vardır diyerek kulaklarının duymadığını aklından bile geçirmemiştir. Bir adamın kendi sesinden dolayı sağır olabileceği kimin aklına gelebilirdi ki... Soğuktan kaskatı kesilmiş ellerinden tutarak onu yerden kaldıran adam o gün sokakta karşılaştığı adamın ta kendisiydi. Ne yapıyorsunuz dedi arkadaşı adama. Onu tanıyor musunuz yoksa? Adam tek bir söz söylemedi. Arkadaşı teşekkür etti. Ferit adamın suratına doğru sabit bir şekilde bakıyordu. Hiçbir söz söylemiyordu o da. Nereye götürüyorsunuz onu dedi arkadaşı. Yine hiçbir şey söylemeden Ferit'le birlikte sokağın köşesinden kayboldular. İkisi de çıldırmış dedi Ferit'in aslında hatırlamadığı yıllar öncesinde tokalaştığı, isminin aklında hiçbir zaman kalmadığı arkadaşı. Yazdıklarının sonunu getiremediğinden sonsuz saydığı hikayelerini başkalarına beğendirmek içinden yetersiz ama elinden geldiği kadar çabalamıştı. Bir türlü elde edemediği yazar kimliğini yazı olmaya çalışmaya dönüştürdü. Hiç olmazsa roman kahramanı olabilirdi. Kendine bu görevi verdiği gün sağır, beş parasız, evsiz, hafızasız bir adama dönüşmüştü. Yalınayak yürümenin üzerindeki elektriği boşalttığını, bu sayede kendini daha iyi hissettiğini söylüyordu. O gün sokağın köşesinden dönüp kaybolduğunda hiç kimse bir daha geri dönmeyeceğini bilmiyordu. Çünkü bunu bilebilmek için sonsuza kadar beklemek gerekiyordu.

MİSAFİR

Derya AYDOĞDU

"Öylesine yürümek güzeldir kimi kez sokaklarda. Dalar insan bilmediği düşlere. Yoldan geçen insanlarla oyun oynar, sevmediği insanlara dil çıkartır ve tüm güzel kadınlara laf atar içinden. Kelime oyunlarıyla şakalaşır, içindeki imgelerin belirsizliği onu heyecanlandırır, bilinmezi çekici kılar, dolular boşalır ve boşlar doldukça kalabalıktan utanır. Öyküden öyküye atlar, tüm kelimelerin tozunu alır; noktalama işaretlerini delirtmek için, noktayı sinirlendirip ünlem yapar, "neden" koyar cümlenin başına ve sizi soru işaretleri içinde ağlatır. Virgülün yerini, zaman, soru işaretine bırakır. Siz ise tüm bu bilinmezler içinde çoktan girmişsiniz bu çıkmaz sokağa. Siz benim davetsiz misafirimsiniz öykümde... Buyurun içeri, ayakta kalmayın...

Birileri yolu şaşırmış olmalı."

...

Yağmur epeyce hızlanmıştı bu sabah. Önünden geçerken soluduğum o puslu, buruk, sisli hava çekti beni içeri. "Bir hoyratta vurulayım" mısrası yükseliyordu bir şairin dilinden, geceye karışıyordu gizem. Gıcırtıyla açılan kapıdan sanki hayaller alemine girdim. Değiştim ben. Ne Polyanna olabiliyorum gülücükler dağıtan, ne Bin Bir Gece Masalları'ndaki Sinbad. Kimim ben öyleyse bu hayaller ülkesinde?

Bir masa iliştiriyorum gözüme şöyle geceye nazır. Kimsenin umurunda bile değilim. Ve garsonun sesiyle irkiliyorum. Şimdilik müşteriyim bu ülkede. Hayal-i var mı bilmem.

-Buyurun ne içersiniz?

Hayat içerim, yaşam içerim, zamana karşı zehir zıkkım içerim.

-Büyük boy bir rakı

-Meze olarak ne arzu edersiniz?

Henüz limonu sıkılmamış aşk alayım ve varsa doğranmamış allı morlu, yeşilli sevdalar alayım.

-Sadece içki lütfen.

Ve yine aynadaki yansımamla kalakalıyorum kalabalıkta. Ayna bin bir parçaya bölünüyor. Ürküyorum. Her bir aynada başka bir ben, ürkünçlüğüm artıyor. Aynalar büyüyor ben küçülüyorum. Küçüldükçe gülüyor aynalardaki ben, ağlıyorum, kahkahalaşıyor gülünçler. Hıçkırık oluyorum, çığlıklaşıyor ortalık. Elime cam batıyor, yüreğim kanıyor... İrkiliyorum, içkim çoktan gelmiş. Çocukluğum geliyor bu defa masama, sorgu sual yok, davetsiz misafirsiniz ya. Çekinmeden giriyor içime. Yedi yaşındayım, belki altı ve belki beş. Kibrit kutularından evler yapıyorum, başımdaki dama inat. Kağıda bir güzel yapıştırıyorum. Gök kırmızı, yer mavi, güneş siyah kalıyor. Gökkuşağının yedinci rengi ne bulamıyorum. Kim karışır hayal dünyama çocuğum ben...

Yanıyor evim, kutularda kibrit kalmış, yanıyor düşlerim, çocukluğum yanıyor! Eyvah!

"Erken kalktın nereye?" diyorum, ardına bile bakmadan gidiyor çocukluğum ağlamaklı.

Ne zaman bitirdim bu içkiyi ben, hemen yenisini söylemeli bir ikinci cümlem ve çoktan başladım ikinciye; şerefine üçüncü!

Gecenin gizemi dolmuştu iyiden iyiye içeri doğru. Camlar buharlaşmıştı soğuktan ve dışarıda çılgınca, delirircesine yağan yağmur, çerçeveleri duvardan söküp yere fırlatıyordu. Duvar sarısında kalan anılar nanik işareti yapıp, halay çekiyorlardı salonun orta yerinde. On sekiz, on dokuz ve belki on yedi yaşlarındaki genç için alabildiğince ürkünçtü ve ürkünçlük nedir tam bilemezdi. Uykusu bölündü ve düşleri delindi. Gözlerini dahi açmadan, eliyle komidinin üstünü yokladı, oralarda bir yerlerde çocukluğuna dair çikolatalı cikleti olması gerekiyordu. Kapı gıcırtıları, pencere kırıkları, kibrit yanıkları...Düşleri parçalandı bir daha! Bağırmak, ağlamak için galiba biraz fazla büyümüştü, yardım dilemek için de çok fazla küçülemezdi. Çiğnediği sakızı ağzında iyice bir gezdirmeye başlar, baloncuklar yapar güneşe dair, gözleriyle altı renkli gökkuşağı çizer buluta dair... Yağmur dinmez. Saatin tik takları canını sıkmaya, tenini yakmaya başlar. Onu üzen nedir bilinmez, bilmez. Duvardaki sarıları sürükleyerek yerde, kapıya yönelir, ağzında çikolatalı ciklet. Bırakıverir bilmeden kendini merdivenlerden aşağıya. Ağzında tadı gitmiş ciklet, cambaz aynı masalda beyaz peri... Kibritlerin alevi büyüyor korkuyorum, alevler gençliğime sıçradı sıçrayacak.

İçerisi iyice bir kalabalıklaşıyor; duvarlar, iskemleler, sararmaya yüz tutmuş perdeler, bardağımdaki rakı ve yürekler daha bir ıslanıyor. Garson sobaya birkaç odun atıyor çevresindeki sesler duyarsız. Karşı masadaki dilsiz adamın el işaretlerine bile aldırmıyor.

...Sanırım zaman bana oyun oynuyor. Bir sonraki paragrafın sonuna geçmek diğer yazıda satırbaşı olmak gittikçe zorlaşıyor ve şimdi çaresizsin. Kim getirdi seni bu uçurumun sonuna, atladın atlayacaksın. Rüzgarın sesiyle

dinlediğim ezgi nedendir bilmem nefesimi kesiyor, boğazımda düğümleniyor gecem, avuçlarımın içine aldığım, terini tenime karıştırdığım, sevgilinin eli oluyor düğümlenen ve sana bir soru zaman! : "Kim çözecek bu düğümü?", "zaman gösterecek", güldürme beni! Omzuma hafiften bir dokunuş içten bir "arkadaşım".

Gözlerime inanamıyorum nereden çıktı bu dilsiz? Uçurumu kim getirdi buraya? Evimize dönelim babacığım...

Nasıl da benziyor bıyıkları, babamın bıyıklarına ve meyhanede koca bir uçurum; ama garson gayretli kapatacak çukuru.

-Bir ihtiyacınız var mıydı?

(Elimin tersiyle)

-Hayır yok.

Şen kahkahalar iyice kapladı salonu. Kadın çaresiz yudumlamalı rakıyı ve gözlerini adamın gözlerinin içine dikip, şöyle bir süzmeli. Dedim ya çaresiz; işi bu. Makyajını tazeleyecek, çantasını masanın üstüne boşaltmasından belli. Her şey dökülüyor bir bir. Önce yürek, sonra kalem; önce düş, sonra kağıt; önce yaşam, sonra küf kokan yaşanmış kitap. Nerede diyorum bunun makyaj malzemeleri. Garson beynini boyayacak diyor. Anlamıyorum. Meyhane bin bir çeşit. Her biri bir ipteki başka bir cambaz, köşedeki madrabaz, ortada salınıp duran kırmızı palyaço. Düştük düşeceğiz ipten, kadın bıraktı bırakacak kendisini ve ben...Hastanenin koridorları üstüme yıkılacak sanki, kafamı dahi kaldıramıyorum yattığım buz gibi yerden. Yanımda sadece karaya çalan tavan ve güya yeşile boyadıklarını sandıkları her biri ayrı düşman duvarlar...

Hiçbir şey bilmiyorum. Neden buradayım, neden perdelerim kapalı, arkası duvar mı yoksa; gece mi, gündüz mü, babam nerde ve nerede benim sus işaretli, hemşirem, yoksa burası neresi?...Yelkovan akrebi geçmeli, akrep yelkovana yüz vermiyor ki.Kapı açılıyor; açılmasından utangaç bir yabancı giriyor.

"Umutlarını sakın bir daha ucuza satma." diyor fısıltıyla. Bileklerimdeki bandajı sökerken avucumu sıkı sıkıya kapatıyorum, şaşırıyor; gözlerim ağlamaklı, gözleri endişeli. Görsün istemiyorum avuçlarımdaki nasırı.

-Ben senin yüreğindeki nasırı biliyorum, diyor.

Anlamıyorum herkes içimi okuyor. Şimdi de kelimeler korkutuyor gençliğimi. Gözlerim duvarları karalıyor. Yaşam, ölüm, yürek, keder, ben, sen ve gözlerim seni kocaman bir kalp içine alıyor ve üstünü kara kalemle, duvarı kanatarak karalıyor. Duvarın canı acıyor. Kalemin ucu kırılıyor. Sen nerdesin sevgili? Sevgili gençliğimi yakıyor, kitaplarımı deviriyor, öykü kağıtlarımdaki kelimeleri çalıyor, gözümün içine baka baka karanlıkta bir başkasıyla dans ediyor. Sevgili bana iyilik yapıp, pencereden içeri gençliğime kibrit ucunda alev atıyor. Sevgili, gençliğimi yakıyor.

Bense, zavallı bense ne külleri toplayabiliyorum yerden, ne gençliğimi kurtarabiliyorum düştüğü dehlizden. Yazık!

Sandalye dönüp duruyor ayaklarımın altında. İçkiyi yudumladıkça, devirdikçe bardakları ardı sıra, sarhoşluğumdan eser kalmıyor. Geçmiş sır perdesini açıp, çıplak bedenini sergilemeye utanmıyor. nasıl olsa unuturum ya. Koca bir YALAN. Nerde bu meyhanenin tuvaleti kusmalıyım içimdeki tüm kan içen baykuşları, çam ağacımı lekeliyorlar sonra. Adımlarım sersem ilerliyorlar, ilerledikçe meyhane büyüyor, uçurum derinleşiyor. Karanlıkta bir tek gece mi paylaşılır anlamıyorum. Gözüm kapalı dönüyorum masama, görmemek için masadaki tüm benleri. Daha çok, daha çok sancılanmalıyım! Daha çok yenilmezleşmeliyim!

-Bir sorun mu var beyefendi? Yardımcı olayım.

-Efendim, anlayamadım.

-Sizi böyle ağlıyor görünce, mazur görün.

....

"Neden gözlerinden kan akıyor? Kelimelerin silikleşiyor, neden?"

Yönetmenin dediği gibi yap. Hadi. kendimi sahneye fırlatıyorum. Güya ölüyorum. Oyun bitti. Seyirciler şaşkın, sitemli. Hani mutlu son diyorlar. Haklılar belki kim bilir? "Biz devamını isteriz, açın perdeyi!" Yönetmen çaresiz açılıyor perde. Güya bayılmışım, usulca kalkıyorum yerden. Gözlerimdeki kan değil, aldanmayasınız yaş diyorum avazım çıktığı kadar. Oyun bitti. Kapanıyor perde. Alkış tufanı kaplıyor ortalığı. Yine hiçbir anlam veremiyorum. Oyun beni öldürdü mü, ölen adamı diriltti mi? Kalınmaz böyle ikilemlerde. Yönetmenin canı cehenneme, alıyorum seyircileri arkama, düşüyorum yola...

-İyi misiniz? Size söylüyorum.

-Evet çok iyiyim. Baksanıza ne ölüyüm ne diri!

-Lütfen bir içki daha, saat kaça kadar açıksınız?

-Gün ağarana dek. Seviniyorum.

Ah bir de rakı şişesinde balık olsam Orhan Veli'nin dediği gibi, hiç çıkar mıydım insan içine? İzin vermezdim, karanlıklardaki sokak lambalarına beni çalmalarına. Yalancı ışıltılar aldattı beni. Beni çaldılar. Oh ne ala.

İçim sıkılıyor. Yalnızlığı örtünen yüzler arasında kaybolmuşluk içimi kemiriyor. İçimdeki çığlık içime sığmıyor. Düştüğüm karanlıktan ne Orhan Veli, Sait Faik'in şiirleri kurtarabiliyor beni, ne de kelime ustası Özdemir Asaf ve diğerleri.

-İçkiniz, buyurun.

Sen de kimsin diyesim geliyor garsona. Vereceği cevabı merak ediyorum doğrusu ya da verebileceği. Desem mi, demesem mi arasına kıldan bir köprü kuruyor sözcükler:

-Sen de kimsin?

Cevap yok.

-Sen de kimsin?

Cevap yok. Son kez:

-Sen de kimsin? Cevap:

-Hiç.

-Saçmalama, son kez sen de kimsin? diyorum.

-Ben senim, diyor. Ürküyorum. Garson nerde görmüyorum.

Bu, bu gecenin son içkisi olsun. Bir dikişte dibine vuruyor bardak. Orhan Veli gülüyor sanırım. Rakı şişesindeki balık bana nispet yapıyor gibi. Kendimi bırakmak vaktidir diyorum sokaklara.

Hesabı ödemek için elimi attığım cebim boşalıyor birden. Ne zaman içtim ben bu kadar. Hayaller, anılar, düşler pahalıya patlıyor adama. Bu meyhane içkiden değil; hayal satışından parayı götürüyor aslında. Gülüyorum kendimce. Garsona bahşişini uzatıyorum. İstemiyor. Bu defa şaşırma sırası bende.

-Lütfen alın, hakkınız.

-Sağolun ama hakkım değil.

-Neden? diyorum.

-Ben içki servisi yaparım, hayal değil!

Dedim ya şaşırma sırası bende. Yağmur dineli epey olmuş. Toprak kokusu, beton kokusuna karışmış. Toprak taşralığından utangaç, betonsa heybetliliğinden mağrur. Evin yolunu bir bulsam. Bir cigara yakıyorum şöyle keyfime yaraşır. İlk defa sessizlik, izbelik korkutmuyor beni. İçime kadar giriyor karanlık, yerleşiyor ruhuma, dizimin dibine oturuyor, aşıma ortak, kederime keder oluyor. Yadırgamıyorum. Sanki yıllardır bekliyormuşum gibi. Gecikmiş bir misafir. Arkamdan seslenen ne anama, ne babama ne de sevgiliye aldırıyorum.

"Gideceğim dedim size, beni bu şehre bağlayan ne kaldı ki? Başka yerde arayacağım; anladım burda yokum ben. Taş üstüne taş bırakmadım, demek ki hiçbir yere saklanmamışım. Başka yere gitmiş olsam gerek; gideceğim benim ardımdan."

Hala bu şehri arşınlıyor ayaklarım, gözlerim bu şehirdeki martıları, martılara simit atan öğrencileri, çingene kadınlarını, Kadıköy aşıklarını görüyor; burnum bu denizin kokusunu duyumsuyor ve hiç yiyemediği kokoreç kokusunu seviyor. Kulaklarımda hala bu şehirdeki "bir tane selpak alsan ya"; "ezileceksin kardeşim çekilsene yol ortasından"; "size göre iş yok, biz sizi ararız" cümleleri dolanıyor.

"Mekanla oyun oynanmaz, zamanla oynanmadığı gibi, gitme!" Gölgemi aldatmamalıydım ve gölgemin dediğini yaptım. Gölgemi aldatmadım. Onu hainice sırtından vurmadım . Hangi şehirdeyim hala merak eder dururum ve o gün bu gündür ben-i beklerim, ben bulamadım o gelsin ben-i bulsun diye. Kafamın içinde imgeler uçuşuyor. Dilsiz adam, garson, yağmur, benler, nereye gidiyorumlar...

Eve nasıl geldiğimi bile anlamadım; bahçedeki salıncak yedi yaşında bıraktığım gibi, beni taşır mı ki? Baş ucundaki erik ağacı da aynı. Hala çiçek açmadı ve bahçede dolanan gençliğim, çocukluğum hep aynı. Çocukluğum bıraktı kendini salıncağa ve gençliğim tuttuğu gibi boynunu erik ağacının en sağlam yerine astı bir güzel bahar mevsimi. Ben, bense dedim ya arkadaşlar.

İyice ağırlaşıyor adımlarım merdivenleri çıkarken. En son oda benimki. En pembesi, en moru ve bunlara inat en karası, benimki.

Dinlemek varken gecenin mistik kokan şarkısını. Odam rutubet kokuyor, yas kokuyor. Odam yaşanmışlık kokuyor. Benden evvel herkes kokuyor, her şey kokuyor. Son cigaram bu da, kaç sigara bitirdi ömrüm. Canım kibritten ev yapmak istiyor, çocuk yapmak salıncak çizmek istiyor.

Kim yaktı bu odayı, bu salonu, bu yaşamı yakan kim?

Gençliğimin ateşi sıçradı biri kurtarsın beni! Ben yanıyor, bedenim yanıyor. Gidiyor, alevin dumanı göklere gidiyor. Birileri kurtarsın, cigaramın dumanı genzimi yakıyor, bedenimle yangıncılık, kaçmacılık, ölmecilik oynuyor.

Radyodaki tüm sevda şarkıları yanıyor, şiir kitaplarındaki mısralar açık artırmada yok pahasına gidiyor, süzülüp giden vapurların ardından köpük küfrediyor, deniz hırçınlaşıyor bu gece. Odamdaki gökkuşağı yanıyor, yedinci rengim duman oluyor, duvarlara çiziktirdiğim senler yanıyor.Ben yanıyorum, ağzımla söylemediğim yarım yamalak sözler yanıyor; oyunda kim galip gelen bilmiyorum; ama ben bu oyundan çoktan vazgeçtim bu gece.

Ne acı... gözlerimin önünden geçmiyor hayatım bir film şeridi gibi, yalnız çizgi kahramanlar dolaşıyor başucumda. Sindrella, Peter Pan ve diğerleri. Vedalaşıyorum hepsiyle tek tek. Sonra gençliğime el sallıyorum. Hepsi, herkes ve siz gülüyorsunuz bana görüyorum. Yalancısınız hepiniz, yalancıyız...

Tüm yalanlarım yanıyor şimdi. Kelimelerim, öfkelerim, kinlerim...

Ve ben, bense;

"Tuttuğu gibi, boynunu erik ağacının en sağlam dalına astı bir güzel gece vakti. Bir yıldız kaydı, diğeri söndü. Salıncağın paslanan zincirleri koptu, çocuk yere düştü ve erik ağacı hiç çiçek açmadı. Erik ağacı, erik ağacı hiç oldu mu ki?"

Ve sizin gitme vaktiniz geldi çoktan; eğer karşınıza girdiğiniz çıkmaz sokakta çıktıysa biri ne şanslısınız! Labirentin aynalarını kırın birlikte. Düşen cam kırıklarını biriniz görün, diğeriniz basmayın, biriniz sendeleyin, diğeriniz düşmeyin. El ele ve de yürek yüreğe. Biriniz sevdalanın ama diğeriniz sakın ağlamayın. Ya yoksa;girdiğiniz çıkmaz sokakta sizden başka kimsecikler yoksa; girin bir meyhaneye kendinizle dans edin. Misafircilik oynayın ve tüm misafirler siz olun. Misafircilik buraya kadar; Hoşça kalın!

Hakan Koçak ile

Sosyolojik Araştırmalar Kulübü üzerine...

Efe Arık: Sosyolojik Araştırmalar Kulübünü kurarken ki kaygılarınız nelerdi?

Hakan Koçak: Bizim için biraz özel bir döneme denk geldi diyebilirim. Sosyoloji benim okuduğum dönemlerde, üniversite sınavlarına girilirken sonlardaki tercihlerden biriydi. Çoğu insan has bel kader giriyordu. Ama bizim döneme özgü belki, iyi bir kimyasal denge oluştu. En azından 10-15 kişilik, sosyolojiyi sosyoloji olarak ve bir bilim dalı olarak önemseyen, ilgilenen bir grup insan olduğu anlaşıldı. Ve onlarda bu konuda formal okul eğitiminin yanı sıra, ondan öte bir takım şeyler yapmak istediler. Kendi çabalarıyla kendi istekleriyle. Doğrusu çok ta bu bir takım şeylerin ne olacağını tam bilmiyorduk. Ve bir araya geldik. Bunun nasıl bir örgütlenme biçimiyle gerçekleşeceğini de bilmiyorduk. Ama kulüp olabilir diye düşündük. Henüz biz bunu düşünürken kulüpler de böyle yaygın değildi. Bir kulüp oluşumu yoktu. Bunu en azından bizim fakülte için söyleyebilirim. Sonuçta sadece dinleyici olan, sınavlara giren birer sosyoloji öğrencisi olmayla yetinmek istemeyenlerin bir talebiydi, bir isteğiydi kulüp oluşumu. Bu insanları bir arada tutmak, bir de ortak bir şeyler yapmak. Esasında bu, bizim için, gerçekleşmesini istediğimiz bir idealdi. Kulüp yaşamında da bu tam anlamıyla gerçekleşemedi. Biz kulübün adını Sosyoloji Kulübü değil de Sosyolojik Araştırmalar Kulübü koyduk. Aslında o bilinçli bir tercihti.

Çünkü böyle bir dert vardı. Aslında sonrada Asosyoloji dergisinin çıkışında da, kulüpte de sadece öğrencileri, ilgi duyanları bir araya getirmekten öte biraz akademik alanın içine hapis olmuş, biraz artık sosyal felsefeye doğru yönlenmiş, kuramın kendi içinde debelendiği bir sosyolojik tablo vardı bizim açımızdan. Biz biraz deyim yerindeyse sokağın sesini taşımak, insanların tecrübelerini taşımak, yani sosyolojiyi hak ettiği gibi yeniden insan yaşamı içindeki bir bilim olarak kavramak ve o çerçevede de zorunlu olarak araştırma yönünü öne çıkarmak istiyorduk. Sosyoloji bölümlerinde araştırmalar, özellikle öğrencilerin de katıldığı araştırmalar, pek yaygın değil. Bugünde de görebildiğim kadarıyla bu böyle. Yani bu kadar ilginç, zengin ve sorunlu bir ülkede yapılan sosyolojik faaliyet az. Araştırmadan kastımız da tabi ki sokağa çıkmak, anket yapmak değil. Araştırma derken bir çok tekniği düşünerek söylüyorum .

Efe Arık: *Bu bahsetmiş olduğunuz araştırmalar daha çok alan araştırmaları mı, yoksa teorik çerçevede yapılan araştırmalar mı?*

Hakan Koçak: Alan araştırmalarını biraz daha gözeten, biraz daha onları amaçlayan bir kulüptü. Ama dediğim gibi çokta bunu gerçekleştiremedi. Çünkü çok farklı yönleri var. Alan araştırmaları ciddi organizasyonlar gerektiriyor, finans gerektiriyor. Destek lazım bunun için. O anlamıyla bunu yapamadık diyebilirim. Ama bir ideal olarak isminde bunu yaşattı kulüp. Belki de daha ileri ki dönemlerde olacaktır.

Efe Arık: *Kulüp tüzüğünün oluşturulmasından sonra ne gibi faaliyetler, organizasyonlar yapıldı.*

Hakan Koçak: Bir kere oluşturma süreci çok zordu. Çünkü dediğim gibi ilk olmanın getirdiği bütün olumsuzlukları biz yaşadık. Beş on kişilik bir grup aslında yaşadı. Bunun içinde de ben biraz öne çıktım belki. Bir öğrencinin hayatı için, o ruh halindeki bir insan için dayanılmaz bir prosedür, resmi işlemler, sayısız kez akademideki kulüplerden sorumlu bölüme gitmek gelmek demekti bu. Ve hatırlayabildiğim kadarıyla iki buçuk yılı, yani 4 yıllık öğrencilik hayatımın 2,5 yılını alan bir uğraştı bu. Zaten tü-

* *MSÜ Sosyolojik Araştırmalar Kulübü ve Asosyoloji dergisi kurucularından*

zük; aslında belirlenmiş bir tüzük var kulüpler için, onun çok ötesinde bir şey yapmıyorsunuz. Yapmaya da çalışmadık doğrusu. Biz çünkü işin bu hukuki boyutuna çok takılmak istemiyorduk. Bizim derdimiz bilimsel faaliyet yapmaktı ama o da bir zorunluluktu. Bir takım imkanlara erişmek açısından. Sonuçtu kulüp, resmi olarak tüzüğün onaylanmasıyla kabul edilmiş oldu. Evet, okul ben bu kulübü tanıyorum demiş oldu. İlginç anektodların da olduğu bir dizi şeyler yani. Artık sonlara doğru gelindiğinde bir gün, güzel sanatlarda, ilgili bir hocamızın yanına gittiğimde, o kadar detaylandırdı ki (yanılmıyorsam kulüp kurucularına 7 kişiydik), not durumlarımızı bile sormuştu. Epeyce ayrıntılı bir şekilde sorgulanıyorduk, araştırılıyorduk; dedim ki okula bomba koymak istesem kendimi açığa çıkartmam. Bizim böyle niyetlerimiz yok. Sosyoloji bölümü her zaman için görece politik eğilimlerin daha güçlü olduğu bir bölümdür, öğrencileri itibariyle. Bir de özel olarak Fen Edebiyat Fakültesi böyledir; M.S.Ü geneli düşünüldüğünde. Ve sanırım da oraya dair akademide biraz tedirginlik de vardı. Biraz tanımama durumu vardı. Neyse sonuçta kavuştuk resmi olarak kulübümüze. Aslında oraya kadar ki motivasyon ve enerji ayrı bir fasıldı, ondan sonrası ayrı. Bu durumlarda genellikle böyle olur biliyorsunuz. Böyle bir hedef belirlemişsinizdir ve hedef gerçekleştiğinde, şimdi ne olacak, ne yapıcağız bu kulüpte artık gibi bir durum oluşur. İlk olarak bir geçici başkanlık icat ettik. O da ben oldum. Biraz daha fazla koşturanı, dert edineni olarak yoksa çok özel bir misyon değil tabi. Sonra ilk kongreyi yaptık. Orda da seçildim ve devam ettik. Hani bu arada hiçbir şey yapmıyor da değildik. Tüm bu yılları kulübün resmileşmesini beklemekle geçirmedik tabi. Ufak tefek bir takım şeyler yaptık. Toplantılar, söyleşiler gibi daha kendi aramızda bizlerin hazırlık yapıp, sunum yaptığı, soruların olduğu, sohbet toplantıları diyebileceğim aktiviteler.

Şunu da söylemek lazım aslında bizim yaptığımız önemli bir şey, ileri bir şey gibi de düşünülebilir. M.S.Ü sosyolojinin tarihi çok eski değil. 80'den sonra kurulmuş genç bir bölüm. Boğaziçi sosyoloji gibi, hele İstanbul sosyoloji gibi çok daha eski köklü bölümlerde bu tür bir şey yoktu. İstanbul'da biz ilktik. Nitekim bu daha böyle devam etti ve Sosyolojileri Öğrencileri Kongresi'ni daha sonra sahiplenmemizde de bu etkili oldu. Kulübün de en önemli etkinliklerinden bir tanesi bu kongrenin devam ettirilmesi oldu. Üçüncüsünü yaptık. Bir de şunu da belirtmek lazım tabi, çok zordu ama bir yandan da bölümün desteğini de almadık diyemeyiz. En başta Meral ve Ayşe hocalar olmak üzere Esin hanımın da keza desteğini aldık.

Efe Arık: *Kongrenin İstanbul'da gerekleşmesi kararının alınmasından biraz bahsedebilir misiniz?*

Hakan Koçak:Kongreye gidişimiz de aslında iyi bir örgütlülüktü. Onu da söylemek lazım. Hacettepe'nin düzenlediği Ankara'daki Sosyoloji Öğrencileri Kongresi. Hoş ta bir şeydi. Biz buradan yanılmıyorsam 50 kişi kadardık. Ve ilginçtir şunu da öğrendik ki, öğrenci harçlıkları çerçevesinde düşünüyorsunuz her şeyi, mümkün olan en ucuz şekilde gitmek için tren indiriminden, öğrenci indiriminin ötesinde indirimlerden yararlanmak istedik. Ne yapabiliriz! Gördük ki spor grubu olursanız %50 indirim oluyormuş. Ve çeşitli yöntemler bularak bir spor gurubu olarak kendimizi gösterip, %50 indirimden yararlanmıştık. Keyifli de olmuştu. Orda öğrenci evlerinde kalmıştı kimimiz. Ve orda çok ciddi bir çabayla, kongre sonunda yapılan forumda, büyük bir istekle kongrenin üçüncüsünü İstanbul' a taşıdık ve işin aslı her ne kadar İstanbul Üniversitesi ile ortak bir kongreyse de, hakkını yemeyelim ama, bizim daha ağırlıklı olduğumuz, bizim götürdüğümüz bir kongreydi. Bizim için de bir ilkti ve kolay da değil aslında, şimdi de yaşandığı gibi. Ama altından kalkıldı. Yani on kişi, belki zaman zaman bunun sayısı artmış olabilir ama bunun çok fazla üstüne çıkmayan bir sayı ile yürütüldü. Dergi ise, benim aslında kongreye görece daha az katkımın olabildiği bir çabaydı. Ömer, Ebru, Baki, Necdet gibi arkadaşlarımızın daha fazla katkıda bulunduğu, enerjisinin olduğu bir süreçti.

Efe Arık: *Derginin isminin Asosyoloji olarak belirlenmesinin altında yatan sebepler nelerdi?*

Hakan Koçak: Bana sorarsan biraz da iddialı bir isim belki Asosyoloji ismi ama, şu kalıplara sıkışmış sosyolojiden daha fazla bir şeyler yapmak, sosyolojiyi biraz daha farklı tanımlamak , daha hayatın içinde, daha insan tecrübelerini malzeme yapan. Belki işte, klişe bir deyim midir diye kullanmakta tereddüt ediyorum ama, sokağın heyecanını, sokağın zenginliğini sosyolojiye yeniden taşımak isteyen bir grup hep mayasında vardı dediğim gibi. Dışlanmışlar, ezilmişler, marjinal diye nitelendirilenler, altta kalanlar ama aslında hepsi toplumun, sosyolojinin malzemesi olan toplumun, büyük kısmını oluşturan insan topluluklarıdır. Bunların yapıp ettiklerini, düşündüklerini, neyi nasıl algıladıklarını ortaya çıkarmak istiyorduk. Sonuçta sosyoloji eğitimi, genel olarak düşünüldüğünde üniversitelerde verilen sosyoloji eğitimi, bu konuda çok da fazla malzeme sağlamıyordu. Ya da biz öyle düşünüyorduk. Gerçekten de öyleydi esasında. Ve artı malzemeler, araç gereçler sağlayabilir miyiz, yeni şeyleri biz çıkarabilir miyiz diye düşünüyorduk. En azından böyle bir duyarlılık olduğunu söyleyebiliriz.

Efe Arık: *O zaman, kendi aranızda, sosyolojinin, belirli bir grubun kısıtlı bir alan ve insan topluluğu üzerinde yaptığı araştırmaların bilimi haline geldiği fikri hakimdi ve bu yüzden dışlanmışlar, ezilmişler ve marjinaller diye nitelendirilen insanlar hakkında bu tip çalışmalara yönelme isteği ortaya çıktı.*

Hakan Koçak: Toplumbilim, aslında "biz" diye tarif

edilen şeyin (en başta toplumdur biz diye tarif edilen şey) bu "biz"sözcüğündeki homojenlik imasında olduğu kadar aslında homojen olmadığını, o "biz" in aslında bir çok farklı "biz"lerden, "ben"lerden oluşabileceğini biraz unutabilen bir bilim. Pozitivizmin etkisiyle de ilgili bu. Dolayısıyla toplumu bir bütün olarak düşünme eğilimi ve onun üzerine inşa etme eğilimiyle yapılan sosyolojik çalışmalar çok fazla. Bu üniversite eğitimi üzerinde de oldukça hakimdi. Bunun aşılması gerekliliği düşüncesi vardı. Bir yönü de, tabi genel olarak sosyolojiye özgü değil, tüm akademik faaliyetlerde bilimin, bilimsel faaliyetin (ama sosyal bilimlerde bu daha da öne çıkıyor tabi) o sıkışmışlığı ve bir süre sonra kendi içinde özel bir dil oluşturmuş sürekli bir kurallar ve kavramlar tartışması polemiği biçiminde geçen bir şeye dönüşmesi. Bu anlamıyla da aslında tecrit oluyor, yalıtılıyor. Tümüyle de böyle demek istemiyorum ama Türkiye'de az önce dediğim gibi böyle bir zenginlik, bu kadar gerilimler, bu kadar kutuplaşmalar var ve sosyoloji bu konuda söyleyebileceği şeylerden çok azını söylüyor ve söyleyebileceği düzeyden çok daha geride. Hatta bu nedenledir ki aslında "Sosyolojiyi açın" sloganıyla toplantılar yapıldı ve daha sonra kitabı çıktı. Yani bu eğilim de vardı bir yandan ve bu olumsuzluk sadece bizim tarafımızdan görülmüyordu. Tabi şunu söylemek gerek, bir de tabi ki çok fazla resmi ideolojinin etkisinde de olduğunu söylemek lazım sosyoloji bölümlerinin. Oysa ne bilimsel faaliyetler ne de sosyal bilimler resmi ideolojiyi kaldırabilecek şeyler değil. Onunla boğulan şeyler. Bir de tabi önemli bir şey daha var; kapitalist bir sistemde yaşıyoruz ve akademik alandaki bilimsel faaliyetlerde giderek bilimin metalaşma süreci yaşanıyor. Yani öyle bir şey ki, sosyoloji ya piyasa araştırmalarına hizmet eden bir şey haline gelecek ya da akademide, elit bir kesimin özel tartışma dili haline gelecek bir şeye dönüşüyor. İşin aslı şu: Sosyoloji eleştirelliğini yitiriyor. Oysa biz sosyolojinin eleştirelliğiyle ancak varolabileceğini düşünüyorduk. Tabi bunlar belki biraz iddialı laflar. Pratiğimiz, yapıp ettiklerimiz bunun ne kadar altını doldurmuştur bilemiyorum. Ama bu duyarlılığın da önemli olduğunu düşünüyorum. Sonuçta biz de dört yıllık lisans öğrencileriydik. Bundan sonrasında zaten kimilerimiz kendi çabalarını daha da geliştirdiler. Kimileri belki çok sürdürmediler, bu çabalarını, ama o dönemde dediğim gibi kimyasal ilginç bir bileşim yakalanmıştı.

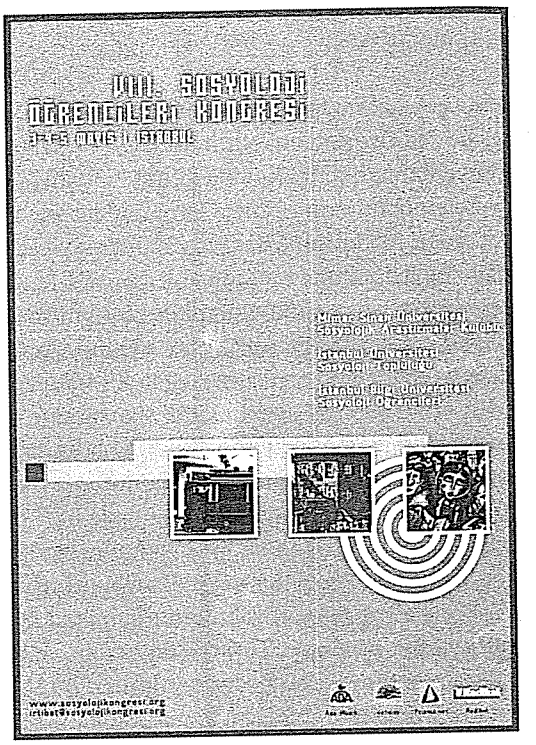
Efe Arık: *Bütün bu uğraşlar, kulüp, dergi size son kertede ne kattı; ne getirdi?*

Hakan Koçak: Bence en önemli kazanım şuydu; öğrencilerin pozisyonunun algılanışının değişmesiydi. Pasif alıcılar olarak, fotokopi çoğaltan, not tutan, sınava giren ve sosyoloji ile ilgisini bu düzeyde tutan öğrencilerin konumu ve algısı değişti diyebilirim. Ve öğrenciler etkin olarak sosyolojiye şu veya bu düzeyde katkı yapabilen, deyim yerindeyse bizzat kendisi sosyoloji yapan insanlar olabileceklerini göstermiş oldular. Öğrenci kongresi de belki bu anlamda çok önemliydi. Çünkü benim bildiğim kadarıyla bu kadar gelenekselleşmiş, sürdürülen tek öğrenci kongresi Türkiye çapında. Bu da demin söylediğim eleştirellik boyutuyla da önemli bir şeydi. Bizim de katkılarımızın, bizim de ilgi alanlarımızın yeniden değerlendirilmesi önemliydi.

Bir adım ötesini yapabilseydik, işte o en ideal durum olacaktı, belki de ütopya. Bizzat kendisi araştırmalar örgütleyebilen, araştırmalar yapabilen, kolektif bir çalışma yürüten bir ekibe dönüşebilseydik en iyisi bu olacaktı. Ama ilerde de olabilir sanırım...

8. SOSYOLOJİ ÖĞRENCİLERİ KONGRESİ 3-4-5 MAYIS'TA İSTANBUL'DA

Özlem DELİKANLI MSÜ Sosyoloji 4

İçinde yaşadığı toplumun toplumsal gerçekliklerine duyarlılık gösterip, dünya üzerinde yaşananlara sırtını dönmeden, var olan problemlere getirdiği çözüm önerileri ile birey olarak "üzerine düşeni" yapmanın gerekliliğinden yola çıkarak, sosyoloji öğrencileri tarafından 1994 yılında temeli atılmış ve artık geleneksel hale gelmiş olan Sosyoloji Öğrencileri Kongresi'nin ilki 26-28 Nisan 1994 tarihinde ODTÜ Sosyoloji Topluluğu'nun girişimi ile gerçekleşmiştir.

Türkiye genelindeki sosyoloji bölümlerinin katılımı ile gerçekleşen Sosyoloji Öğrencileri Kongresi,bir benzerinin daha olmayışı ile sosyoloji öğrencileri için özel bir öneme sahiptir. Geleceğin sosyolog adaylarının, yaşadıklarına ve gördüklerine yabancı kalmadan var olan sorunları irdeleyip, sahip olduğu bilgiler ile teorik metinler oluşturarak akademik anlamda kendilerini geliştirmelerine olanak tanımak, daha makro düzeyde ise, Türkiye'deki diğer sosyoloji öğrencileri ile diyalog kurmasına mekan teşkil etmek gibi önemli bir misyonu üstlenmiş olan kongremiz,aynı zamanda, sosyolojiye gönül vermiş tüm bireylere de kapılarını açık tutmaktadır.

Toplumbilimcinin ,toplumsal anlamda, öneminin yeni yeni kavrandığı bir ülkede, sosyolog olma yolunda önemli bir basamağı teşkil eden Geleneksel Sosyoloji Öğrencileri Kongresi bugüne değin şu kentlerdeki üniversitelerde yapılmıştır:

26-28 Nisan 1994 ODTÜ- Ankara

25-27 Nisan 1995 Hacettepe Üniversitesi- Ankara

1-4 Nisan 1996 İstanbul Üniversitesi-İstanbul

31 Mart-03 Nisan 1997 Ege Üniversitesi-İzmir

23-27 Mart 1998 Anadolu Üniversitesi- Eskişehir

19-21 Mart 1999 Ankara Üniversitesi- Ankara

29-31 Mart 2000 ODTÜ- Ankara

8.sinin, 2001 yılı Mart ayında Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün ev sahipliği ile gerçekleşmesi bir önceki kongre sonunda yapılan oylama sonucu belirlenmiş olmasına karşın, üniversitenin, ekonomik krizi bahane ederek kongreyi iptal etmesi ile Sosyoloji Öğrencileri Kongresi bir yıllık bir kesintiye uğramıştır. Bu noktadan hareketle, gelenekselleşerek bugüne değin gelmiş olan ve sosyoloji öğrencileri açısından ayrı bir önem arz eden kongremizin devam ederek, yetişmekte olan yeni sosyolog adaylarına ulaşabilmesi için Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğrencilerinin girişimi, Bilgi Üniversitesi, Koç Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğrencilerinin de desteği ile bu yıl 8.Geleneksel Sosyoloji Öğrencileri Kongresi,3-4-5 Mayıs 2002 tarihinde Bilgi Üniversitesi'nde yapılacaktır. Hazırlamış olduklar tebliğleri ile kongreye katılacak olan sosyoloji bölümü öğrencilerine konu bağlamında bir sınırlama getirilmemekle birlikte, ele alınan konuların sosyolojik bakış açısı ile sunulması önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra, bölüm dışından katılmak isteyen arkadaşlar için de sunulan tebliğlerin karşılıklı fikir alışverişinde bulunma olanağı sağlayacağı görüşündeyiz.

Kongrenin gerçekleşmesi için okullar bazında temsilciler aracılığı ile çalışmalarını yürüten kongre ekibi olarak,Çarşamba ve Cuma olmak üzere haftada iki gün toplanıp, hazırlıklar konusunda gerekli işbölümünü yaparak faaliyetlerimizi sürdürmekteyiz. Bu çalışmalar, gönüllü katılımcıların arttığı oranda daha hızlı yürümektedir. Var olan işlerin paylaşımı ve yapımı konusunda bize destek olabilecek tüm arkadaşlarımızdan destek beklemekteyiz.

İlk defa bu yıl, kongrede sunulacak tebliğler kitap haline getirilecek ve İletişim Yayınları'nın da yardımıyla basılacaktır. Kitap sayfa sayısı nedeniyle basılacak tebliğler, bazı kriterler(bilimsellik, sosyolojik bakış açısı vb.) göz önünde tutularak elemeden geçirilecektir.

Akademik kariyer açısından önemli bir basamağı teşkil etmesi ve Türkiye'nin dört bir yanındaki sosyoloji öğrencilerinin kaynaşmasına olanak tanıyarak: bilgilerin paylaşımı, tartışma ortamı yaratması ile sosyolog olma yönünde atılan önemli bir adım olduğunu düşündüğümüz kongremize tebliğleriniz ve fikirleriniz ile katılmanız bizi mutlu kılacaktır.

Kongremiz ile ilgili olarak daha fazla bilgiye ulaşmak üzere www.sosyolojikongresi.org adresinden sitemizi ziyaret edebilir veya irtibat@sosyolojikongresi.org adresine e-mail gönderebilirsiniz.

8. SOSYOLOJİ ÖĞRENCİLERİ KONGRESİ PROGRAMI

3 Mayıs Cuma :
10.30-11.45 Açılış Oturumu (Büyük Salon)
11.45-12.15 Açılış Kokteyli
1. Oturum 12.15-14.15 (Büyük Salon)
11 Eylül ve Sonuçları
- "11 Eylül: Sapkın Bir Politik Fantezinin Tatmini... Operasyonel Bir Akademisyen Olarak Huntington'un Eleştirisi" Besim Can Zırh (ODTÜ)
- "11 Eylül ve Sonuçları " Özcan Yaren (MSÜ)
- "Küreselleşme ve 11 Eylül" H. Esat Ulusoy (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- "Ortadoğu Sorunu" Halil Kuvvetli (İÜ)

2. Oturum 12.15-14.15 (AKO)
Kalkınma Politikaları
- "Ulusal Kalkınma Politikalarından Yeni Liberalizme; 3. Dünyanın Krizi" Umut Selvi MSÜ
- "Türkiye'nin Kalkınma Politikalarına Genel Bir Bakış" Özgür Sarı (ODTÜ)
- "Yoksulluk" Özge Kondolot (Ankara Üniversitesi)
- "Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Krizler" İsmail Hamdi Köseoğlu (İÜ)

14.15-15.15 Yemek Arası
3. Oturum 15.15-17.45 (Büyük Salon)
Kadın Araştırmaları
- "Feminist Teori, Brechtiyen Teori Birlikteliği" Pınar Akkuş (MSÜ)
- "Kadın – Erkek Ücret Eşitsizliği" Nihal Çelik (Koç Üniversitesi)
- "Deprem Sonrası Yaşanılan Ekonomik Krizin Kadınların Yaşamlarına Etkisi " Hasret Palamut (Ankara Üniversitesi)
- "Bir Alan Deneyimi: Mardin" Ebru Mocos, Deniz Yonucu (İBÜ)

4. Oturum 15.15-17.45 (AKO)
Etnik Kimlikler
- "Aleviliğin Devletle İlişkisi İçinde Değişen Siyasal Yönelimleri " Aslıhan B. Öztürk (ODTÜ)
- "Süryaniler ve Yezidiler; Mardin'de Kültürel ve Dini Yapılanmalar Bağlamında Bir İnceleme" Ramazan Aras (Sakarya Üniversitesi)
- "Yeniden Yapılandırılan Alevi Kimliği Üzerine Yapı-Bozumsal Bir Deneme" Mehmet Demiray, Besim Can Zırh (ODTÜ)

4 Mayıs Cumartesi :
5. Oturum 10.00-12.00 (KS1)
Sosyoloji Tartışmaları
- "Geç Modernliğin Sosyolojisi" Burcu Koçoğlu (İBÜ)
- "Sosyolojik Çalışmalarda Belgesel ve Etnografik Filmin Gerekliliği; Türkiye Örneği " T. Seyhan Ceyhan (ODTÜ)
- "Sözlü Tarih Üzerine Bir Başlangıç" A.Tankutalp Birtek (Anadolu Üniversitesi)
- "İbn-i Haldun'da Toplumbilimsel Düşüncenin Yeri" Adnan Bayar (Dicle Üniversitesi)

6. Oturum 10.00-12.00 (223)
Küreselleşme
- "Günümüzde Küreselleşme" Alev Demir, Hasan Turgut Güçlü (İÜ)
- "Küreselleşme ve Toplumsal Teori" Halil Kuvvetli (İÜ)
- "Küreselleşme ve Yeni Muhalefet Tarzları" Türkay Nefes (ODTÜ)
- "Küreselleşme" Hande Kaçmaz (İÜ)

12.00-13.00 Yemek Arası
7. Oturum 13.00-14.30 (KS1)
Edebiyat İncelemeleri
- "Modern Zamanların Düşsel Kaçışı: Fantezi Edebiyatı, Görsel Dışavurum: Korku Sineması" Özlem Delikanlı, Çağrı Barlok (MSÜ)
-"Kafka'nın Şatosu" Sergender Sezer (Muğla Üniversitesi)
- "Türk Modernleşmesi, Aydın Kimliği ve Ahmet Hamdi Tanpınar" Funda Doğanay (MSÜ)

8. Oturum 13.00-14.30 (KS5)
Kapitalizm
- "Wallerstein: Kapitalizmin Sonu Mu?" Kaan Evren (ODTÜ)
-"Komünizm ve Sosyal Yaşam" Tuğba Körpe ODTÜ
- "Kapitalizm ve Pazar/Piyasa Ekonomisi" Sinan Tankut Gülhan (ODTÜ)

9. Oturum 13.00-14.30 (223)
Medya
- "Medya ve Medyanın Eğitimi" Ayşe Çetindere (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- "Özel Alan Kamusal Alan Ayrımının Sonu: Biri Bizi Gözetliyor Programından Kesitler" Çiğdem Köse (OD-

TÜ)
- "Medya... Haberin Değeri" Beliz Teoman, Gaye Küçükkaya, Gözde Yılmaz (MSÜ)

14.30-15.00 Ara

10. Oturum 15.00-17.00 (KS1)

Modernizm - Postmodernizm

- "Kitsch'in Modern Söylemdeki Yeri" Sezgin Boynik (MSÜ)
- "Foucault'un 'disiplinci iktidar' Kavramlaştırmasının Bağlantırılması" İnci Eroğlu (Muğla Üniversitesi)
- "Modern Özne versus Postmodern Özne" Nazan Gece (İBÜ)
- "Sanayi ve Bilgi Toplumlarının Gelişimine Kısa Bir Bakış" Oktay Aktan (ODTÜ)

11. Oturum 15.00-17.00 (223)

Türkiye İncelemeleri

- "Yoksulluk Kültürü Kavramı Türkiye İçin Ne kadar Geçerlidir?" Görkem Akgöz (ODTÜ)
- "Türkiye Modernleşme Tarihinde Kadro Hareketinin Yeri" Ercüment Çelik (ODTÜ)
- "AB'nin Genişlemem Sürecinde Türkiye ve Bu Süreçte AB'nin Rolü" Saim Can Beritan (Süleyman Demirel Üniversitesi)
- "1923 – 1929 Dönemi Türkiye Ekonomisi: Kuruluş Döneminde Burjuvazi – Devlet İlişkisine Bir Bakış" Alper Birdal (ODTÜ)

12. Oturum 15.00-17.00 (KS5)

Araştırmalar

- "Türkiye'de Gençlerin Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılımı" Ali Gülüm (İÜ)
-"Bir Kategori Olarak Gençlik" Deniz Ulaş (Galatasaray Üniversitesi)
- "Değişen Örgüt Yapısı ve Bu yapıda Liderin Rolü" Kaan Aydıngül (Dumlupınar Üniversitesi)
- "Deprem" Alev Akbal (Ankara Üniversitesi)

5 Mayıs Pazar :

13. Oturum 10.00-11.30 (KS1)

Eşcinsellik ve Cins Kimlikleri

- "Homoseksüellik" Ceylan Sönmez (Koç Üniversitesi)
- "Farklı Cinsel Tercihler" Hande Çelik (AÜ)
- "Homoseksüelliğe Bakış" Sinem Karaca, Zeynep Tanes (Koç Üniversitesi)

14. Oturum 10.00-11.30 (223)

İktidar ve İdeoloji

- "İktidar, Tahakküm" Yücel Karadaş (Muğla Üniversitesi)
- "İktidar ve İdeoloji" Hasan Ulaş (Ege Üniversitesi)
- "Cuma Hutbelerinde Din Devlet ve İdeoloji İlişkisi" Tahir Öner (Muğla Üniversitesi)

15. Oturum 10.00-11.30 (KS5)

Milliyetçilik ve Radikalizm

- "Az Bulutlu Radikal Günler: Radikal Demokrasi Yüzünden Bir Deneme" Aykut Mustak (İBÜ)
- "Avrupa'da Yeni Irkçı Hareketler ve Göç" Başak Mireli (ODTÜ)
- "Aydınlanma Düşüncesinde Batıda Doğu Algısı" Seyhan Çelik (İÜ)

11.30-12.00 Ara

16. Oturum 12.00-13.30 (KS1)

Sosyal Problemler

- "Alkolizm" Beliz Teoman, Gaye Küçükkaya, Gözde Yılmaz (MSÜ)
- "Toplumun İdeal Vücut İmajı ve Yeme Hastalıkları" Seda Arkan (ODTÜ)
- "Kamusal Mekanda Soyutlanmış Bir Özel Alan: Huzurevleri" Özlem Delikanlı, Çağrı Barlok, Ceren Evcimen (MSÜ)

17. Oturum 12.00-13.30 (223)

Alan Araştırmaları

- "İstanbul'daki Kahve Molaları: Kahvehanelerin ve Cafelerin Kültürel Analizi" Seçil Serpil (Yeditepe Üniversitesi)
- "Türkiye'deki Sosyoloji Mezunları Hangi Alanlarda Çalışıyor" Aslı Nazan Özciğer, Aslı Çetinkaya, İsfendiyar Çakıroğlu (İÜ)
- "İlköğretim Öğrencilerinde Çevre Bilinci" Berivan Binay, Özlem Yalçınkaya, Fatma Yeliz Yardım, Semiha Tunç (Adnan Menderes Üniversitesi)

18. Oturum 12.00-13.30 (KS5)

Kent Sosyolojisi

- "Ankara: Politikayla Şekillenmiş Şehir" Zeynep Tanes (Koç Üniversitesi)
- "Kent Sosyolojisinde Modernizm ve Modern Mimarinin Oluşturduğu Standart ve Rutin Fiziksel Rotalar ve Bireysel Boyutta Alternatif Yaşayış Şekilleri" Kuntay Alpman (Koç Üniversitesi)
- "İstanbul: Yerelin Ortaya Çıkışı" Melda Çele (Koç Üniversitesi)

13.30-14.30 Yemek Arası
14.30-16.30 Kapanış Oturumu
18.30-23.00 Kapanış Partisi
Oturumların tamamı İstanbul Bilgi Üniversitesi Kuştepe Kampüsü'nde yapılacaktır. Kapanış Partisi ise Mimar Sinan Üniversitesi Fındıklı Kampüsü'nde olacaktır.